

DEBRECENI EGYETEM
AGRÁRTUDOMÁNYI CENTRUM
AGRÁRGAZDASÁGI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR
VÁLLALATGAZDASÁGTAN TANSZÉK

INTERDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOM- ÉS AGRÁRTUDOMÁNYOK
DOKTORI ISKOLA

Doktori iskola vezető: **Dr. Szabó Gábor**, a közgazdaságtudomány doktora

**VIDÉKI KISTÉRSÉGEK GAZDASÁGI POTENCIÁLJÁNAK
FELMÉRÉSE**

Készítette:

Grasselli Norbert

Témavezető:

Dr. Nábrádi András
a közgazdaságtudomány kandidátusa

DEBRECEN
2005

TARTALOMJEGYZÉK

<u>TARTALOMJEGYZÉK</u>	2
<u>1. BEVEZETÉS</u>	4
<u>2. TÉMAFELVETÉS</u>	6
2.1. CÉLKITŰZÉSEK	7
2.2. ELMÉLETI ALAPVETÉS	8
<u>3. SZAKIRODALMI FELDOLGOZÁS</u>	11
<u>3.1. GAZDASÁGI POTENCIÁL MEGHATÁROZÁSOK</u>	11
3.1.1. RÉSZPOTENCIÁLOK	11
3.1.1.1. <i>Turisztikai potenciál</i>	11
3.1.1.2. <i>Munkaerő potenciál</i>	12
3.1.1.3. <i>Innovációs potenciál</i>	13
3.1.1.4. <i>Migrációs potenciál</i>	14
3.1.1.5. <i>Települési potenciál</i>	15
3.1.1.6. <i>Vállalkozási potenciál</i>	15
3.2. A TERÜLETI GAZDASÁGTAN POTENCIÁLMODELLJEI - AZ ELÉRHETŐSÉG PROBLEMATIKÁJA	16
3.2.1. <i>A regionális súlypontok elmélete</i>	16
3.2.2. <i>Elérhetőség és periferialitás</i>	20
3.2.3. <i>Alapvető elérhetőségi mutatók</i>	21
3.2.4. <i>Utazási költségek</i>	23
3.2.5. <i>Napi elérhetőség</i>	24
3.2.6. <i>Potenciális elérhetőség</i>	25
3.2.7. <i>Periferialitási mutatók</i>	26
3.2.8. <i>Gravitációs modell mutatók</i>	26
3.2.9. <i>Utazási idő/költség és napi elérhetőségi modellek</i>	33
3.2.10. <i>Alkalmazott periféria elméletek</i>	36
3.3. GAZDASÁGI POTENCIÁL MEGHATÁROZÁSOK EURÓPAI UNIÓS DOKUMENTUMOKBAN	41
3.4. A MAKROÖKONÓMIA POTENCIÁLMODELLJEI – A MAXIMÁLIS GDP KERESÉSE	42
3.5. ÖSSZEGZÉS	47
<u>4. INFORMÁCIÓS ALAPOK</u>	48
4.1. REGIONÁLIS MUTATÓSZÁMOK	48
4.2. ELTÉRÉSEK A TERÜLETI TELJESÍTMÉNYBEN: BRUTTÓ REGIONÁLIS TERMÉK PIACI VAGY TÉNYEZŐ ÁRON	51
4.3. ÖSSZEGZÉS	56
<u>5. A MODELL MEGALAPOZÁSA</u>	58
5.1. TERÜLETI MUTATÓK A SZAKIRODALOMBAN	58
5.1.1. <i>Területi mutatók</i>	59
5.1.2. <i>Demográfiai mutatók</i>	60
5.1.3. <i>Jövedelmi mutatók</i>	60
5.1.4. <i>Humán Index</i>	62
5.1.5. <i>Elérhetőség</i>	72
5.1.6. <i>Migrációs mutatók</i>	76
5.1.7. <i>A munkaerő mutatói</i>	79
5.1.8. <i>Infrastrukturális mutatók</i>	86
5.1.9. <i>A turizmus mutatói</i>	89
5.1.10. <i>A vállalkozások mutatói</i>	91
5.2. KOMPLEX GAZDASÁGI FEJLETTSÉG	95
<u>6. ADATBÁZISOK</u>	106
6.1. DEMOGRÁFIA	106
6.2. TURIZMUS	109
6.3. VÁLLALKOZÁSOK	112

6.4. ÉPÍTETT KÖRNYEZET.....	114
6.5. TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK	115
6.6. KÖZÖSSÉGI ERŐFORRÁSOK	117
7. AZ ELEMZÉS NÉL FELHASZNÁLT ADATOK	119
7.1. ERDŐSPUSZTA.....	119
7.1.1. <i>Részpoteenciálok Erdőpusztán</i>	121
7.2. HOHENLOHE	125
7.2.1. <i>Részpoteenciálok Hohenlohe térségben</i>	126
7.3. A MODELL SZÁMÍTÁSAI	129
8. A MODELL EREDMÉNYEI	138
8.1. ERDŐSPUSZTA KISTÉRSÉG MODELLSZÁMÍTÁSAINAK GRAFIKUS MEGJELENÍTÉSE	138
8.2. HOHENLOHE: GRAFIKUS MEGJELENÍTÉS	141
9. A MODELL EREDMÉNYEINEK ÉRTÉKELÉSE	145
9.1. A MODELL SZÁMÍTÁSAINAK EREDMÉNYE	145
9.2. A KÉRDŐÍVEK KIÉRTÉKELÉSÉNEK EREDMÉNYE	145
9.2.1. <i>Erdőpuszta kistérség</i>	153
9.2.2. <i>Hohenlohe kistérség</i>	157
9.3. ÖSSZEFOGLALÁS.....	159
10. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	161
10.1. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	162
10.2. AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI HASZNOSÍTHATÓSÁGA.....	164
10.3. JAVASLATOK A MODELL TOVÁBBFEJLESZTÉSÉRE	165
11. ÖSSZEFOGLALÁS.....	166
IRODALOMJEGYZÉK	169
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	176
ÁBRÁK JEGYZÉKE	178
MELLÉKLETEK.....	179

1. Bevezetés

A kistérségek magyarországi kialakítása óta foglalkoztatja a szakembereket ezen területek lehatárolásának, felmérésének problematikája. A NUTS¹ IV besorolásnak megfelelő területek meghatározása Magyarországon top-down módszerrel, vagyis felülről-lefelé, központi rendelettel történt. Ez a kistérség-lehatárolás keresztülvágott élő, kialakult gazdasági és kulturális kapcsolatokat. A települések a statisztikai lehatárolás mellett kialakították saját, ún. önszerveződő területi kapcsolataikat, amelyek gyakran szorosabb, élő kapcsolatokat jelentenek, mint a központi lehatárolás. Kutatásom során két önszerveződő kistérség, Erdőpuszta és Hohenlohe gazdasági potenciálját mérem fel, miután átfogó szakirodalmi elemzést végeztem a gazdasági potenciál meghatározásának témakörében.

Az önkormányzatok alapvető szerepe, hogy ellássák a helyi lakosságot, a gazdaságot, a közösséget infrastruktúrával és szolgáltatásokkal. Az önkormányzatok többet is tehetnek és segíthetik a gazdaságot és a közösséget abban, hogy azok hatékonyan használják az infrastruktúrát és a szolgáltatásokat és így fejlődjenek. Ezt a fejlődést nevezi GOODCHILD, RUSSEL és SANDERSON (2001) gazdasági növekedésnek.

Az önkormányzatok célja tehát a gazdasági fejlődés és a lakosság jólétének növelése. A települések további feladata a szakszerű és gyors helyi közigazgatás biztosítása. Ez a cél ugyanakkor a lakosság boldogulásának növelését szolgálja a jóléti transzferek gyorsabb lebonyolítása, az ügyintézés élénkítésén keresztül a gazdaság és a lakossági szolgáltatások hatékonyabb működése révén. Egy hipotetikus önkormányzati célfában tehát a közigazgatás alacsonyabb hierarchikus szinten jelenik meg, mint a lakosság jólétének növelése.

A települések gazdaságában a vállalkozások és civil szervezetek által megvalósított projekteknek van stratégiai jelentősége. A projektek gazdái nem törvényszerűen tagjai a települések formális vezetésének. A települések önkormányzatának azonban irányítania kell a projektek létrejöttét és egymásra épülését, és ehhez egy jövőképpel, illetve stratégiai tervvel kell rendelkezniük.

¹ NUTS: Nomenclature of Units Territorial for Statistics (Statisztikai területi egységek): a ~ az Európai Unió intézményei által kifejlesztett területi lehatárolási rendszer elsősorban statisztikai célokra.

A jelenlegi magyar gyakorlat, amely a kínálatorientált pályázatokban valósul meg, hosszú távon nem célravezető. A településen megvalósuló projektek párhuzamosságot mutatnak, nem érnek el szinergikus hatást. A cél a projektek összehangolása és egymásra épülése.

Ezt a fejlődést segítik elő a magyar állami és a közösségi források. Ezen források igénybevétele azonban csak alaposan kidolgozott tervek, stratégiák alapján lehetségesek. A települések vezetésének támogatott projektjeit fel kell fűzni egy stratégiai terv láncszemeire. Az ad hoc módon megvalósított projektek nem szolgálják hosszú távon a település érdekeit. A vezetésnek tisztában kell lennie a település erősségeivel, kitörési lehetőségeivel és ezekre a kitörési lehetőségekre kell felépítenie hosszú távú stratégiai programját, melyet operatív célokra és konkrét projektekre kell bontani. Kutatásom a települések kitörési pontjainak meghatározásában kívánja segíteni az önkormányzati vezetés munkáját, ugyanakkor nem szeretném meghatározni a követendő stratégiai tervet.

A település vezetése döntheti el, hogy a gyenge pontokat kívánja erősíteni a kiegyensúlyozott fejlődés érdekében, vagy egy erős terület húzó hatására épít. Az önkormányzat számára csak az útjelző táblákat kívánom felállítani és nem meghatározni, milyen irányba induljon el az útkereszteződésben.

Az önkormányzat által kialakított stratégiának természetesen széles partnerségi alapon kell megvalósulnia, integrálva a civil szervezeteket és a helyi gazdasági szférát. A település ez alapján kell, hogy kialakítsa stratégiáját. A vezetés később operatív módon is irányíthat, amennyiben felmérve a településen megvalósuló befektetéseket, beruházásokat; saját projektjeit ehhez igazítja, lépcsőt képezve az egymásra épüléshez és a megvalósítandó stratégia realizálódásához.

2. Témafelvetés

A magyar szakirodalomban elsősorban a vidékfejlesztés témaköréhez kapcsolódóan találhatunk kistérségekkel kapcsolatos tanulmányokat, írásokat. A téma egy kis, meglehetősen zárt szakmai kört foglalkoztat, mely igényes, ám kevesek által olvasott tanulmányokat publikál. A publikációk teljes mértékben elkülönülnek a szintén meglehetősen zárt közösséget alkotó területfejlesztési szakemberek publikációitól. A jelenség nem csak Magyarországon figyelhető meg, az átjárás a világ és az Európai Unió irodalomban is csekély. Kutatásom egyik célja ezért a gazdasági potenciál témáján keresztül a területfejlesztési, a vidékfejlesztési és a közgazdasági szakirodalmak széles körű feltárása, szembeállítása és ütköztetése.

Kutatásom második részében felmérem a szakirodalomban megtalálható potenciálmodelleket először a területi gazdaságtan, majd a közgazdaságtan modelljeit vizsgálva, összehasonlítva és külön kitérve az Európai Unióban használt potenciálmodellekre. Az általam kidolgozott, a vidéki erőforrások felmérésén alapuló **potenciálmodell** információi teljesebb képet nyújtanak, mint a hiányos értelmezhetőséggel rendelkező és nagymértékben becsléseken alapuló területi GDP - ezt fejtem ki a munkám harmadik részében. A kutatásomban kidolgozott modell a GDP hiányosságait igyekszik kiküszöbölni, mivel a területi GDP csak hiányos képet nyújt a területi folyamatokról. A negyedik fejezetben a modell mutatóinak szakirodalmi megalapozottságát vizsgálom. A használt adatbázisok és módszerek bemutatása az ötödik és hatodik rész témája. Az eredmények bemutatása, értékelése zárja a modellel foglalkozó részeket. A következtetések és javaslatok részben kitérek az eredmények gyakorlati hasznosíthatóságára és a modell továbbfejlesztésének lehetőségeire.

A téma aktualitását kiemeli a megyék szerepének folyamatos csökkenése a közigazgatási rendszeren belül. A régiók erősödésével szükségessé válik egy a települések és a régiók közötti összeköttetést biztosító intermedier, közvetítő szintre, ezt a szintet jelenthetik a fejlődő kistérségek.

Ugyanakkor látnunk kell, hogy a kistérségek nagyon kevés információval rendelkeznek saját erőforrásaikról és lehetőségeikről. Kutatásom ezen a hiányon is próbál segíteni.

Disszertációm elsősorban és döntően a hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintésére épül, mivel a gazdasági potenciál kérdéskörében ilyen jellegű feltárás a magyar szakirodalomban még nem történt. A munkám első, terjedelmesebb részében kifejtett szekunder források összesítésén alapul a kidolgozott modell, a disszertáció második részében. A modell megalkotása során figyelembe vettem a szakirodalmi feldolgozás során kapott eredményeket és kiemelem azokat a tényezőket, amelyek alkalmasak a **kistérségi gazdasági potenciál** leírására.

2.1. Célkitűzések

Kutatásom célja az, hogy **segítsem a vidéki önkormányzatokat tervezési munkájukban**. A kidolgozott modell segítségével az önkormányzatok, a kistérségek megalapozhatják stratégiai terveiket. A modell segít az iránymutatásban, de nem határozza meg a követendő tendenciát, ez továbbra is a vezetőség munkája.

A modell megalapozását a szakirodalmi feldolgozás segítette elő. A szakirodalmi feldolgozás célja a potenciál témakörben megjelent **hazai és nemzetközi publikációk összegyűjtése, összegzése és értékelése** volt. Céлом volt a különböző tudományterületek potenciál-meghatározásainak ütköztetése, értékelése.

További fontos cél volt egy **új, általánosan használható potenciál-definíció** meghatározása. Az új potenciál- definíció célja a tudományterületek meghatározásainak egységesítése és egy minden területen használható értelmezés megalkotása.

A modell a szakirodalmi alapokra épül. A megalkotás során egy átfogó stratégia megalapozására teszek kísérletet. Az adatok - amelyeket a modell felhasznál - az önkormányzatok által könnyen beszerezhetőek, így a modell adatokkal való feltöltése egyszerű feladat a vezetőség számára.

A kérdőíves felméréssel a **modell eredményeinek igazolása volt a célom**. Kialakításánál az önkormányzati vezetők véleményét is figyelembe vettem. A kérdőíves felmérés a lakosság véleménye alapján a modell megalapozottságát kívánja bizonyítani.

2.2. Elméleti alapvetés

A szakirodalmi áttekintés megkezdése előtt a tudományfilozófia szabályainak megfelelően bemutatom a követett módszert, eljárásmodot.

A vidékfejlesztésnek, mint a szociális, gazdasági és agrártudományok résztudományának céljai közé tartoznak olyan alapösszefüggések és felismerések közlése, melyek a szocio-ökonómiai térfelépítésre vonatkoznak. Ezek olyan kijelentések, melyek az egyes helyi történések egyszerű felsorolásán és leírásán túlnyúlnak. Az általános felismeréseknek lehetővé kell tenniük, hogy a történéseket magyarázzuk, értelmezzük, vagy előre jelezzük.

„A tudományos szaknyelvben elméletről beszélünk, amennyiben az objektív valóság egy területének leképezésére szolgáló kijelentések egy rendezett halmazát vizsgáljuk”, fejt ki KLAUS és BUHR (1975). A gazdasági és szociális tudományokban az elmélet és modell szavakat gyakran szinonimaként használjuk. A modellt HINDER (1979) a valóság egy szeletének leegyszerűsített leképezéseként határozza meg.

A tudományfilozófia szerint egy elmélet kidolgozása két, egymástól alapvetően eltérő úton, deduktív és induktív módon történhet.

A deduktív eljárási mód a racionalizmus filozófiáját követi. A racionalizmus előtérbe állítja az ellentmondás-mentességet, a lehető legnagyobb precizitást, az elérhető legmagasabb kiszámíthatóságot és az eredmények teljes bizonyíthatóságát. Az eljárási mód ennek megfelelő: bizonyos feltételezések (például a szereplők viselkedéséről) alapján a logika törvényei szerint törvényszerűségeket és egy elméletet vezetünk le. A folyamat során az általános megállapítások egyre speciálisabbak, míg az egyszerűbb megállapítások egyre komplexebbek lesznek. A kiválasztott feltételezések és axiómák alapján „ha-akkor” kijelentések tehetők.

Amennyiben bizonyos kezdeti feltételek teljesülnek, akkor a kialakított elmélet törvényei szerint a jelenség egy másik jelenséget indukál. Ez az eljárás lehetővé teszi egyedi jelenségek magyarázatát, vagyis azt, hogy másik jelenségre (jelenségekre), végül pedig a kiindulási feltételezésekre vezessük vissza meghatározott törvények segítségével.

A deduktív eljárás problémája általában az erősen leegyszerűsítő feltételezésekben rejlik, amelyek azonban szükségesek a komplex valóság leegyszerűsített leképezéséhez. A leegyszerűsítések miatt csökken a lehetőség a konzisztens elmélet keretein belül a kijelentések differenciálására. A legtöbb ilyen kijelentés ezért nem teljesen fedi a valóságot.

Az eljárás előnye a szigorú következetesség a valóság modellezésében. A deduktív modell lehetővé teszi azt, hogy a fontos tényezőkre és összefüggésekre koncentráljunk, ezáltal ellentmondás-mentes kijelentéseket dolgozzunk ki.

Az induktív eljárási mód az empirikus filozófiának felel meg. Az eljárás során elméleti kijelentéseket vezetünk le az empirikus vizsgálatból, tehát a gyakorlatból. A levezetés során be kell tartani bizonyos előírásokat és szabályokat a felülvizsgálhatóság kedvéért. Ezek a szabályok vonatkoznak, mind a mutatók (indikátorok) kiválasztására, mind a jelenségek mérésére (skála), valamint bizonyos statisztikai szabályok betartására a jelenségek és összefüggések leírásánál. A levezetett összefüggésekből feltételezések nyerhetők, melyek lehetővé teszik az empirikus ellenőrzést. A levezetett összefüggések mindig bizonyos valószínűségnek megfelelően igazak, azaz nem minden esetben érvényesek vagy nem zárható ki, hogy a jövőben már nem lesznek érvényesek.

Előnye az eljárásnak, hogy a valósághoz közelebbi és részletesebb képet nyújt, ezért a gazdasági és regionális tudományokban gyakrabban használatos. A hátránya a kijelentések időhöz és helyhez való kötöttsége. Az empirikus megállapítások tehát csak bizonyos területre, történelmi korszakra érvényesek, kevés az általánosítás lehetősége. Sok jelenség empirikus vizsgálata nehézségekbe ütközik, mivel ezek nehezen mérhetőek (érzések, szubjektív értékelések). További hátrányként lehet említeni az operacionalizálási, adatgyűjtési és mérési problémákat.

A disszertációban kidolgozott modell a deduktív eljárásmodot követi, amennyiben az objektív valóság interpretálására törekszik a fontos tényezőkre koncentrálni. A kialakított modell időhöz és helyhez kötött, hiszen, bár nemzetközi gyakorlatban használható, mint azt az általam Németországban végzett felmérés is bizonyítja. Ugyanakkor nem alkalmazható a modell a fejlődő országok vidéki területein, hiszen a mutatók egy része ezen a területen értelmezhetetlenné válik.

3. Szakirodalmi feldolgozás

3.1. Gazdasági potenciál meghatározások

Disszertációm következő részében a magyar és nemzetközi szakirodalomban fellelhető különböző potenciál meghatározásokat ismertetem, kitérek a területi gazdaságtan és közgazdaságtan potenciál fogalmainak különbségeire, végül meghatározom az általam értelmezett potenciál fogalmat.

3.1.1. Részpotenciálok

A vidékgazdasági potenciál fogalma nincs meghatározva a szakirodalomban, ugyanakkor a potenciál kifejezést gyakran használják az említett területtel foglalkozó szakírók. A komplex gazdasági potenciál értelmezése elsősorban a területfejlesztési és a közgazdasági szakirodalom által történik, ugyanakkor a potenciál kifejezést a vidékfejlesztési szakirodalom, illetve más, például Európai Unió dokumentumok is használják. A definíciók közül szeretnék bemutatni néhányat, a teljesség igénye nélkül, elsősorban azokra a részpotenciálokra koncentrálva, melyeket felhasználok a modell kialakítása során. A definíciók meglátásom szerint gyakran hiányosak, pontatlanok, amelyből kitűnik, hogy a potenciál fogalma sem a magyar, sem a külföldi szakirodalomban nem egységes. Célom egy új potenciál definíció megalkotása a felsorolt szakirodalmakra támaszkodva.

3.1.1.1. Turisztikai potenciál

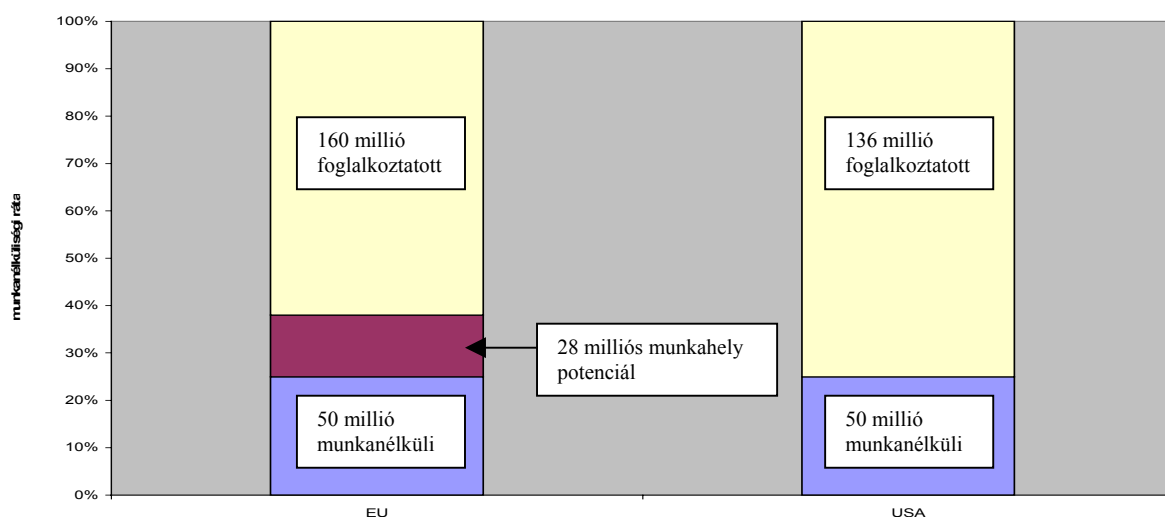
A turisztikai potenciál meghatározása az ERDF (2000) szerint a fellelhető látványosságok számának összesítésével történik. Amennyiben a látnivalók nem szerepelnek a turisztikai kiadványokban, kihasználatlan potenciálról beszélhetünk.

A turisztikai potenciál meghatározásánál a szakirodalom általában a fenti, ERDF által meghatározott definíciót követi.

3.1.1.2. Munkaerő potenciál

A munkaerő potenciál MONNESLAND ÉS LIAN (2003) szerint a lakosság munkaképes korú, vagyis 20 és 64 év közötti része.

Az emberi erőforrás a jövedelemszerző potenciál értéke, írják GOODCHILD és szerzőtársai (2001), ami az egyes személyek összességében rejlik. Az emberi erőforrás magában foglalja a született és szerzett képességeket, a készségeket és a képzettséget.

3.1. ábra: Munkaerő potenciál az Európai Unióban

Forrás: EU Bizottság (1997)

A 3.1. ábra a munkaerő, illetve a munkahely létrehozásának potenciálját mutatja meglehetősen egyszerű, heurisztikus értelmezés alapján. Az ábra szerint, amennyiben a jelenlegi 64 százalékos EU foglalkoztatottsági ráta eléri az USA 75 százalékos rátáját, úgy 28 millió munkahely megteremtésére van lehetőség. A tanulmány nem tesz javaslatot a megvalósítás módjára, illetve nem indokolja a ráták különbözőségének okát sem.

A munkaerő potenciál kérdéskörénél sok esetben a munkanélküliség, illetve az inaktív népesség problematikáját tárgyalják a kutatók, amit disszertációm negyedik fejezetében részletesen elemzek.

3.1.1.3. Innovációs potenciál

Az innováció és a Kutatás+Fejlesztés: felhasználni, elterjeszteni és kihasználni az új ötletek potenciálját az üzlet és a tudomány területén (HM TREASURY, 2000).

A társadalom kialakulása óta a termelési tényezők között a föld illetve a terület fontos szerepet játszik. A föld kiemelkedő fontosságú a regionális növekedési elméletekben RICHARDSON (1973) növekedési modellje elsősorban a technikai fejlődést, a telephelyet, a tőkét, a munkaerőt és az agglomerációs tényezőket veszi figyelembe. BIEHL (1986) megkülönbözteti a klasszikus termelési tényezők optimális kombinációját az úgynevezett potenciális termelési tényezőktől, melyek közé az agglomerációt, a gazdasági rendszert és az infrastruktúrát sorolja. A városi optimumról, az agglomerációs előnyök és hátrányok szaldójáról megoszlanak a vélemények. ROUSSEAU és PRUD'HOMME (1992) például a fajlagos munkatermelékenységet vizsgálta Párizs és a vidék viszonylatában a nyolcvanas években. Bár a jelentős termelékenységi előny megmaradt, a növekedést főleg a szolgáltató szektor indukálta. Ez a felmérés is árnyalja az agglomerációs övezet és a vidék fejlődésének különbségét.

AUDRETSCH (2001) munkáiban az innovációs potenciál felmérésére tesz kísérletet. A szerző három fő indikátort határoz meg, melyek a kutatási és fejlesztési kiadások és a K+F-ben foglalkoztatott munkaerő; a bejelentett találmányok és szabványok száma; illetve a fajlagos innovációs ráta. EWERS és FRITSCH (1987) vizsgálataiban nem tisztázódik a kérdés, hogy az innováció-orientált regionális támogatás, melyeket elsősorban a mikroelektronika és a telekommunikáció kap, a gazdasági centrumokat vagy a perifériát erősíti. Az output mutatók direkt vizsgálatát AUDRETSCH végezte el. A Small Business Administration segítségével vállalatok alapításával kapcsolatosan folytatott kutatásokat az USA-ban 1976-tól kezdődően. Európai példával a német kutatók, BRÜDERL, PREISENDÖRFER és ZIEGLER (1996) szolgálnak. A kutatók a mikroökonómiai eszköztárukat empirikus szociális kutatás eszközeivel egészítették ki

és a Felső-Bajor Ipar és Kereskedelmi Kamara adatbázisa alapján vállalatok alapításával kapcsolatos vizsgálódásokat végeztek Münchenben és környékén.

A heurisztikus mutatók, melyeket a kutatók vizsgáltak, a vállalkozó szociál-profilja, vagyis származás, szociális helyzet és vállalkozói tudás; az üzemi sikerszámok, mint induló tőke és állami támogatások; és a környezetfüggő sikertényezők, úgymint, regionális beszállítók és átvevők. Az utóbbi években mind az Európai Unióban, mind Magyarországon előtérbe kerültek a kis- és középvállalkozásokkal kapcsolatos kutatások és ezzel összefüggésben az üzemi mérettel foglalkozó vizsgálatok.

3.1.1.4. Migrációs potenciál

A migrációs potenciál egy ország teljes népességének, vagy annak valamely kisebb egységének térbeli elmozdulási szándékát fejezi ki százalékos mértékben. Egy olyan aránymutatóról van szó, amely azt tükrözi, hogy a népesség egészéhez - vagy bizonyos szempontok szerint kiválasztott csoportjához – viszonyítva hányan terveznek vándorolni, írja SJAASTAD (1982).

A szerző a migrációs potenciál meghatározásának két lehetséges módját is érdemesnek tartja bemutatni: a teljes népességre számított, valamint a releváns népességre számított migrációs potenciálokat. A teljes népességre számított migrációs potenciál a lakosság egészére számított migrációs szándék.

A releváns népesség a teljes népesség egy szűkebb csoportja; a kor, a gazdasági aktivitás és az iskolázottság szempontjából „szűri meg” a társadalmat. A releváns népességbe nem tartoznak bele az ötven év felettiek, a nyolc általánosnál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezők valamint a nyugdíjasok, a háztartásbeliek és a kisegítő családtagok. A releváns népesség gyakorlatilag egy almintá (Magyarországon a teljes népesség 55 százaléka), SJAASTAD szerint a népesség ezen körében érdemes az elvándorlást leginkább vizsgálni.

A migrációs potenciál, illetve a migráció, mint azt disszertációm negyedik fejezetében kifejtem, elsősorban hatásmutató. Valamilyen gazdasági (esetleg történelmi, vagy kulturális) hatás eredményeképpen fedezhetünk fel megnövekedett migrációs folyamatokat.

3.1.1.5. Települési potenciál

Magyarországon Cötkény kistérség Területfejlesztő Szövetségének alapszabálya (1999) szerint a „szövetség stratégiai célja olyan gazdasági potenciál kialakítása, amely

- megfelel a kor szabadpiaci versenykövetelményeinek, ugyanakkor
- harmonizál a mikro-térség társadalmi, gazdálkodási hagyományaival és a különös természeti értéket képviselő táj természetes adottságaival,
- képes az önfenntartáshoz és fejlődéshez elégséges piaci jövedelmek termelésére, és amelyet
- nagyszámú magántulajdonon alapuló egyéni, családi és társas vállalkozás, egyéb önálló egzisztencia és ezek egymással önérdékből együttműködő önszerveződése, szövetkezése jellemez.”

A meghatározás szerint, tehát, a gazdasági potenciál társadalmi, gazdasági és természeti (táj) tényezőkből tevődik össze, illetve a gazdasági potenciál a vállalkozások megfelelő jövedelmét jelenti.

A települési potenciál meghatározására és definiálására más kísérletet a szakirodalomban nem találtam.

3.1.1.6. Vállalkozási potenciál

ADLER és BABUSIK (2001) tanulmányában a roma vállalkozások gazdasági potenciáljának meghatározására tesz kísérletet. Értelmezésükben a gazdasági potenciál a vizsgált vállalatok gazdasági súlya, vagyis a mérleg és eredmény-kimutatás alapján számolt tételek részesedése az országos vállalati összesítésből. A kutatók elsősorban az

adósság előtti nyereséget, a nettó árbevételt, az adósságállomány és a forgóeszközök szintjét vizsgálták.

A vállalalkozási potenciál kifejezést a NEMZETI FEJLESZTÉSI TERV (2004) és a Tervhez kapcsolódó több más tervezési dokumentum is használja, magyarázatot, definíciót azonban nem biztosít.

A vállalalkozási potenciál meghatározására és definiálására más kísérletet a szakirodalomban nem találtam.

3.2. A területi gazdaságtan potenciálmodelljei - az elérhetőség problematikája

Jelentős súllyal bírnak a potenciálok szakirodalmában a területi gazdaságtan potenciálmodelljei. Ezek a potenciálmodellek elsősorban a fizikai megközelíthetőség, az elérhetőség és a gazdasági súly viszonyát vizsgálják.

Célom a potenciálmodellek felmérése, összehasonlítása, illetve annak vizsgálata, hogy ezek a modellek, amelyeket alkotóik elsősorban nagyobb területi egységekre (régiókra, illetve országokra) dolgoztak ki, milyen mértékben hasznosíthatók a vidékfejlesztésben. A fejezetben vizsgálom, hogy a leírt modellek alkalmazhatóak-e kistérségi szintre.

3.2.1. A regionális súlypontok elmélete

Az úgynevezett területi gazdaságtan potenciálmodell a fizikai analógiákon alapuló területi modellek családjába tartozik. A nemzetközi szakirodalomban a kvantitatív forradalomhoz kapcsolódóan jelentek meg a potenciálmodellek STEWART kutatásaiban 1948-ban. A magyar tudományos életben a népesség (BENE és TEKSE, 1966), valamint a közlekedési potenciál meghatározására (KOVÁCS, 1976, majd PAPP, 1978) születtek munkák. A földrajzi megközelítések összefoglalását az angolszász szakirodalomban HAYNES és FORTHERINGHAM (1991), a magyar szakirodalomban NEMES NAGY (1998) végezte el. A jövedelempotenciál

meghatározására MAJOR és NEMES NAGY alkalmazott újra potenciálmodellt 1999-ben.

BORZÁN 2003-ban vetette fel újra a potenciálmodell alkalmazásának lehetőségét, elsősorban centrum-periféria viszonyok vizsgálatára. Az alapötlet az volt, hogy két területi szint (regionális és megyei) két időpillanatban kiszámított (1995, 2001) GDP-adatainak segítségével lehetőség nyílik meghatározni az egyes gazdasági egységek gazdasági értelemben vett távolságát, és a gazdasági távolság változását az ország irányító és gazdasági központjától, Budapesttől.

A gazdasági távolság potenciálmodell elsősorban „keresztmetszet-típusú” vizsgálatokra alkalmas (NEMES NAGY, 1987), NAGY (2004) mégis úgy ítéli meg, hogy az eltérő időpontban felvett két látkép lehetőséget ad egy trend jelzésére.

A NAGY által alkalmazott képlet a potenciál kiszámítására:

$$P_i = \frac{G_i}{d_{ii}} + \sum \left(\frac{G_j}{d_{ij}} \right) \quad j = (1, \dots, n; j \neq i)$$

3.1. képlet

Ahol: - P_i : i-edik területegység (gazdasági) potenciálja

- $\frac{G_i}{d_{ii}}$: az úgynevezett belső (gazdasági) potenciál

- $\sum \left(\frac{G_j}{d_{ij}} \right) (j = 1, \dots, n; j \neq i)$: a külső (gazdasági) potenciált jelöli, melyben

- G_i és G_j : i-edik, j-edik területegység gazdasági súlya,

- d_{ii} : a becsült régió belüli távolság, aminek kiszámítása a következő képlet szerint történik:

$$d_{ii} = \frac{\left(\frac{T_i}{\pi} \right)^{0,5}}{3}$$

3.2. képlet

Ahol: - T_i : a vizsgált téregység (megye, régió) területe,

- d_{ij} : i-edik és j-edik terület egység központja közötti távolság.

A képletből látható, hogy egy területi egység gazdasági potenciáljának meghatározásában nem kizárólag a saját gazdasági teljesítmény $\frac{G_i}{d_{ii}}$ játszik szerepet,

hanem eltérő mértékben, a gazdasági súlyuk, illetve a távolság függvényében,

$\sum \left(\frac{G_j}{d_{ij}} \right) (j = 1, \dots, n; j \neq i)$ az összes vizsgált területi egység. A modell alapján lehetséges,

hogy kisebb gazdasági erő mellett is magas potenciált ér el egy megye vagy egy régió, amennyiben közeli, gazdaságilag erős szomszédok veszik körül. Másrészt előfordulhat, hogy a magas saját gazdasági súly mellett a potenciál mérsékelt lesz, mert az adott megye vagy régió szűkebb gazdasági környezete gazdaságilag gyenge térségekből áll, a gazdaság központi pólusai távol helyezkednek el.

NAGY (2002) szerint a modell esetében problémát jelentett az egyes területi egységek súlyának meghatározása, amelyet végül a regionális GDP értékének felhasználásával hidalta át. Megyei GDP számítás 1994 óta végeznek Magyarországon, bár a módszer időközben jelentős változásokon ment át. Kisebbségi területi egységek esetén már jelentkezik a később még megemlíteni kerülő GDP problematika. A modellben alternatívaként felmerült a feldolgozóipari termelési érték telephelyi adatainak használata is, ám ez az érték nem tükrözné hűven a főváros gazdasági súlyát.

A regionális súlypontok kiválasztásakor NAGY (2002) regionális szinten a legnagyobb városok mellett, míg megyei szinten a megyeszékhelyek mellett döntött. A kutató elsősorban azért döntött ezek mellett a súlyponti egységek mellett, mert a megfelelő adatok léteztek. Ezen városok esetében rendelkezésre áll a kölcsönös optimális távolság kilométerben, autóúton mérve, vagyis a távolság meghatározása a modellben egyszerű volt. A modell hiányosságának lehet felróni a gazdasági súlypontok kiválasztását, hiszen a megyeszékhelyek nem minden esetben esnek egybe a gazdaság központi pontjaival. A távolság, mint a gazdasági távolság mértékegysége sem szerencsés, hiszen ezzel a modell nem tudja figyelembe venni az infrastruktúra fejlődésének hatását. Az utazási (szállítási) idő használata a modellben teljesebb képet mutatna.

A belső potenciál esetében a kutató a NEMES NAGY (1998) által használt módszert alkalmazta; a régiók, megyék területét felhasználva képzett elvi távolságot „sugarat”, a gazdasági erő eloszlásához. Némileg leegyszerűsítve a képletet, NAGY meghatározása szerint tehát a (belső) gazdasági potenciál a GDP és a régió területének hányadosa.

A számítás elvégzése után a kapott potenciálindex (%) alapján NAGY (2002) a régiók, illetve a megyék között sorrendet állapított meg. A 100% a Közép-Magyarországi régió, illetve Budapest indexe lett. Vizsgálta továbbá a területek sorrendjének változását, illetve a változás mértékét is.

Ugyanakkor NAGY (2002) elismeri, hogy a modell korlátokkal rendelkezik. Többek között a mai gazdaságban a közvetlen térbeli távolság szerepe jelentősen csökkent a gazdasági termelési és értékesítési láncok kialakításában (supply chains). Végül a kutató arra a következtetésre jut, hogy a gazdasági erőcentrumhoz való közelség előnyös a gazdasági potenciál gyarapítása szempontjából.

VICKERMAN (1995) a nagysebességű vasutak térségi hatásainak vizsgálata során készített elemzésében utal arra, hogy a gyorsforgalmi hálózatok esetében a lokális fejlődés mindig valamilyen helyi potenciálhoz kötődik. A csomópontokon és megállóhelyeken (autópályánál ez a lehajtókat jelenti) a várható fejlődés, a terület felértékelődése a lokális feltételektől, azaz a helyben kínált üzleti szolgáltatások, és a helyi vállalkozások színvonalától függ. RÉTHELYI és TÚRY a helyi potenciál és a vonzerő, illetve a versenyképesség közé tesz egyenlőségelet. (RÉTHELYI és TÚRY, 2003)

MAIGNAN, PINELLI és OTTAVIANO (2003) az Információs és kommunikációs technológia, klaszterek és regionális kohézió című munkájukban javaslatot tesznek a gazdasági potenciál definiálására, COPUS, SCHÜRMANN és TALAAT nyomán. Egy régió gazdasági potenciálja a definíció szerint a régió GDP-jének és a környező régiók GDP-jének súlyozott átlaga, ahol a súlyok a távolsággal inverz relációban állnak.

BRUINSMA ÉS RIETVELD (1992, IN SCHÜRMANN-TALAAT) a potenciális elérhetőséget KEEBLE (1988) nyomán gravitációs modellek segítségével vizsgálták, ám a gazdasági súlyt nem GDP, hanem népesség alapján határozták meg.

3.2.2. Elérhetőség és periferialitás

A MAASTRICHTI SZERZŐDÉS (1993) 2. fejezete az Európai Unió céljaként nevezi meg a kiegyensúlyozott gazdasági fejlődést, a stabil, inflációmentes és fenntartható növekedést, a gazdasági teljesítmény konvergenciáját, a foglalkoztatottság magas szintjét, a szociális biztonságot, az életszínvonal növekedését, a gazdasági és szociális koherenciát és a szolidaritást a nemzetállamok között. A célok elérése érdekében komoly szerephez jut az Európai Regionális Fejlesztési Alap és a Kohéziós Alap is.

Fontos azon periférikus területek meghatározása, ahol szükséges az infrastrukturális hálózat kiépítése, illetve fejlesztése a fő politikai prioritások közé tartozik, fejt ki az EURÓPAI BIZOTTSÁG Kohéziós Jelentése (1997). A Kohéziós Jelentés meghatározása szerint a „régióknak biztosítaniuk kell, hogy a politikák mérhetőek, az eredmények rendszeresen ellenőrzöttek és a köz- és szakigazgatás hivatalai rendszeresen tájékozódnak az előrehaladásról”. A mérés és a monitoring is megkívánja egy könnyen kezelhető periferiális indikátor meghatározását.

A potenciális, vagy másképp a gravitációs típusú modellek közé tartozik a periferiálisi index. A feltételezés szerint bármely hely gazdasági aktivitása a más gazdasági központoktól való távolságtól és a központ gazdasági nagyságától, vagy „súlyának” összefüggésétől függ. Az explicit hasonlóság a gravitáció törvényével, hogy minden gazdasági központ hatása bármely más gazdasági központra arányos a gazdasági tevékenység nagyságával és fordítottan arányos a központok közötti távolsággal. Egy adott terület gazdasági potenciálja a központok kölcsönhatásának összessége a területen.

A definíció szerint a periferiális területek olyan területek, amelyek elérhetősége alacsony. Az elérhetőség mellett számos más kritériumot is használ a regionális elmélet a periféria és központ meghatározására. Az elérhetőség kulcskritérium a földrajzi periferiálisi és a gazdasági periferiálisi meghatározásában, ezért vizsgálom a hozzáférhetőség alapvető elméleteit.

3.2.3. Alapvető elérhetőségi mutatók

A közlekedési rendszer fő „terméke” az elérhetőség, mely meghatározza a terület komparatív előnyét a többi régióhoz képest. Az elérhetőségi mutatók a régió vállalatainak és háztartásainak azon előnyét mérik, amelyet a terület közlekedési infrastruktúráján keresztül nyernek. Az elérhetőségi mutatókat régió belüli és régió kívüli közlekedési infrastruktúrára is lehet alkalmazni, természetesen mindkét esetben a régiót érintő rendszerről van szó.

Az egyszerű elérhetőségi mutatók csak az intra-regionális közlekedési infrastruktúrát veszik figyelembe, amelyet olyan mértékegységek fejeznek ki, mint az autópályák hossza, a vasútállomások száma (BIEHL, 1986), vagy az utazási idő mértéke a legközelebbi inter-regionális hálózati csomópontig (LUTTER, 1993). Bár ezek a mutatók fontos információkat tartalmaznak, nem veszik figyelembe, hogy a közlekedési infrastruktúra hálózata csak a régió egyes részeit köti össze, vagy a régiót összeköti más régiókkal is.

Komplexebb elérhetőségi indikátorok figyelembe veszik a közlekedési hálózat összekötő jellegét, és különbséget tesznek a hálózat elérhető csomópontjai és összekötői között, a tevékenységek között (mint munka, bevásárlás vagy szórakozás), illetve a lehetőségek között (mint piac vagy munkahelyek) (BÖKEMANN, 1982). Az elérhetőséget ebben az esetben két változó fejezi ki, az egyik az elérhető tevékenységeket vagy lehetőségeket, a másik az ezek eléréséhez szükséges időt, befektetést, távolságot, költséget jellemzi.

A régió elérhetőségének kiszámítására szolgáló képlet:

$$A_i = \sum_j g(W_j) f(c_{ij})$$

3.3. képlet

ahol:

- $A(i)$ az i régió elérhetősége,
- $W(j)$ a j régióban elérni kívánt W tevékenység,
- $c(ij)$ a j régió elérésének költsége i régióból,

- g tevékenységi változó,
- f impedancia változók.

$A(i)$ az összes elérhető tevékenység összege j -ben súlyozva az i -ből j -be jutás nehézségével.

A fenti képlet általánosítva a potenciál általános formája, mely visszanyúlik Newton gravitációs törvényéhez, és amit a regionális tudományba STEWART vezetett be 1947-ben.

Értelmezésem szerint minél nagyobb számú attraktív céllal rendelkezik a j régió és minél könnyebben elérhető a j régió i régióból, annál nagyobb az i régió elérhetősége. Ez az elérhetőségi meghatározás egy (úti)cél-orientált elérhetőségnek felel meg. Hasonló módon lehet definiálni a forrás-orientált elérhetőséget. Minél több ember él j régióban és minél könnyebben látogathatják meg i régiót, annál nagyobb az i régió elérhetősége. A legtöbb közlekedési kapcsolat szimmetrikus volta miatt a cél-orientált és a forrás-orientált elérhetőség korrelációja általában magas.

Az elérhetőségi indikátorok többféle formája használatos, a g és f változók különböző meghatározása szerint. A 3.1. táblázat a három leggyakrabban alkalmazott összefüggést mutatja be, ahol $W(\max)$ és $c(\max)$ konstans és az α és β paraméterek.

3.1. táblázat: Elérhetőségi indikátorok összefoglalása

Az elérhetőség formája	A tevékenységi változó	Impedancia változó
<i>Utazási költség:</i> összesített utazási költség a tevékenységek egy halmazához	$W_j = 1$ ha $W_j \geq W_{\min}$ $W_j = 0$ ha $W_j < W_{\min}$	c_{ij}
<i>Napi elérhetőség:</i> összesített tevékenységek egy adott utazási idő alatt	W_j	1 ha $c_{ij} \leq c_{\max}$ 0 ha $c_{ij} > c_{\max}$
<i>Potenciál:</i> összesített tevékenységek az utazási költség, változóval súlyozva	W_j^α	$\exp(-\beta c_{ij})$

Forrás: saját összesítés

3.2.4. Utazási költségek

Ez a mutató azon a megállapításon nyugszik, hogy egy régió elérhetősége szempontjából nem minden elérhető cél releváns, csak egy speciális halmaz. Ez a halmaz állhat például minden városból egy bizonyos méret vagy attraktivitás felett: $W(\min)$. A mutató a célhalmaz összesített utazási (szállítási) költségeit tartalmazza. A legegyszerűbb esetben nem teszünk különbséget nagy és kis méretű célok között. Minden cél a halmazban azonos súlyt kap, nagyságától függetlenül, míg a halmazon kívüli többi cél nulla súlyt kap. Sok alkalmazásban azonban a célokat nagyság szerint súlyozzák (a tevékenységi változó lineáris). A távolsági változó mindig lineáris, vagyis nem veszi figyelembe, hogy a távolabbi célokat ritkábban látogatják.

$$A_i = \sum_j g(W_j) c_{ij}$$

3.4. képlet

Ahol: - $g(W_j) \rightarrow W_j = 1$ ha $W_j \geq W_{\min}$
- $g(W_j) \rightarrow W_j = 0$ ha $W_j < W_{\min}$

A mutatók könnyebb összehasonlíthatósága érdekében az összegzett költséget gyakran a célok számával vagy a tevékenységek összességével $g(W)$ osztják a gyakorlatban. A mutató, így az átlagos utazási költséget mutatja a célok halmazával kapcsolatban.

$$A_i = \frac{\sum_j g(W_j) c_{ij}}{\sum_j g(W_j)}$$

3.5. képlet

Ahol: - $g(W_j) \rightarrow W_j = 1$ ha $W_j \geq W_{\min}$
- $g(W_j) \rightarrow W_j = 0$ ha $W_j < W_{\min}$

Mindkét esetben az indikátor fordított hasznosságot fejez ki, tehát minél alacsonyabb az értéke, annál „nehezebben” elérhető az adott cél.

Az utazási költség indikátorok meglehetősen népszerűek, hiszen könnyen értelmezhetőek, különösen, ha közérthető egységekben fejezik ki őket. A közös hátrányuk, hogy nem alkalmazzák a viselkedési elméleteket, hiszen nem veszik figyelembe, hogy a távolabbi célokat ritkábban látogatják, és ezért értékük nagyban függ a kiválasztott célok halmazától.

3.2.5. Napi elérhetőség

A napi elérhetőség indikátor egy fix utazási „büdzséből” indul ki, általában egy maximum időintervallumot meghatározva, amely intervallumon belül egy érdekes célt el kell tudni érni. A gyakorlati példája a fenti indikátornak az üzletember, aki elutazik egy bizonyos városba, ott üzletet (tárgyalást) bonyolít le, majd visszatér városába este (TÖRNQUIST, 1990). A maximális utazási idő ebben az esetben általában 3 és 5 óra között mozog. A fenti analógiára alapozva nevezik a mutatót a szakirodalomban napi elérhetőségnek.

$$A_i = \sum_j W_j f(c_{ij})$$

3.6. képlet

Ahol: - $f(c_{ij}) = 1$ ha $c_{ij} \leq c_{\max}$

- $f(c_{ij}) = 0$ ha $c_{ij} > c_{\max}$, ahol $c(\max)$ az utazási időlimit.

A napi elérhetőségi mutató hasonló a potenciális hozzáférhetőséghez, amennyiben a tevékenységi változó lineáris és szelektív, vagyis a kiválasztott időhatáron belül eső célok súlyozása nagyság szerint történik, azonban a kívül eső célokat egyáltalán nem veszi figyelembe.

A napi elérhetőségi mutatók előnye, (ugyanúgy, mint a fent említett mutatóknak) hogy könnyen érthető egységekben kifejezhetőek, például azon emberek számában, akiket egy ember bizonyos idő alatt elérhet. A mutató azonban a hátrányukban is osztozik, vagyis erősen függ az előre meghatározott maximális utazási időtől, amin túl a célokat már nem veszik figyelembe.

3.2.6. Potenciális elérhetőség

A potenciális elérhetőség indikátor azon a feltételezésen alapszik, hogy egy cél vonzereje növekszik a méretével és csökken a távolságával, valamint az emelkedő utazási idővel és a költséggel. A mutató tehát mind a méretet, mind a távolságot figyelembe veszi. A cél méretét a helyi lakosság száma vagy valamely gazdasági mutató, például a regionális GDP vagy a regionális jövedelem jellemzi. A független változó lineáris vagy nem lineáris is lehet. A gyakorlatban $W(j)$ változót egy 1-nél nagyobb α -val súlyozzák, hogy figyelembe vegyék az agglomerációs hatásokat, vagyis, hogy a nagyobb célok aránytalanul nagyobb attraktivitást jelentenek, mint a kis célok. A fenti tétel gyakorlati alkalmazása, hogy például a nagy hipermarketek több vásárlót vonzanak, mint a kis üzletek sokasága (plaza), melyek együtt elérik a nagy üzlet nagyságát.

Meghatározására általában negatív exponenciális függvényt használnak, ahol a magas értékű β paraméter jelzi, hogy a közelebbi célok nagyobb súlyúak, mint a távolabbiak.

$$A_i = \sum_j W_j^\alpha \exp(-\beta c_{ij})$$

3.7. képlet

A korábbi potenciális elérhetőségi modellek Newton gravitációs modelljének inverz függvényét alkalmazzák:

$$A_i = \sum_j \frac{W_j}{c_{ij}^\alpha}$$

3.8. képlet

Ezt a függvényt HANSEN (1959) műveiben találhatjuk meg először, ezért Hansen elérhetőségnek nevezik. WILSON (1967) későbbi kutatásai vezettek a negatív exponenciális függvényhez.

A potenciális elérhetőségi mutató – amennyiben olyan magatartási elméleteket is felhasznál, mint a sztochasztikus haszonmaximalizálás – a regionális tudományban magasabb rendűnek számít. A mutató hátránya, hogy nem egyértelműen meghatározható (pl. az utazási idő vagy az utazók száma) paramétereket is tartalmaz. Ezért a potenciális mutatókat gyakran fejezik ki a régiók átlagos elérhetőségének százalékában, vagy az átlagos elérhetőség változásában a bázisévhez képest.

3.2.7. Periferialitási mutatók

A periferialitási mutatók első csoportja az úgynevezett gravitációs modellek kategóriájába tartozik és gazdasági, vagy piaci potenciált próbál meghatározni. A modellekben a gazdasági tevékenység potenciálja bármely térbeli helyen a gazdasági súlyának, illetve más gazdasági centrumtól való távolságának függvénye. A kapcsolat a gravitáció törvényével nyilvánvaló, hiszen minden centrum gazdasági potenciálja egyenesen arányos a gazdasági tevékenység tömegével és fordítottn arányos a köztük lévő távolsággal. A hely gazdasági potenciálja egyenlő az összes gazdasági centrum hatásával a rendszerben.

A periferialitási mutatók második csoportja az utazási idő/költség és a napi elérhetőségi mutatók. A mutatók, bár egyszerűek, mégis népszerűek lettek az elmúlt években, a GIS² szoftver támogatásának segítségével. A mutatókkal kapcsolatban meg kell válaszolni a következő kérdéseket:

- Mennyi a teljes utazási költség, ha bármely helyről a nagy gazdasági centrumokba utazunk?
- Hány ember érhető el egy napi utazással (3-4 óra) bármely helyről?
- Mennyi lenne az összes elérhetőségi költsége n embert magába foglaló piacnak, bármely helyről?

3.2.8. Gravitációs modell mutatók

A gravitációs modellek alapvetően Newton gravitációs elméletén alapulnak és a periferialitási mutatók közé tartoznak. KEEBLE (1981) munkája fontos mérföldkő a periferialitási mutatók világában.

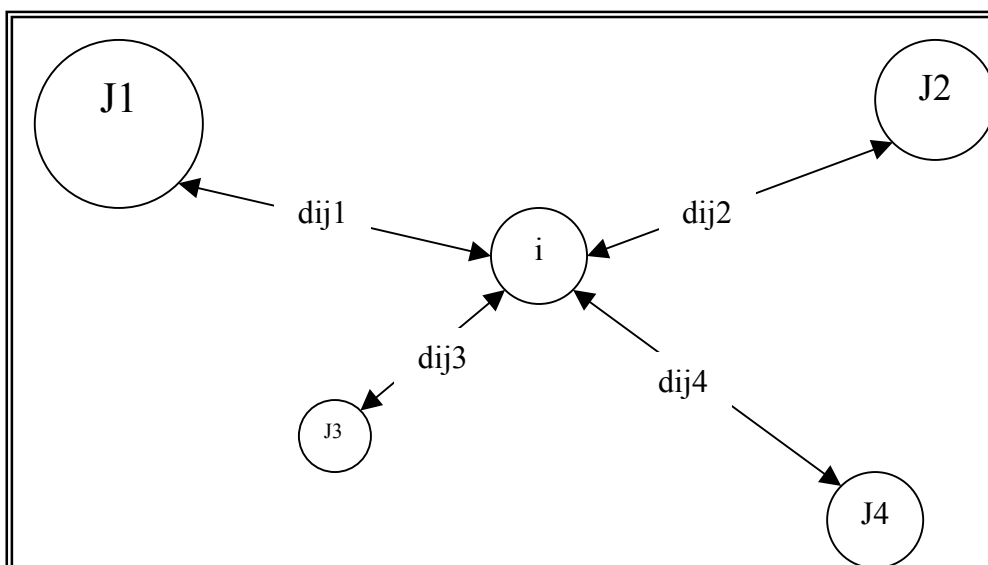
A gazdasági potenciál modell alapjai az 1940-es évekből származnak és azóta számos kutató fejlesztette tovább, mégis KEEBLE neve kötődik legszorosabban az elmélethez.

1979-ben az Európai Bizottság megbízásából KEEBLE elemzést végzett aktuális regionális szocio-ökonómiai folyamatokról, melyek a centralitással és elérhetőséggel függnének össze. A munkacsoport célja a következő volt:

„elemezni, hogy létezik-e szignifikáns tendencia, mely abba az irányba mutat, hogy az emberek és az ipar koncentrációja növekszik a Közösség központi területein. Három kapcsolódó kérdést kell megvizsgálni, mégpedig:

- Léteznek szignifikáns gazdasági különbségek a Közösség centrális és periferiális területei között?
- Ezek a különböző régiók különbözőképpen fejlődnek-e az időben?
- Mennyire magyarázhatók a megfigyelt különbségek a Közösségen belüli relatív elhelyezkedéssel?” (KEEBLE et. al, 1981)

KEEBLE (1979) tanulmányában a centralitást gazdasági gravitációs centrumként értelmezte a Közösségben, mint a 3.2. ábra is mutatja.

3.2. ábra: Gravitációs modell ábrázolás

Forrás: Keeble, 1981

² ld. 29. oldal

A 3.2. ábra szerint i hely gazdasági potenciálja egyenlő az összes egyéb hely gazdasági súlyának összege osztva az i helytől való távolsággal.

$$P_i = \sum_{j=1}^n \frac{M_j}{D_{ij}}$$

3.9. képlet

Ahol: - P_i az i hely periferialitási indexe

- M a j hely gazdasági súly változója

- D_{ij} az i és j helyek közötti távolság

1981-ben KEEBLE kidolgozta gazdasági potenciál modelljét a NUTS I³ területekre az EU-12 területén, komparatív statisztikai megközelítéseket használva, hogy meghatározza a bővítés hatásait és a centrum-periféria diszparitásokat. 1988-ban hasonló módszerekkel tanulmányozta a NUTS II területeket. KEEBLE (1981) szerint a leginkább megfelelő gazdasági tömeg mérőszám a GDP (ECU-ben kifejezve⁴). Szerinte ez „a gazdasági aktivitást legjobban összefoglaló mutató, ami kifejezi a szervezetek és egyének által megtermelt áruk és szolgáltatások (output) összességét a régióban” (KEEBLE ET AL, 1981). KEEBLE (1988) később kifejti, hogy a „PPS (purchasing power standard⁵) mutató alkalmazásával az index kissé változott, de a térszerkezet gyakorlatilag azonos maradt” (KEEBLE ET AL, 1988). A távolságokat a régiók „funkcionális centroidjai” között (legnagyobb városok) mérték, egy egyszerűsített úthálózati modellt használva. A határokat és egyéb térbeli akadályokat távolsági mértékegységre váltották.

³ NUTS: Nomenclature of Territorial Units for Statistics (Statisztikai területi egységek): a ~ az Európai Unió intézményei által kifejlesztett területi lehatárolási rendszer elsősorban statisztikai célokra.

⁴ ECU: European Currency Unit (Európai fizetési egység): az ~ európai valuták indexe, melyet az Európai Unióban átváltási egységként használtak 1979-től az euró bevezetéséig.

⁵ PPS: Purchasing Power Standard (vásárlóerő paritás): a ~ egy olyan mesterséges átváltási egység, amelyet az egyes országok valutáinak összehasonlításánál alkalmaznak és figyelembe veszi az adott valuta vásárló-erejét.

Az eredmény egy letisztult gazdasági potenciál centrum-periféria modell volt. KEEBLE (1988) meghatározása szerint a centrum az „egy magas elérhetőséget jelentő háromszög, mely összefogja a Közösségi gazdasági aktivitást, és csúcsai Stuttgart, Hamburg és Lille. Nyugat-Berlin, Dél-Kelet Anglia és Ile-de-France kiugró elérhetőségű pontokat jelentenek az arany háromszögön kívül” (KEEBLE ET AL 1981). 1988-ban a háromszög négyszöggé bővült a Birmingham csúccsal.

LINNEKER és SPENCE (1992) piaci potenciál modellt használ, hogy meghatározza az M25 autópálya építésének hatását 179 gazdasági zónában Angliában, Skóciában és Walesben. A LINNEKER és SPENCE (1992) modell kifinomultabb, mint a KEEBLE (1988) modell, mivel részletesebb (GIS) úthálózat modellt használtak, hogy meghatározzák az utazási időt, a távolságot és a leggyorsabb utat a régió-párok között. Ezeket az idő és távolság adatokat arra használták, hogy meghatározzák az impedancia változót, amely tartalmazza mind a gépjármű futási költségét, mind a vezető idejének értékét. Különböző kalkulációt készítettek magánautókra és tehergépjárművekre. Kevésbé direkt regionális gazdasági tevékenység mutató hiányában a teljes foglalkoztatottságot használták gazdasági súly változóként. A gazdasági potenciál térszerkezete, amely ebből az analízisből alakul ki, csúcsokat képez a gazdasági tevékenység fő centrumainál, és völgyeket képez a vidéki térségeknél, mint a Skót Felföld vagy Wales.

FROST és SPENCE (1995) párhuzamos kutatásában azonos modellt használt fel Nagy Britannia 322 munkakörzetében (TTWA⁶). A Munkaút modellben az előző modellhez hasonló szerkezet alakult ki. A tanulmány központjában azonban a (saját) potenciál állt, vagyis minden régió gazdasági tevékenység szintjének és méretének hatása a saját periferialitási mutatójára. A két modell összehasonlítása megmutatta, hogy a becslési procedúra komoly eltérést okozhat a régiók sorrendjében.

OWEN együtt dolgozott KEEBLE-lel a fent leírt KEEBLE-modellen (1981 és 1988). Az 1995-ben kidolgozott OWEN modell a Munkaút (Travel To Work) elmélethez kapcsolódik. A kialakuló térszerkezet – mint várható – elérhetőségi csúcsot mutat Londonban, és másodlagos csúcsokat Liverpool, Manchester és Newcastle környékén.

⁶ TTWA: Travel to work area (Munkakörzet): a ~ a brit foglalkoztatási minisztérium szerint az a terület, amely területen az adott városban dolgozó munkaerő 75%-a található.

A tanulmány érzékenységvizsgálatot is végzett, bevonva Nagy-Britannián kívül eső régiókat is, illetve változtatva a távolsági változót, a gazdasági súly-változót, ezzel fontos megállapításokat téve a gravitációs modell viselkedésére vonatkozóan. A végső következtetés szerint a modell eléggé merev és kevésbé alkalmas a centrális hely modelltől való eltérések magyarázására.

SMITH és GIBB (1993) „visszatérés a potenciális elemzéshez” elnevezésű modellje a Csatorna Alagút hatását vizsgálja a NUTS II régiókra 7 EU államban. KEEBLE (1981) gravitációs modelljéhez hasonló elméletet állítottak fel a vasúti közlekedésre. A távolsági mátrix a vasúti és komp utakat használta fel a Cook⁷ Európai Táblázatából. A három kidolgozott szimuláció tehervonat sebességeket vett alapul 30 és 75 mérföld között. Az eredmények szerint a Csatorna Alagút pozitív hatásai elsősorban Dél-Kelet Angliára korlátozódnak, ha csak a vasúti rendszer fejlődése jelentősen fel nem gyorsul.

A tanulmány egy meglehetősen egyszerű adatbázist használt fel, mely azonban magába foglalta a közúti, vasúti és légi utazási időket 42 európai város között. A gravitációs modell indexét minden utazási módra meghatározták, összevetették a minimális utazási idővel, mialatt a teljes népességet használták súlyozási alapként. Különös figyelemmel kísérték a kutatók a 42 város közötti elérhetőségi egyenlőtlenségeket, minden közlekedési forma szerint és többféle jövő-scenáriót is felállítottak. A legnagyobb különbség a „kizárólag vasút” modellben jelentkezett, a közúti és a légi közlekedés kisebb különbségeket mutatott a leginkább és legkevésbé elérhető városok között. A jövőbeli útfejlesztések legjelentősebb hatást Dél- és Kelet-Európában érhetik el, és ezáltal csökkenthetik az egyenlőtlenségeket. Ezzel szemben a vasúthálózat fejlesztése elsősorban Észak-nyugat Európa városait helyezi előnybe és növeli az egyenlőtlenségeket. A kutatás kiterjedt a nem fizikális határokra is, azaz a nemzeti és EU határokra, amelyek a hálózatok sűrűségének csökkenését és ritkább szolgáltatási struktúrát jelentenek. Az európai integráció a tanulmány szerint nem jelent komoly hatást az elérhetőségekre (BRUINSMA és RIETVELD, 1998).

⁷ Cook: Brit alapítású szállítmányozási és utaztatási iroda.

A GUTIEREZ és URBANO által 1996-ban kidolgozott modell az 1990-es évek elején készült a spanyol kormány megbízásából, a spanyol infrastruktúra hálózati terv kidolgozásánál, majd később az EB is használta a Transz-Európai Hálózatok (TEN⁸) modellezésénél. A modell inkább a nagyobb gazdasági centrumok (300 000 lakosnál nagyobb városok) elérhetőségét vizsgálja, mint a területek elérhetőségét. A feltüntetett egyenlet „a transz-európai utak mentén alkalmasabb területi különbségek mérésére, mint a Keeble gazdasági potenciál modellek”, fejt ki GUTIEREZ és URBANO.

$$A_i = \frac{\sum_{j=1}^n (I_{ij} \cdot GDP_j)}{\sum_{j=1}^n GDP_j}$$

3.10. Képlet

ahol: - A_i az i csomópont elérhetősége
 - I_{ij} az impedancia az i és j csomópontok hálózatában
 - GDP_j a j cél bruttó hazai terméke.

Az impedancia az utazási idő, ami a minden pár csomópont közötti utat veszi figyelembe. A modell a részletes közúthálózat térképét használja, ahol minden út más utazási sebességgel rendelkezik és az utak-kompok váltásnál, illetve városközpontoknál utazási sebesség csökkenés következik be. A felvázolt modell kifinomultabb, mint a KEEBLE-modell (1988). A TENS hatásának elemzése után a modell arra a következtetésre jut, hogy az általános térszerkezet nem változik jelentősen. A legjelentősebb változás a vidéki területeken történik, elsősorban Észak-Britanniában, Spanyolországban, Dél-Olaszországban és Görögországban.

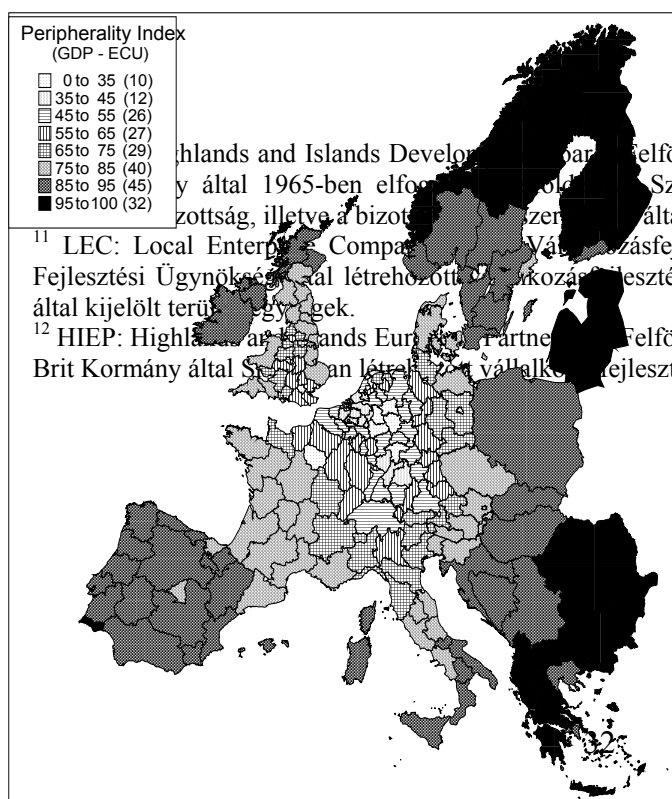
1992-ben az Európai Tanács felkérte az aberdeeni Skót Agrártudományi Egyetemet (SAC⁹) egy tanulmány elkészítésére, melyben egy gazdasági potenciál-mutatót dolgoztak ki a három skót sziget felmérésére kistérségi szinten.

⁸ TEN (TENS): Trans European Network (Transz-Európai Hálózat): „a ~ a nemzeti hálózatok egységes, rendszer és unió-szemléletű összekapcsolását jelenti, az interoperabilitás figyelembevételével, összekapcsolva a nagy közlekedési csomópontokat, valamint hangsúlyt helyezve a különböző közlekedési ágazatok közötti optimális munkamegosztásra.” (EURÓPAI BIZOTTSÁG, 2005)

⁹ SAC: Scottish Agricultural College (Skót Agrártudományi Egyetem)

Az első felmérés során (1992) a területi alap a megyei (district) szint volt, második alkalommal (1994) a skót Felföldet és a szigeteket 19 statisztikai kistérségre (HIDB¹⁰) osztották, míg Skócia egyéb területeit a Helyi Vállalkozás Alapítvány (LEC¹¹) körzetei alapján mérték fel. A metodológia közel állt a KEEBLE (1988) tanulmányában leírtakhoz, azzal a különbséggel, hogy valós távolságokat és utazási időket használtak fel egy útiterv szoftver (route planner) segítségével. Létrehoztak egy teljes-körű költség-távolság mátrixot, melyben feltüntették az utazási idő költségeit és a jármű futási költségeit, hasonlóan LINNEKER és SPENCE (1992) modelljéhez. Minden fontos komp útvonalat, általános várakozási időt és útiköltséget figyelembe vett a modell. Az eredmény egy gazdasági potenciál térszerkezet térkép lett, mely jelentős különbségeket mutatott a Felföld és a szigetek között, kiemelkedő csúcsokkal Dundee és Aberdeen városok környékén (COPUS, 1997).

1997-ben a Felföld és Szigetek Európai Szövetség (HIEP¹²) egy új projektet finanszírozott, hogy megbecsüljék a gazdasági potenciált az EU15 NUTS II régiókban, Norvégiában, Svájcban és a Kelet-Közép-Európai országokban, a GDP adatok és modern GIS rendszer segítségével, illetve utazási idő mátrix felhasználásával. A tanulmány egy részletes, digitális úttérképet használt fel, mely figyelembe veszi a különböző átlagos sebességet a különböző rendű utakon, a reális komp-utazási időket és „check-in” időket, a határon a várakozási időket és a hivatalos sofőrök kötelező pihenési idejét.

Highlands and Islands Development Board (a ~ a Felföldek és Szigetek Fejlesztési Bizottság): a ~ a
y által 1965-ben elfogadott Felföld és Szigetek (Skócia) Fejlesztési Törvény alapján
zottság, illetve a bizottságok által kijelölt területi egységek.

¹¹ LEC: Local Enterprise Company (Helyi Vállalkozásfejlesztési Alapítvány): a ~ a Skót Gazdasági
Fejlesztési Ügynökség által létrehozott vállalkozásfejlesztési hálózat, illetve a hálózat helyi szervezetei
által kijelölt területi egységek.

¹² HIEP: Highlands and Islands European Partnership (Felföldek és Szigetek Európai Szövetség): a ~ a
Brit Kormány által Skóciában létrehozott vállalkozásfejlesztési alapítványok hálózata.

3.3. ábra: Az EU-15 gazdasági potenciál térképe (1998),

Forrás: Keeble, 1988

A 3.3. ábra az EU-15 gazdasági GDP (PPS), mint súlyozási változó alapján szerkesztett potenciál térképét ábrázolja. A korábbi kutatásokból már ismert centrum-periféria séma jelentkezik, csúcsokkal Brüsszel, Rotterdam, Amszterdam, Köln,

Bonn, Frankfurt, München, Párizs, London, Hamburg, Berlin és Bécs városoknál. KEEBLE (1998) „arany háromszöge” még mindig felismerhető, bár a déli csúcsa elválk az északi csúcsoktól Rheinland-Pfalz és Hessen vonalon. Svájc beépítése a modellbe komoly csúcsot eredményezett Zürich környékén. Nagy-Britanniában London jelenti a legmagasabb csúcsot a NUTS II régiók között és egy magas vonulat csúcsát képezi, mely Kenttől West-Midlandsig tart. Manchester önálló csúcsot alkot.

3.2.9. Utazási idő/költség és napi elérhetőségi modellek

A LUTTER-tanulmány (1992) kifejlesztett egy súlyozatlan utazási idő-mutatót EU-12 régió szinten. Az átlagos utazási időket a NUTS III egységek és 194 nagyváros közt mérték. Az utazási időket a KEEBLE-féle (1988) közlekedési hálózat alapján kalkulálták, bár a modell kifinomultabb volt és multimodális, vagyis a program képes volt kiválasztani a leggyorsabb útvonalat, illetve közlekedési eszközt. A kialakuló minta nagyon hasonló a KEEBLE (1988) modelljéhez, illetve a korábban bemutatott modellekhez. A metodológia hiányossága, hogy a súlyozás hiánya miatt a kis- és nagyvárosok ugyanolyan súllyal esnek latba.

A LUTTER-tanulmány legfontosabb publikált eredményei (Fifth Periodical Report¹³) közé tartozik a térkép, mely a három óra utazási idő alatt elérhető emberek számát mutatja. A modellt később kiterjesztették az EU-15 szintre. A felhasznált első mutató az átlagos utazási idő volt az egyik NUTS III régióból a másik régióba, a leggyorsabb módon. A második mutató az átlagos utazási idő volt a 41 kiválasztott városi agglomerációba.

¹³ Fifth Periodical Report: Ötödik Részjelentés

Az EU DG VII¹⁴ megbízásából készülő Általános Területi Stratégia (Union Territorial Strategy) a Transz-európai Hálózat (TENS) hatását vizsgálta 1995-ben. A tanulmány elkészítésére G. CHATELUS (Institut National de Recherche sur les Transport et leur Sécurité – INRETS¹⁵) és A. ULIED (Multi Criteria Consulting of Barcelona – MCRIT) kapott megbízást. A kutatás a TENS hatását 3 területen vizsgálta:

- a transz-nacionális szűk keresztmetszetek változása
- a központi és periférikus régiók közötti különbségek csökkenése
- a közlekedést a környezetbarát irányba (vasút) terelése

A kutatók kétirányú megközelítést használtak. Az első tényező egy GIS¹⁶ modell rendszer létrehozása volt (UTS rendszer), mely nagy mennyiségű közlekedési hálózati adatot, szocio-ökonómiai adatot, és két kisebb elérhetőségi /periferialitási mutatókkal rendelkező szállítási modellt tartalmazott. Az UTS tanulmány második fő eleme a TENS programok hatásaival foglalkozó esettanulmányok sorozata volt.

Az első elérhetőségi mutató (CONT¹⁷) egy napi elérhetőségi modellen alapul. A kutatók érvelése szerint „a napi üzleti utazási lehetőségek jelentik a leginkább releváns elérhetőségi mértéket, mely a közlekedési hálózat hatékonyságát mutatja”. A CONT modell azt a teljes népességet méri az UTS rendszeren belüli városokon belül, amelyet három óra utazással el lehet érni, a leggyorsabb közút-vasút-légiút kombinációval.

A második modell az áru piaci elérhetőségének költségét mutatja. Két tényezőre épül: a FreRM megbecsüli minden nagyobb városra a piacra jutás költségeit a népesség számához viszonyítva, mialatt a FreCT az egy bizonyos idő alatt elérhető teljes piaci méretet becsüli meg.

A CONT modell eredményei szerint a TENS hatása a Közösség gazdaságára „csekély mértékben pozitív”. A tanulmány szerint a legnagyobb elérhetőség-növekedés a nagy

¹⁴ EU DG VII: European Commission Directorate General Energy and Transport (Az Európai Bizottság Energia és Szállítási Főigazgatósága)

¹⁵ Institut National de Recherche sur les Transport et leur Sécurité: francia Nemzeti Szállítási és Biztonsági Kutatóintézet

¹⁶ GIS/UTS: a ~ rendszer egy olyan szabad forráskódú (open source) informatikai rendszer, melyet az európai intézményrendszer részére fejlesztettek ki, szállítási stratégiai tervezés céljából.

¹⁷ CONT: a ~ az UTS rendszer Chatelus és Ulíed által alkalmazott modellezési paraméterei, mely a később leírt FreRM és FreRCT tényezőket is tartalmazza.

sebességű vasúti hálózattól várható, mely a nagyvárosokat köti össze, míg a vidéki térségek csak marginális fejlődést fognak élvezni az autópálya hálózat bővüléséből.

A teherszállítási modellek hasonló eredményre jutottak. „Általánosságban nincs igazi kétség a kutatók között, hogy az úthálózatok nem okoznak igazán nagy változást Európa térszerkezetében. Európa központja Németország marad, bármilyen az új TENS, illetve az autópálya hálózat nem változtatja meg Európa térségeinek hierarchiáját. Sőt a periférikus régiók elérhetősége a teljes kontinensen a centrális területek hálózatától függ.” Ezt a modellt 1998-ban az Európai Területfejlesztési Perspektíva (THE EUROPEAN CONSULTATIVE FORUM ON ENVIRONMENT AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT, 1999) is felhasználta.

SPIEKERMANN és WEGENER (1996) egy részletesen kidolgozott napi elérhetőség metodológiát alkalmazott, hogy meghatározza a TENS centrum-periféria különbségeket Európában. Az egyszerűsített vasúthálózati rendszert egy 10 kilométeres népességi raszterrel kombinálták. A raszter cellái közötti utazási időket a kutatók becsléssel szimulálták oly módon, hogy a legközelebbi nagy vasútállomást a kiinduló-ponttal egyenes vonallal összekötötték és 30 km/h sebességgel számoltak. A vasúti utazási időket vasúti táblázatok segítségével becsülték és összekötötték a raszter celláit légi-utakkal is. A számítást megismételték minden pár szegmensre a 70000 európai szegmens között. Az eredményként kapott utazási idő mátrixból minden cellából kiindulva kiszámították az ötórás utazással elérhető teljes népességet. A modell szimulálta a vasúti hálózat fejlesztését is. A kutatók meglepő eredményre jutottak: „a Maastrichti Szerződésben meghatározott TENS kiépítése inkább elmélyíti, mint csökkenti a különbségeket a centrális és periférikus térségek között”.

VICKERMAN, SPIEKERMAN és WEGENER (1999) ezt követően kidolgoztak egy elérhetőségi térképet, melyet gravitációs modell segítségével vezettek le. A térszerkezeti minta hasonló volt a korábbi kutatás eredményéhez, és az 1993 és 2010 között tervezett változások megkérdőjelezték a TENS kohéziós eredményeit.

3.2.10. Alkalmazott periféria elméletek

A fent leírt periféria mutatók a periferialitásra és ennek gazdasági és szociális hatására épülnek. Érdeemes végigtekinteni ezeken a modelleken és megfigyelni, mennyire adekvátak a mutatók. Ez megalapozza azt a premisszámat, miszerint új, megfelelőbb mutatókra van szükségünk a jövőben.

A gravitációs modell alternatív neve a piaci potenciál modell, mely azt sugallja, hogy a mutatók elsősorban a keresleti oldallal foglalkoznak, és kevésbé a kínálati oldal folyamataival. KEEBLE (1988) kifejtette azonban, hogy a modellekben általuk alkalmazott távolsági költség-mutatók komplex mutatók, magukban foglalják a nyersanyagok beszerelését, a termékek disztribúcióját, kommunikációs és információgyűjtési költségeket, a szervezési és adminisztrációs költségeket (raktárak irányítási költsége) és bizonytalansági költségeket (a megbízhatatlan szállításra hagyatkozás költsége). A kutatók kiemelték a tapasztalati (nem feltétlenül reális) távolsági költség szerepét is, mely nem-centrális telephelyek esetén jelent költséget. A centrális területek hajlamosak arra, hogy összegyűjtsék a származtatott előnyöket; mint pl. vállalkezoi kultúra, jobb hozzáférés az információhoz, kifinomultabb K+F kultúra. A mutató bemutatásakor KEEBLE kifejti, hogy „a megtermelt áruk és szolgáltatások potenciális piacait, az inputforrásokat és lehetőségeket, üzleti szolgáltatások és kereskedelmi információk beszerezhetőségét leíró durva helyettesítő mutató. A mutatónak meg kell próbálnia mérni a területi elérhetőséget gazdasági tevékenységekhez mindenfajta távolsági költség segítségével inkább, mint egyszerűen a WEBER telephelyelméleteiben leírt szállítási költségre szűkíteni.” (KEEBLE ET AL, 1988)

A gravitációs modellek közül azonban egy sem elemzi ilyen részletesen a periferialitást. OWEN és COOMBES (1983) összefoglalta KEEBLE (1981) érveit. LINNEKER és SPENCE (1992) egy sokkal szűkebb megközelítést vesz figyelembe a piacra jutás költségeinél. BRUINSMA és RIETWALD (1993) a városok versenyét helyezte előtérbe egy olyan Európában, ahol a klasszikus nemzeti protekciós intézkedések már nem, vagy csak részben, léteznek. SMITH és GIBB (1993) egyszerűsít amennyiben „a gazdasági potenciál felmérés csak a kereslet oldalt veszi figyelembe, elhanyagolva olyan kínálat

oldali tényezőket, mint a munkaerő képességei, vállalkozói képességek, tőke kínálat és a nem-közlekedési infrastruktúra.” Ahogyan azt már korábban is láthattuk, KEEBLE (1988) egy sokkal szélesebb látókörű koncepciót vázolt fel, mind a keresleti, mind a kínálati oldalt figyelembe véve.

LUTTER szerint (1993) a nem súlyozott utazási idő mutató megfelelőbb, mint a KEEBLE megközelítése, hiszen a post-fordista gazdaságban pontosabban írja le a gazdasági sikert meghatározó tényezőket.

SPIEKERMANN és NEUBAUER 2002-es munkájában összefoglalja az utóbbi évtizedek fontosabb európai elérhetőségi modelljeit. A legtöbb elérhetőségi modell országos vagy regionális szintre (NUTS I és II) készült az 1980-90-es években. Az információtechnológia fejlődésével lehetővé vált a modellek kisebb egységekre bontása. Az európai elérhetőségi modellek dimenzióit a 3.2. táblázat foglalja össze.

3.2. táblázat: Az európai elérhetőségi modellek összefoglalása

Szerzők	Év	Indikátor fajtája	Források	Célok	Impedancia	Közlekedés fajtája	Közleke- dési mód	Területi kiterjedés
Keeble et al.	1982 1988	Potenci-ális	NUTS II centro-idok	GDP NUTS2 régiókban és nem EU országokban	Távolság (út)	-	Közút	EU9, EU12
Lutter et al.	1992 1993	Utazási költség, napi	NUTS III centro-idok	194 centrum	Utazási idő	Személyi	Inter- modális	EU12
Spiekermann, Wegener	1994 1996	Napi potenci-ális	10 km-es raszter	Népesség a raszterekben	Utazási idő	Személyi	Vasút	Európai
Chatelus, Ulied	1995	Utazási költség, napi	NUTS III centro-idok	Népesség NUTS2 régiókban	Utazási költség	Személy, áru	Inter- modális	EU15, Norvégia, Svájc
Gutierrez, Urbano	1995 1996	Utazási költség	4000 cso- mópont	94 agglomeráció	Utazási idő	Személy	Vasút, közút	EU12
Copus	1997 1999	Potenci-ális	NUTS II és III cen- troidok	GDP, lakosság, munkaerő NUTS2,3 régiókban	Utazási idő	Személy	Közút	EU15, csatlakozó országok, Norvégia, Svájc
Wegener et al.	2000 2002	Potenci-ális	NUTS III centro-idok	Népesség és GDP a raszterekben	Utazási idő	Személy	Közút, vasút, légiút	EU15
Schürmann, Talaat	2000	Potenci-ális	NUTS III centro-idok	GDP, lakosság, munkaerő NUTS3 régiókban	Utazási idő	Személy, áru	Közút	EU15, csatlakozó országok
Spiekermann et al.	2002	Potenci-ális	NUTS III centro-idok	Népesség raszterekben	Utazási idő	Személy	Multi- modális	EU15

Forrás: Spiekermann K. – Neubauer J., 2002

A tendencia a potenciális modellek felhasználása felé halad, mivel a potenciális modellek segítségével ábrázolható legmegfelelőbben a változás dinamikája. A modellek egyre részletesebbek lesznek, már a 10x10-es raszterekre is alkalmazhatóak. A GDP a modellekben veszít jelentőségéből, elsősorban már említett GDP problematika miatt. Az utóbbi évek modelljei egyértelműen utazási időt használnak impedancia változóként, hiszen így kimutatható az infrastruktúrában bekövetkezett változás hatása, mely a távolság függvényeként nem lehetne kimutatható.

SPIEKERMANN és NEUBAUER (2002) megállapítása szerint a modellek korlátokat csak az országhatárok esetében alkalmaznak, vagyis figyelembe veszik a

megnövekedett utazási (várakozási) időt. A legtöbb modell személyszállítást vesz alapul, azok a modellek, amelyek áruszállítást is kalkuláltak, figyelembe vették a kötelező pihenőidőket is. A modellek fele csak egy utazási módot, általában közutat vesz figyelembe.

GREN (2003) leírja, hogy a Strukturális Alapok 1988-as reformja óta a közösségi támogatás a közlekedési infrastruktúra fejlesztéséhez jelentősen megnőtt, mialatt a periférikus területek speciális támogatási formáinak száma is növekedett. Az 1994-1999 és 2000-2006 költségvetési periódus megerősítette ezt a trendet.

A centrum-periféria elméletek, vagyis a gazdaságilag hátrányban lévő és periférikus területek, valamint a gazdaság és relatív magas gazdasági potenciállal rendelkező centrális területek különbsége már évtizedek óta a terület és vidékfejlesztési tudomány érdeklődésének középpontjában áll. GREEN (1999) szerint ez a kontraszt megjelenik a regionális politikai döntéshozatalban, legalábbis európai szinten.

Az Európai Unió meghatározása szerint különböző szintű periférikus területek léteznek. Az 1. célkitűzés által meghatározott területek GDP/fő mutatója kevesebb, mint a közösségi átlag. Ezek közé a területek közé tartoznak a tengerentúli területek, illetve azon elsősorban svéd és finn régiók, melyek korábban a népsűrűségi kritériumokon alapuló 6. célkitűzés¹⁸ alá tartoztak. A 2. célkitűzés célját hanyatló ipari területek jelentik, alacsony népsűrűséggel, problémás városi területek és a hanyatló halászati területek.

Látható, hogy mind az 1. célkitűzés, mind a 2. célkitűzés mutatói periférikus területeket határoznak meg, hiszen alacsony GDP, illetve alacsony népsűrűség mutató az irányadó a meghatározás során. A célkitűzések kezdetben letisztult mutatókkal jelentek meg,

¹⁸ 1988-ban alakították ki a Strukturális Alapok öt (az ötödik két részből áll) fő célkitűzését, amelyek 1997 júliusáig (lásd: Agenda 2000) maradtak érvényben:

1. Célkitűzés:	A gazdaságilag elmaradott régiók fejlődésének elősegítése
2. Célkitűzés:	Az ipari hanyatlás által súlyosan érintett régiók támogatása
3. Célkitűzés:	A hosszú távú munkanélküliség leküzdése és az egyenlő esélyek megteremtése
4. Célkitűzés:	A munkavállalóknak az iparban és a termelésben végbemenő technológiai változásokhoz való alkalmazkodásának megkönnyítése
5a Célkitűzés:	A mezőgazdaság szerkezetátalakításának a KAP reformja keretében történő felgyorsítása, a halászat modernizációja
5b Célkitűzés:	Vidékefejlesztés a vidéki területek szerkezetátalakítása útján
6. Célkitűzés:	A különlegesen ritkán lakott régiók fejlesztése

egészen addig, míg az északi országok kormányának el nem sikerült fogadtatni, hogy az északi területeiket, melyet az alacsony népsűrűség jellemez, szintén vegyék fel a támogatandó körbe. Érdekes, hogy a periferikus (peripheral) szó nem szerepel az erről rendelkező 1260/1999 EK rendelet szövegében, valószínűleg azért, hogy elkerüljék a különböző értelmezési lehetőségekből adódó problémákat.

Az Egységes Programozási Dokumentumokban, melyeket a tagországok az Európai Unióval kötöttek arról, hogyan lehet elkölteni a Strukturális Alapok támogatásait (Magyarországon NEMZETI FEJLESZTÉSI TERV, 2004), illetve háttéranyagaikban a SWOT analízis élén szerepel a periferikus szó, természetesen a gyengeségek kategóriában. Ez mutatja, hogy bár a periferialitás nem pontosan tisztázott fogalom, mégis felhasználható, mint potenciális politikai elmélet, a területi politikák kidolgozásában és alkalmazásában.

Több kutató szerint, mint NAUSTDALSLID (1983), KEEBLE és COPUS (1981), a periferialitást földrajzi fogalmakkal le lehet írni, vagyis szerintük ez nagyrészt az elérhetőség és/vagy a gazdasági és politika fontosság hiányát mutatja a centrális területekhez képest. A modellek, melyek a periferialitást írják le, főleg az utazási idő-modelleken és gravitációs modellen alapulnak. Ez a kedvezőtlen (területi) helyzet aztán kihat más kapcsolódó tényezőkre is, mint a nyersanyagok költsége, piacok hozzáférhetősége, az innováció és vállalkozói készség hiánya, a termelés tényezőinek ellenőrizetlensége, a gazdasági erők kis koncentrálttsága és végül a versenyképesség hiánya. Mindezen tényezők hatnak egymásra, vagyis a piacra kerülés költsége elvonja a forrást az elérhetőség átlagos szintre emelésétől.

Számos kutató azonban, mint MILNE (1997), KRUGMAN (1991) kiemelnek más területi tényezőket is, úgymint humán és szociális tényezőket, az intézmények minőségét, a területi kormányzatot, azzal a céllal, hogy meghatározzák, hogy egy régió sikeres lesz, vagyis magas gazdasági potenciállal rendelkezik.

A fent említett kutatók néhány tanulmánya a periferialitást, mint főleg területi fogalmat határozta meg, de ezek csak kiemelték a területi összefüggéseket, mint a legfontosabbat a területi tényezők rendszeréből.

A tanulmányok fontos tényezője, az is, hogy a centrum-periféria elrendezés nem állandó, hanem rendszeresen átalakítják a területi szereplők. NAUSTDALSLID (1983) véleménye szerint egyenesen „nem létezik olyan, mint egységes centrum-periféria elmélet...”

A gravitációs modellek, elsősorban KEEBLE és munkatársai (1988) modelljének, valamint CHRISTALLER 1933-ban alkotott területi gazdaság elméletének továbbfejlesztése. CHRISTALLER elmélete azon a hipotézisen alapult, hogy az áruk és szolgáltatások kereslete és kínálata koncentrálnak a központi térségekbe. A kereslet és kínálat természetesen nem egy pontban koncentrálnak, egy bizonyos kritikus tömeg elérése után egy úgynevezett túlsordulási (spillover) hatás érvényesül. A túlsordulás a centroidtól távolodva folyamatosan csökken, így az agglomerációs hatás is egyre csökken.

3.3. Gazdasági potenciál meghatározások Európai Unió dokumentumokban

Az Európai Parlament és Tanács 1783/1999/EK a Regionális Fejlesztési Alapról (ERFA) szóló rendelete szerint, az ERFA hatókörébe tartoznak többek között: „azok az

- infrastrukturális beruházások, amelyek az 1. célkitűzés hatálya alá tartozó régiókban segítik a gazdasági potenciál megnövelését, a fejlődést, a szerkezetátalakítást és a tartós munkahelyek teremtését, illetve fenntartását, beleértve a transz-európai hálózatok létrehozásához és fejlesztéséhez hozzájáruló infrastrukturális beruházásokat a szállítás, a távközlés és az energiaágazat területén, figyelembe véve az elszigeteltségük, a tengerpart-nélküliségük vagy a peremterületen való fekvésük miatt szerkezeti hátránytól szenvedő közösségi régiók és a központi régiók összekapcsolásának szükségességét;
- az endogén potenciál fejlesztése olyan intézkedések révén, amelyek ösztönzik és támogatják a helyi fejlesztési és a foglalkoztatási kezdeményezéseket, valamint a kis-és középvállalkozások tevékenységeit.”

Az Európai Unió Tanácsa tehát szorosan összeköti a gazdasági potenciál kérdését a gazdasági fejlődéssel, szerkezetátalakítással, infrastruktúrafejlesztéssel és munkahelyteremtéssel, az endogén (belső) gazdasági potenciál esetében a kis- és középvállalkozásokra alapozva.

A NEMZETI FEJLESZTÉSI TERV (NFT, 2004) Agrár és Vidékfejlesztés Operatív Programja (AVOP) nem határozza meg, de használja a gazdasági potenciál kifejezést, amennyiben kifejti, hogy az AVOP kapcsolódik az NFT „Magyarország gazdasági versenyképesség növelése” specifikus céljához. A növekvő versenyképesség e szerint a vidéki térségek gazdasági potenciáljának erősödésén alapszik.

A vidéki térségek gazdasági potenciáljának fejlesztése a vidéki térségek fejlesztése prioritás alatt található. Az AVOP szerint a vidéki gazdasági potenciál fejlesztésének egyik módja a fenntartható, termőhelyi adottságokhoz alkalmazkodó mezőgazdasági termelést és helyi feldolgozást megalapozó infrastruktúra fejlesztése. A vidéki gazdasági potenciál javításának eszköze még a vidéki gazdasági tevékenységek bővítése, a megújuló energiaforrások számára új piaci lehetőségek teremtése, a vidéken termelt termékek, a lakossági és a termelő szolgáltatások skálájának és minőségének növelése, valamint az értékesítés és marketing hatékonyabbá tétele.

A Program keretében elkészült SWOT¹⁹ elemzés több helyen említi a vidéki térségekben fellelhető épített, természeti és kulturális örökségkincset. Az AVOP finanszírozási háttere lehetőséget próbál biztosítani ezen örökség gazdasági és közösségi potenciáljának kihasználására. Az Európai Unió új vidékfejlesztési politikája DORGAI és MISKÓ (2000) alapján többször is említi a potenciál kifejezést.

3.4. A makroökonómia potenciálmodelljei – a maximális GDP keresése

A makroökonómia potenciál meghatározásai általában a potenciális GDP elérését kutatják, illetve a GDP és a potenciális GDP eltéréseit vizsgálják matematikai

¹⁹ SWOT: Strength, Weakness, Opportunity, Threat: a ~ gondolkodást segítő menedzsment eszköz, melyet a terület- és vidékfejlesztés is alkalmaz.

módszerek segítségével. A makroökonómia potenciálmodelljei közül csak a GHALI által létrehozott legújabb modellt mutatom be, a korábbi modellekre nem kitérve, mert ezen modellek eredményei szorosan nem kapcsolódnak az általam vizsgált területhez, illetve nem alkalmazhatók a modellem kidolgozása során.

GHALI (2002) a tunéziai gazdaságról írott munkájában egyenlőségjelet tesz a gazdasági potenciál és a teljes ipari termelékenység (Total Factor Productivity, TFP²⁰) mutató közé. A TFP ebben a meghatározásban a gazdasági teljesítmény határának elmozdulását jelenti.

A kutató tehát a SOLOW-féle neoklasszikus gazdasági növekedési modellt követi, amely a tőkefelhalmozás és technológiai változást veszi elsősorban figyelembe. Ezt a neoklasszikus modellt fejlett országok növekedési folyamatainak magyarázatára és a gazdasági növekedés forrásainak vizsgálatára használja a közgazdaságtan (SAMUELSON-NORDHAUS, 2003).

GHALI a Solow-modell RAA és MOHNEN (2002) által továbbfejlesztett változatát alkalmazza munkájában. A modell a gazdaság alapjainak figyelembe vételével - feltételezve, hogy Tunézia kis, nyitott gazdaság - egy lineáris programozási problémát old meg a hazai végső kereslet maximalizálására. A kutató éves szinten oldja meg a lineáris programozási problémát, ami meghatározza az erőforrások optimális eloszlását a különböző gazdasági szektorok között, az optimális termelési mintát és a kereskedelem optimális szintjét. Végül megpróbálja meghatározni a gazdaság határát a lehetséges termelés, fogyasztás szintjét és ennek időbeli változását.

A kutató által alkalmazott lineáris programozási probléma, mely leírja a gazdaság helyzetét: $\max_{t,s,g}(DFD)t$, mely egy bonyolult lineáris modellezési függvény eredménye.

A modell figyelembe veszi a hazai végső kereslet szintjét, a foglalkoztatott munkaerőt,

²⁰ TFP: Total Factor Productivity (Teljes ipari termelékenység): a ~ a gazdasági növekedés azon része, melyet az inputok növekedése nem magyaráz. A ~ kérdésköre kapcsolódik a Solow-egyenlethez. (Ghali, 2002)

a szektoronként rendelkezésre álló tőkét, a kereskedelmi áruk világpiaci árait, a kapacitáskihasználtság szintjeit, a kereskedelmi deficitet, a végső hazai keresletet.

A képlet felépítése bonyolult és közvetlenül az általam kutatott témához nem illeszkedik, ezért a modell kistérségi alkalmazása nem megoldható.

2002-ben az ENSZ (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD) új mutatószámokat hozott létre a külföldi működő tőke (Foreign Direct Investment, FDI²¹) mérésére. Az első mutató az úgynevezett működő tőke teljesítmény index (Inward FDI Performance Index), ami az ország részesedését méri a világ FDI forgalmából, összevetve azt az ország gazdasági teljesítményével (GDP). A másik új mutató a működő tőke potenciál index (Inward FDI Potential Index), amely egy komplexebb mutató, magában foglal szociális, politikai, intézményi és gazdasági változókat és elsősorban a gazdasági növekedés változásától függ. A mutatónak természetesen vannak korlátai. A potenciál index nem tud mérni számszerűsíthetetlen, de a befektetők szempontjából fontos, szociális, politikai és intézményi tényezőket, vagy olyan gazdasági és versenyképességi összetevőket, mint a piacra-jutási lehetőség vagy a helyi beszállítók erőssége.

A világon minden gazdaság próbálja elérni a maximális foglalkoztatottságot, stabil árszínvonalat, gazdasági növekedést, egyenlő jövedelem-eloszlást, melyek összességükben a szociális-gazdasági előrehaladást jelentik. A célok eléréséhez MATKOVSKY (2001) szerint szükség van egy ország gazdasági potenciáljának kihasználására. A szerző értelmezésében a gazdasági potenciálnak van a legnagyobb hatása a szegénység, életminőség, gazdasági politika, növekedés és fejlődés kérdéseire. Továbbá kifejti, amennyiben egy gazdaság az átalakulás fázisában van, a gazdasági potenciál meghatározása kulcsfontosságú a gazdasági és politikai szakpolitikák kialakításához.

MATKOVSKY véleménye szerint a közgazdaságtan nem fordít kellő figyelmet a gazdasági potenciál kérdéskörére; ezzel szemben egy másik, hasonló kérdést, a

²¹ FDI: Foreign Direct Investment (Külföldi működőtőke befektetés) : a ~ egy külföldi vállalat termelő eszközökbe történő befektetését jelenti, szemben pl. a részvényekbe történő befektetéssel.

növekedés forráselméleteit részesíti előnyben. A növekedés forrásainak meghatározása nem fedi le teljes egészében a gazdasági potenciál megjelenítését.

A kutató csoportosítja a közgazdaságtanban fellelhető gazdasági potenciál meghatározásokat a következők szerint:

- A gazdasági potenciál a gazdaság képességének a termelő erők elemeinek az összege a produktív gazdasági tevékenység biztosítására.
- A gazdasági potenciál dialektikus interakció a termelési tényezők, a technikai-gazdasági összefüggések, szervezeti-gazdasági összefüggések, tulajdoni-gazdasági összefüggések és célok között.

MATKOVSKY az utóbbi csoportba sorolja saját meghatározását, ami szerint egy ország gazdasági potenciálja az erőforrások, a lehetőségek és a képességek összessége, melyeket a rövid vagy hosszú távú gazdasági növekedés és szociális-gazdasági fejlődés elérésére használ a jövőben. A gazdasági potenciált a kutató szerint a termelő erők, a technikai-gazdasági viszonyok, a szervezeti-gazdasági viszonyok, a tulajdoni-gazdasági viszonyok és a társadalom megfogalmazott szükségletei írják le.

A definíció szerint a gazdasági potenciál a (rész)potenciálokat tartalmazza, melyeket a 3.3. táblázat foglal össze.

3.3. táblázat: A gazdasági potenciál részpotenciáljai

Természetes gazdasági potenciál	Terület
	Földrajzi adottságok

	Ásványi anyagok
	Termőtalaj aránya
	Ökológia
Munkaerő gazdasági potenciálja	Lakosság minősége
	Lakosság mennyisége
Tudományos-intellektuális gazdasági potenciál	Kutatók minősége
	Kutatók mennyisége
Informatikai gazdasági potenciál	Információ gyűjtésének, feldolgozásának és rendszerezésének szintje
	A vásárlók információhoz jutásának szintje
Technológiai gazdasági potenciál	Technikai fejlettség szintje
	Munkaerő fejlettségi szintje
Szervezeti gazdasági potenciál	Management szintje
	Marketing szintje
Technikai-gazdasági viszonyok potenciálja	Szociális munkamegosztás szintje
Tulajdoni-gazdasági viszonyok potenciálja	Tulajdonviszonyok különböző szintjének fejlődése
Gazdasági rendszer potenciálja	Az állam szociális-gazdasági politikája

Forrás: Matkovsky, 2001

A MICROSOFT ENCARTA ENCYCLOPEDIA (2002) meghatározása szerint egy ország potenciális GNP-je minden időpillanatban a termelési tényezők, a munka, a tőke, és a technológia függvénye. Az idő előrehaladásával az ország munkaereje, tőkéje és technológiája megváltozik, és a hosszú távú változás az ország termelési potenciáljában a makroökonómiai elméletek növekedésméleti ágához tartozik.

Minden időpillanatban, adott tőke és egyéb fizikai eszközök; adott minőségű, tudású és képzettségű munkaerő; és adott technológiai színvonal mellett az aktuális kibocsátást az határozza meg, milyen mértékben használjuk ki a tőkét és a munkaerőt. A kibocsátás a potenciális szint alá eshet, ha a munkaerő munkanélküli, vagy a tőke kihasználatlan.

Az ENCYCLOPEDIA szerint, amennyiben a kibocsátás csökken, az ország gazdasága recessziótól szenved. Ilyen esetben a közgazdaságtan a visszaesés mértékét és okait is vizsgálja. A potenciális kibocsátás mértéke nehezen meghatározható. A leggyakrabban alkalmazott módszer a trendszámítás, vagyis annak a vizsgálata, milyen lenne a kibocsátás, ha folytatódna a trend. Az aktuális kibocsátást ez után összevetik a trend szerinti (potenciális) kibocsátással.

3.5. Összegzés

A magyar és nemzetközi szakirodalom potenciál meghatározásai sokrétűek, de ugyanakkor gyakran kevésbé kidolgozottak és csak egy-egy részterületre koncentrálnak. Kivételt képeznek a fenti állítás alól a területi gazdaságtan potenciálmodelljei, amelyek elsősorban a gravitációs elméleteken alapulnak, azok továbbfejlesztését jelentik.

Ezek a modellek, bár nagyobb területi egységekre hozták őket létre, alkalmazhatóak akár NUTS IV, kistérségi területi egységekre is. Ugyanakkor a modellek csak két fő tényezőt vesznek figyelembe, a gazdasági súlyt (GDP) és a fizikális elérhetőséget, amellyel nagyon leegyszerűsítik a potenciál fogalmát. A kistérségek esetében a GDP meghatározása, mint azt disszertációm későbbi fejezeteiben részletesen kifejtem, komoly problémát jelent a statisztikai rendszerek számára, mivel általában felülről lefelé próbálják bontani az össztermék értékét.

A makroökonómia potenciálmodelljeit is megemlítettem a felmérés során, bár ezek a modellek – mivel a potenciális országos GDP meghatározásán alapulnak – egyáltalán nem, vagy csak korlátozottan alkalmazhatóak jelen kutatásomban.

4. Információs alapok

Disszertációm negyedik részében az információs alapokkal, a regionális adatgyűjtéssel és a területi GDP-vel kapcsolatos problematikát elemzem és alátámasztom a területi GDP megbízhatatlanságát kimondó hipotézisemet.

4.1. Regionális mutatószámok

Az információgyűjtésnél a regionális elméletek a pénzügyi vagy monetáris adatok mellett olyan alapvető adatokat is gyűjtenek, mint a lakosok száma vagy az aktív munkavállalók száma, ezek a fajlagos gazdasági mutatók nevezőjében szerepelnek. A kutatók és a statisztikai hivatalok próbálkozásai ellenére legfőbb információforrásnak a gazdasági és a tudományos élet szereplői a regionális fajlagos bruttó hazai terméket (GDP/fő) tekintik. A mutató nyomasztó túlsúlya nem teszi lehetővé a regionális folyamatok részletes és árnyaltabb követését.

Az adatok hozzáférhetőségének és értékelésének kérdése mellett vizsgálni kell a referencia időszak konjunktúraciklusait, hiszen ezek alapvetően befolyásolják a regionálpolitikai értékeléshez szükséges mutatók képzését. A politikai életben leggyakrabban használt mutatók a demográfiai, termelékenységi, jövedelmi, foglalkoztatottsági adatok. A politika a fenti indikátorok felhasználásával próbálja magyarázni a regionális élet szereplőinek a regionális és társadalmi különbségeket. Ilyen különbségeknek tekinthető a város-falu különbség is. A tények szakszerű megvitatása, az adatok megfelelő időben és térben való elhelyezése fontos, hiszen ez adhat magyarázatot az empirikus megfigyelésekre, illetve jelenthet megoldási stratégiákat a jövőre vonatkozóan. Az egyszerű és átlátható mutatók, az adatok regionális és időbeni bontása az eredmények értékelését, de legalábbis becslését teszi lehetővé. Az adatok mennyisége és hozzáférhetősége az utóbbi években jelentősen javult, elsősorban a statisztikai hivatalok munkájának és a törvényi szabályozásnak köszönhetően. A statisztikai hivatalok azonban csak ex-post értékelést végeznek.

A regionális és vidéki területi gazdaságtan adatproblematikájának finomságát csak néhány gondolatban szeretném megemlíteni:

- Munkahely és lakóhely: Városi agglomerációk környékén, illetve vidéki területeken a munkavállalók munkahelye és lakóhelye különböző településeken, esetleg különböző térségekben helyezkedik el. Adatgyűjtés előtt definiálni kell, hogy az adatgyűjtésnél a lakóhely, vagy a munkahely szerinti népességszámot, a lakóhely vagy a munkahely szerinti megtermelt jövedelmet vesszük figyelembe.
- Bruttó és nettó értékek: A bruttó és nettó érték közötti különbség az értékcsökkenés, vagyis amortizáció. Adatgyűjtés előtt meg kell határozni az értékcsökkenés kezelésének módját, vagyis, hogy bruttó, vagy nettó értékelést végezzünk.
- Piaci érték vagy elszámolóár: A támogatások általában befektetett eszközök létesítésére szolgálnak. Adatgyűjtés előtt definiálni kell, hogy a létrehozott eszközöket a vállalkozások piaci értéken, vagy elszámolóáron veszik számba.
- Parciális vagy átfogó teljesítménymutatók: A teljesítménymutatók meghatározásánál, például a termelékenység vagy hatékonysági indikátoroknál felmerül a számláló és a nevező meghatározásnak problematikája.

Ezen felül a legegyszerűbb és gazdaságilag-politikailag legfontosabb regionális mutatószámoknál, mint a munkanélküliség vagy a fajlagos jövedelem, felmerülnek az adatgyűjtés gondosságával kapcsolatos problémák, amit a munkanélküliség kapcsán mutatok be. Különösen fontos a számláló és a nevező helyes meghatározása, valamint a megfelelő időszak, illetve fordulónap megállapítása; pl. az infrastrukturális ellátottság mutató erősen eltérhet attól függően, hogy területre vagy népességre vetítjük.

A munkanélküliségi mutató értékelhetősége is bizonytalan, mint azt MÜLLER (1997) megállapította. Egyrészt, a hivatalos munkanélküliségi ráta csak a megvalósult munkamennyiséget veszi figyelembe, vagyis a „kapun belüli munkanélküliség” (still reserve) számolatlanul marad. Másrészt, illetve más megközelítésből, a hivatalos munkanélküliségi ráta nem takarja a munkanélküliek teljes tömegét, hiszen csak a regisztrált munkanélkülieket fogja át a felmérés.

A munkanélküliség valós meghatározása az általam meghatározott következő képlet segítségével történhet:

Teljes népesség

- Nyugdíjasok/rokkantnyugdíjasok
- Gyerekek
- Tanulók, diákok
- Gyes/gyed-en lévők
- Táppénzen lévők
- Alkalmazottak
- Munkavállalók
- Vállalkozók

Inaktívak

A munkanélküliség valós meghatározása csak a munkavállalási korú népesség tagjaira értelmezhető. Az általam felvázolt egyszerű képletben a teljes népesség tagjaiból levonásra kerülnek a nyugdíjasok és a fiatalok is, így a munkaképes korú népesség marad a képletben.

A fenti képlet nem tökéletes, az egyes csoportok között átfedés található, ugyanakkor ezeknek a csoportoknak az elkülönítése, azonosítása feltétlenül szükséges azon réteg meghatározása szempontjából, amely nem rendelkezik gazdasági aktivitással, illetve az egészségügyi ellátórendszeren is kívül esnek.

Az inaktivitás Magyarországon komoly problémát jelent, amennyiben az inaktív népesség száma a statisztikai hivatal szerint eléri az 50%-ot. Ennek a népességnek a meghatározása ugyanakkor a fenti kifogások figyelembevételével is meglehetősen problematikus, így végül modellemben nem integráltam ezt a mutatót. A döntésem a kevésbé kifejező, de könnyebben értelmezhető munkanélküliségi ráta mutatóra esett, melyet a fejezet későbbi részében magyarázok.

Mivel nem áll rendelkezésre egy átfogó mutató a regionális munkapiaci és jövedelmi helyzet bemutatására, ezért gyakoriak a kiválasztási, értékelési és súlyozási bizonytalanságok. A munkanélküliség meghatározásának gyakorlati problematikájára a vizsgált kistérségek bemutatása kapcsán kívánok visszatérni.

A számok természetesen nem mutatnak meg mindent. A nagyságrendek mellett kvalitatív szempontból is elemezni kell az adatokat. BURNETT (1994) kutatási szerint, aki az elmúlt 200 év angliai munkanélküliségét elemezte, közvetlen összefüggés áll fenn a munkanélküliség, a szegénység, az egészség (hiánya) és a bűnözés között. A munkanélküliséggel kapcsolatos problematikára disszertációm későbbi, mutatókkal foglalkozó részében részletesen kitérek.

A magyar gazdaságot is jelentősen terheli a tömeges munkanélküliség. A kihasználatlan tartalékok költségei jelentősek, ezek a költségek a kihasználatlan humán- és anyagi tőke folytán keletkeznek. E költségek elsősorban a Költségvetésnek okoznak közvetlen kiadást, hiszen a munkanélküli segély és a kapcsolódó közterhek kiadásként jelentkeznek. Az indirekt költségek ebben az esetben a kieső adó- és társadalombiztosítási befizetéseket jelentik.

4.2. Eltérések a területi teljesítményben: bruttó regionális termék piaci vagy tényező áron

A regionális bruttó termék aktív népességre vonatkoztatott mutatója, segít a (munka) termelékenység meghatározásában. A bruttó regionális termék piaci áron számolva csak durva megközelítést ad a valós teljesítményről, mert nem veszi figyelembe sem a regionális áreltéréseket, sem a képzettségi struktúrát, mely befolyásolja a munkamennyiséget is. A piaci áron számolt bruttó termék azonban adatokkal jobban alátámasztható, mint a tényezőáron számolt mutató. A termelési folyamat során felhasznált tényezőkben, elsősorban a tőkében és a munkában jelentkező termelési adók bizonytalanná – becsülhetővé – teszik ezeket az árakat. A termelési adók közé tartoznak az iparüzési adók, a biztosítási díjak, földadók és gépjárműadók (ZURECK és WILAMOWITZ-MOELLENDORF, 1991).

A bruttó nemzeti termék esetében jelentkező paradoxonok is megosztják a tudományos közvéleményt. Mialatt az Egyesült Államok gazdasága a 90-es években növekvő foglalkoztatottsági szinttel párosult, mindez idő alatt Európa legerősebb gazdasága, a német gazdaság, növekvő GDP mellett növekvő munkanélküliséggel (jobbless growth) küszködött. SCHETTKAR és FREEMAN (2002) meghatározása szerint a gazdasági növekedés foglalkoztatottsági küszöbértéke a 90-es években az Egyesült Államokban 0,6% volt, míg Németországban 1,6%. Az érték azt fejezi ki, hogy amennyiben a gazdasági növekedés ezt az értéket túllépte, a gazdaságban új munkahelyek keletkeztek.

BRUCKNER és GETHER (2003) szerint a bruttó hazai termék és az egy főre jutó GDP az a becslési és összehasonlító mutatószám, amely a régiók teljesítményét tükrözi, alkalmas térségek gazdasági fejlettségbeli különbségeinek és arányainak kifejezésére. Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) első alkalommal 1994-re vonatkozóan végezte el a GDP megyei eloszlásának becslését, majd a hét tervezési-statisztikai régió kialakítása után (1996. XXI. Tv.) ezekre a területi egységekre is meghatározta a mutató értékét. A KSH a GDP értékét az Adó és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal, a Magyar Nemzeti Bank, a Pénzügyminisztérium, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, a Vám és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága adatai alapján számolja ki.

A nemzeti valutában megadott mutató kifejezi a területi különbségeket, ám nem alkalmas más országokkal történő összehasonlításra, fejti ki BRUCKNER és GETHER (2003). Erre a célra a vásárló-erő paritáson alapuló PPS szolgál.

A bruttó hazai termék folyó áras értékeinek regionális megoszlását a KSH a termelés oldaláról becsüli meg. A KSH a szervezeti egységek által előállított bruttó kibocsátás és a folyó termelő-felhasználás különbségeként számított bruttó hozzáadott értéket regionalizálja. Tehát egy felülről lefelé osztásról van szó.

A regionális GDP számításánál és felhasználásánál mindenképpen figyelembe kell venni a becslést jelentősen torzító hatásokat. A regionális GDP a későbbiekben bemutatott torzítási problémák miatt alkalmatlan egy térség gazdasági fejlettségének, esetleg gazdasági potenciáljának kifejezésére.

BRUCKNER és GETHER (2003) kitérnek az ingázás torzító hatásaira. Az ingázások miatt Budapesten magasabb az egy főre jutó GDP értéke, mint ami az itt élő foglalkoztatottak által elérhető volna. Ugyanakkor a GDP értéke alacsonyabb az ingázók lakhelye szerinti területeken. A szerzők kiemelik azt is, hogy a népesség struktúrája is hatással van a mutatóra, mert ahol magas az eltartottak, a nyugdíjasok és a munkanélküliek aránya, ott alacsonyabb az egy főre jutó GDP aránya, mint azokban a régiókban, ahol a foglalkoztatás magasabb.

A KSH a szervezeti egységek két típusát különbözteti meg: az egyrégiós és több régiós egységeket. Az egyrégiós egység tevékenysége és érdekközpontja egy régióban összpontosul. Ilyenek a háztartások, azok a vállalatok, amelyek telephelyei egy régióban összpontosulnak, illetve az önkormányzatok. A több régiós egységek, általában nagyvállalatok, vagy a kormányzat, több régióban is rendelkeznek érdekközponttal.

A Statisztikai Hivatal a több régiós egységek esetében ahhoz a régióhoz sorolja a gazdasági műveletek eredményeit, ahol a szervezeti egység rezidens. Ez azt jelenti, hogy a nagyvállalat fióktelepének megtermelt termékét a központ régiójában számolják el. Az egyrégiós szervezeti egységek minden gazdasági műveletét abban a régióban számolják el, ahol az egység elhelyezkedik. A háztartások esetében a gazdasági érdekeltség központja nem abban a régióban van, ahol a családtagok dolgoznak, hanem ott, ahol laknak.

A GDP becslési eljárása során a KSH elsősorban a felülről lefelé történő bontás módszerét alkalmazza. A módszer során az országos adatot megyékre, régiókra osztják fel. Az alulról felfelé való összegzést a Hivatal a nagy adatgyűjtési igény miatt ritkábban alkalmazza, bár ez pontosabb területi adatokkal szolgál, hiszen a regionális adatforrásokat közvetlen módon veszi számításba (BRUCKNER-GETHER, 2003). Természetesen a két módszer kombinációja, az úgynevezett vegyes módszer is létezik.

A bruttó hozzáadott érték regionalizálása

A bruttó hozzáadott érték régiókra és megyékre történő felosztása gazdasági szektoronként történik. A KSH meghatározása alapján, mely a nemzeti számlák rendszerén alapul a hasonló gazdasági magatartást mutató szervezeti egységek alkotják a szektorokat, vagyis a nem pénzügyi vállalatok, a kormányzat, háztartások, non-profit intézmények.

„A **nem pénzügyi vállalatok** olyan szervezeti egységekből állnak, amelyek jövedelemelosztási és pénzügyi műveletei elkülönülnek tulajdonosaik műveleteitől, amelyek piaci termelők, főtevékenységük termékek előállítása és nem pénzügyi szolgáltatások nyújtása.” (KSH, 2002) A becslés legfontosabb forrása a társasági adóbevallás. Ez a szektor a nemzetgazdaság hozzáadott értékének 56%-át állítja elő, tehát a nem pénzügyi vállalatok területi becslésének pontossága jelentős mértékben befolyásolja a területi GDP becslését.

A KSH az egyes vállalkozások által előállított bruttó hozzáadott érték regionalizálását az éves munkaügyi statisztikai adatok felhasználásával osztja fel a termelés helye szerinti keresetek arányában. **A GDP tehát a munkahely szerinti és nem a lakóhely szerinti jövedelemadatokra épül.** A becslés azonban nem lehet teljes, hiszen a megyei létszám és keresetadatok jelentésére az ötven fő feletti nem mezőgazdasági szervezetek kötelezettek. A mezőgazdasági szervezeteket és a kisebb vállalkozásokat székhelyük szerinti megyében számolja el a KSH, tehát a megyei GDP adatok torzulnak.

Az **egyszeres könyvvitelt vezető jogi személyiség nélküli vállalkozások** hozzáadott értékét az adóbevallás alapján számolják el az adóbevallásban megjelölt székhely alapján.

A folyó termelő-felhasználást a korlátolt felelősségű társaságok anyagfelhasználása alapján számítják ki. A termelő felhasználást a kft-k adatai alapján extrapolálják az összes nem pénzügyi vállalatra, ami a becslés egy újabb kritikus pontját jelenti.

A **pénzügyi vállalatok** magában foglalnak minden olyan vállalatot, amelyeknek főtevékenysége pénzközvetítés vagy pénzügyi kiegészítő tevékenység. A szektor részesedése a nemzetgazdaság hozzáadott értékének 3-4%-a. A KSH szerint a pénzügyi vállalatokra 1997-ig elemi adatok a PSZÁF részéről nem álltak rendelkezésre, ezért a munkaügyi keresetadatokból képzett arányszámok segítségével osztották szét a területi egységek között. Az arányszámok segítségével történt szétosztás meglehetősen durva becslésnek tekinthető, illetve a temporális kontinuitás is megtörik a fent említett időpontban.

A **kormányzati szektor** magában foglalja azokat a szervezeti egységeket, melyek nem piaci termelők, kibocsátásuk fogyasztásra kerül, és amelyeket kötelező hozzájárulással finanszíroznak és mindazon egységeket, melyek főtevékenysége a nemzeti vagyon újraelosztása. A szektor a nemzetgazdaság 16%-át adja. A szektor hozzáadott értéke a bruttó munkajövedelmek és az értékcsökkenés összegeként állítható elő. A becslés több szempontból támadható, az értékcsökkenés számítása újra-beszerzési áron történik és a tárgyi eszközök területi arányában osztják fel a területi egységek között. A másik probléma fegyveres erők esetében jelentkezik, ebben az esetben ugyanis a KSH rendelkezésére nem állnak munkaügyi adatok, ezért a többi tevékenység arányában osztják el a megyék között. A fegyveres erők állománya és az általuk létrehozott hozzáadott érték nem jelenik meg az adott megyében.

A **háztartási szektor** az egyéneket foglalja magában, egyrészt, mint fogyasztókat, másrészt, mint vállalkozókat. A háztartások a KSH definíciója szerint olyan egy helyben lakó csoportok, melyek jövedelmük és vagyonuk egészét megosztják egymással és bizonyos termékeket közösen fogyasztanak el.

Ebben a szektorban kell elszámolni az egyéni vállalkozásokat, illetve a magánlakások bérleti díjait, mely becslése nehéz feladat, hiszen a gyakorlatban ezek bejelentése nem történik meg. A mezőgazdasági kistermelés értékét is ebben a szektorban veszik figyelembe, ez az adat a megyei termésmennyiség és állattenyésztés adatok alapján történő becsléseken alapszik.

„A háztartásokat segítő nonprofit intézmények szektorát olyan nonprofit intézmények alkotják, melyek önálló jogi személyiséggel rendelkeznek és háztartásokat segítő tevékenységeket folytatnak.” (KSH, 2002)

A háztartásokat segítő nonprofit szervezetek nem jelentik a nemzetgazdaság jelentős szektorát, nem érik el az összes hozzáadott érték egy százalékát. Az egy megyében működő intézményeknél a statisztikai adatokból meghatározott székhelyet, míg egyéb, több megyében működő intézményeknél az előzőekben megbecsült nonprofit szektor megoszlását veszik figyelembe. A fenti becslés a területi GDP értéket jelentős mértékben nem torzítja, mivel a teljes hozzáadott érték nem tekinthető jelentősnek.

Az előzőekben bemutatott becslések torzítása miatt megalapozott a területi GDP számítást bizonytalanak és a valós gazdasági helyzetet nem adekvát módon tükrözőnek tekinteni. További hátrányaként róható fel a GDP mutatónak, hogy a valós gazdasági helyzet után csak két évvel később kerül meghatározásra, aktuális információk a mutatóból tehát nem szűrhetőek le.

4.3. Összegzés

A regionális mutatószámok, melyek segítségével egy terület, régió fejlettségét a szakirodalom megpróbálja leírni, gyakran hiányosságokkal és pontatlanságokkal terheltek. A leggyakrabban használt ilyen mutatószám a GDP mutató és a munkanélküliség.

A munkanélküliség mutatója csak a regisztrált munkanélküliek tömegét fogja át, így a munkanélküliek valós számáról nem ad felvilágosítást. A megfelelő mutató a munkanélküliség mérésére a bemutatott módszer szerinti inaktív népesség számának felmérése.

A GDP problémakörénél elsősorban a területi GDP meghatározásának problémáira koncentráltam. A területi GDP-t jelentősen torzítják az ingázás hatásai, a több régiós szervezetek felosztása és a KSH által alkalmazott felülről lefelé bontás módszere.

Problémát jelent, hogy a GDP a munkahely szerinti és nem a lakóhely szerinti jövedelemadatokra épül, mely a vidéki kistérségek esetében jelentős torzító hatást jelent. A vidéki kistérségek településeiről gyakran a térségi központokba ingáznak a munkavállalók, ugyanakkor jövedelmük nem jelenik meg a térségi GDP értékeiben. A fenti problémák miatt a területi GDP értékeit nem lehet feltétel nélkül elfogadhatónak tekinteni.

5. A modell megalapozása

Disszertációm ötödik részében a kialakított modell elméleti és szakirodalmi megalapozását tárgyalom. Felmérem a nemzetközi és hazai szakirodalomban megtalálható területi mutatókat. A fejezet felosztása a modell felépítését követi, és a részpotenciálok szerint tagozódik. Az egyes részpotenciálok szerint vizsgálom, összegzem és értékelem a szakirodalomban fellelhető mutatókat.

5.1. Területi mutatók a szakirodalomban

A NORVÉG REGIONÁLIS ÉS VÁROSKUTATÓ INTÉZET (NIBR) a Norvég Kormány megbízásából a régiók különbözőségét vizsgálta 2001-ben. A vizsgálatnál képzett indikátorokat és súlyokat az 5.1. táblázat foglalja össze.

5.1. táblázat: A NIBR vizsgálatainál alkalmazott mutatók

Mutatók	Indikátorok	Súlyok	Súlyok összesen
Területi	Centralitás	0,30	0,50
	Népesség sűrűség	0,10	
	Sűrűn lakott területen élő lakosok aránya	0,10	
Demográfiai	Népesség növekedés	0,15	0,25
	18 és 30 év közötti népesség aránya	0,05	
	20 és 39 év közötti nők aránya a népességben	0,05	
Munkaerő-piaci	Munkanélküliségi ráta	0,10	0,15
	Fogyatékos (rokkant) népesség aránya	0,05	
Jövedelemi	Adófizetőre jutó jövedelem	0,10	0,10

Forrás: NIBR, 2001

MONNESLAND és LIAN (2003) a NIBR munkájának felülvizsgálatát végezte el 2003-ban és új szempontrendszert alakítottak ki.

5.1.1. Területi mutatók

A centralitás indikátor meghatározásánál a NIBR az elérhetőségi mutatót alkalmazta, vagyis azt vizsgálta, milyen időegységen belül érhető el a legnagyobb gazdasági egység (Oslo). A NIBR négy kategóriát hozott létre, a régiók ezekbe a csoportokba kerültek. A kategóriák meghatározása nem volt megfelelő, hiszen a régiók kétharmada a legalacsonyabb, míg a régiók egyharmada a legmagasabb kategóriába került. A köztes kategóriákba egy régiót sem soroltak.

MONNESLAND és LIAN (2003) ezért átdolgozták a kategóriák rendszerét. A főváros elérhetőségi mutatója Norvégiában a szállítási támogatások differenciálásának alapjául is szolgál. A két kutató vizsgálta a szállítási költségek, távolságok, utazási költség és utazási idő mutatókat. Megállapításuk szerint az első három indikátor szoros korrelációt mutat, így az utazási idő indikátort emelték ki tanulmányukban. Az indikátor számítása során figyelembe vették a norvég specialitásokat, így a gépkocsi közlekedés mellett a regionális repülőgépjáratokat és a regionális repülőterek elérhetőségét is. A kutatók megállapítása szerint a regionális problémákat mutató indikátorok és az utazási idő indikátor szoros korrelációja arra enged következtetni, hogy az utazási idő összefügg a regionális problémákkal.

A vizsgált regionális problémák mutatói: népesség sűrűség, városias területek aránya, népesség növekedés, 20 és 39 év közötti lakosság aránya, 67 év feletti lakosság aránya, munkanélküliségi ráta, részidős munkaerő aránya, állami szektor aránya. A NIBR területi mutatói közül a kutatók elhagyták a sűrűn lakott területeken élők aránya mutatót, mivel több centrális, városközeli területen a népesség kevésbé sűrűn lakott területeken él, míg a tengerparti, halászatból élő területek kis települései sűrűn lakottak, de nem központi elhelyezkedésűek.

Az Észak-Alföldön és Észak-Baden-Württemberben a települések ritka térszerkezetben helyezkednek el, de nagy népességgel rendelkeznek, így a mutató a modellem szempontjából szintén nem tekinthető relevánsnak. A központi szolgáltatások elérése nem függ a területen élő lakosság sűrűségétől.

5.1.2. Demográfiai mutatók

A népesség növekedés (vagy csökkenés) fontos indikátora a vidéki tervezésnek, hiszen a települések szerkezetét befolyásolja. A régebbi növekedés azonban nem mindig pontos mutatója a jövőbeli növekedésnek (potenciál). Az előnytelen korösszetétel jelentősen és kedvezőtlen irányban befolyásolja a folyamatot. A kutatók tehát érdemesnek tartották közvetlenül az idősebb népességet meghatározó indikátort alkalmazni.

A 18 és 30 közötti népesség arányát és a 20 és 39 közötti női népesség arányát mutató indikátorok között szoros korrelációt találtak a kutatók, hiszen a két szegmens részben azonos elemeket tartalmaz. MONNESLAND és LIAN (2003) ezért a női népesség arányát és az idős népesség arányát jelző indikátorokat emelték a modellbe.

Az Észak-alföldi régió a legfiatalabb korösszetételű régió Magyarországon, Észak-Baden-Württemberg ezzel szemben egy előregedő régió. Ugyanakkor kisebb térszerkezetet tekintve látható, hogy a vidéki kistérségek előregednek, míg a fiatal népesség a városokba koncentrálódik.

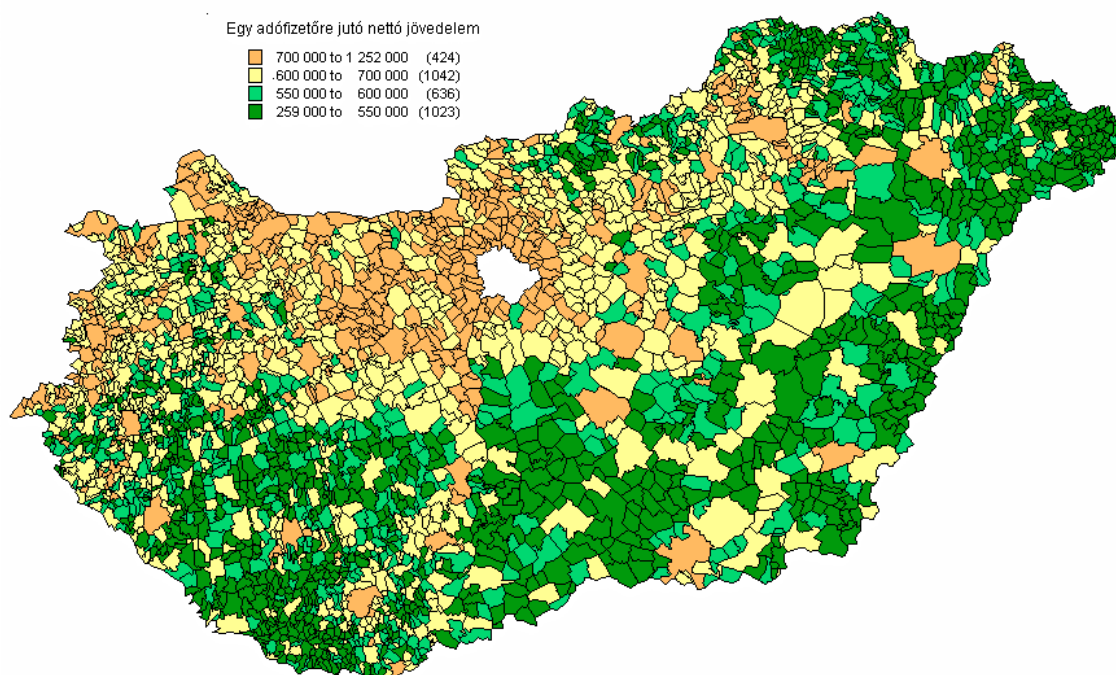
5.1.3. Jövedelmi mutatók

A vidékfejlesztés, vidéki tervezés problémakörében kiemelkedő jelentőségű a sikertelen ipari struktúra problematikája. MONNESLAND és LIAN (2003) kifejtik, hogy ennek a problémának a mérése komoly nehézségekbe ütközik. Minden iparágon belül lehetnek sikeres és sikertelen vállalatok, így az iparági struktúra nem mindig megfelelő mutató.

Egy „monokultúrárs” ipari struktúra problémát jelenthet, másrészt elképzelhető a helyi adottságok (potenciál) sikeres adaptációja. A kutatók a strukturális problémák meghatározására a foglalkoztatottság növekedésének (csökkenésének) mutatóját használták.

Az átlagjövedelem az egyetlen mutató a NIBR modellben, amely az életkörülményekkel, életszínvonallal kapcsolatos. Az átlagjövedelem mutató ebben az esetben a nyugdíjakat és egyéb juttatásokat is tartalmazza. MONNESLAND és LIAN (2003) problematikusnak tartja ugyanakkor az adózónkénti jövedelem használatát, mivel ezt a mutatót jelentősen befolyásolja a részmunkaidős foglalkoztatás, többek között a diák munkaerő foglalkoztatás, ezért javasolják a 17 év feletti lakosság adózott jövedelmének vizsgálatát.

A gazdasági potenciál szempontjából az adózott jövedelem kimondottan fontos, hiszen közvetlen bevételt jelent a településnek, amelyből fejlesztési programokat valósíthat meg, támogatásokat nyújthat.

5.1. ábra: Jövedelemkülönbségek Magyarországon

Forrás: Udovecz et. al, 2005

A jövedelemkülönbségeket vizsgálja UDOVE CZ et. al (2005) is Agrárpolitika, vidékfejlesztés és területfejlesztés című előadásában. A jövedelemkülönbségek vizsgálata a kistérség fejlettségére enged következtetni, ugyanakkor lehetőséget is jelent, hiszen, mint azt már fent említettem a jövedelmek adóbevételt jelentenek az önkormányzatok számára.

MONNESLAND és LIAN (2003) által kidolgozott modell felépítését az 5.2. táblázat mutatja be.

5.2. táblázat: Monnesland és Lian modellje

Mutatók	Indikátorok	Súlyok	Súlyok összesen
Területi	Centralitás	20	40
	Népesség sűrűség	10	
	Utazási idő	10	
Demográfiai	Népesség növekedés	20	30
	67 év feletti népesség aránya	5	
	20 és 39 év közötti nők aránya a népességben	5	
Munkaerő-piaci	Foglalkoztatottak aránya (20 és 64 év közötti népességből)	10	20
	Foglalkoztatottság növekedése	10	
Jövedelem	17 év feletti lakosság fajlagos jövedelem	10	10

Forrás: Monnesland és Lian (2003)

A területi mutatók súlya a demográfiai és a munkaerő-piaci mutatók javára csökkent. Az indoklás szerint a területfejlesztési politika céljai közül jelenleg kiemelkednek a településstruktúrával és regionális gazdasági növekedéssel kapcsolatos célok, így ezek kerültek előtérbe.

A regionális munkanélküliség mutatók esetében komoly problémát jelent mindkét vizsgált területen a munkanélküliek relatív alacsony végzettsége. Az Észak-alföldi régió mutatói országos szinten a legalacsonyabb képzettséget mutatják.

5.1.4. Humán Index

A Nemzeti Fejlesztési Terv szerint: „Az életminőség folyamatos javulását a tudásalapú gazdaság növekvő versenyképességén és jóléti szintjén alapuló, regionálisan kiegyensúlyozott, ökológiai és gazdasági szempontból is fenntartható fejlődés biztosítja.”

Az életminőség mérésére VÁMOS és FARKAS (2004) tesz kísérletet az életminőség-index meghatározásával. Az **életminőség index (ÉMI)** kialakítása szorosan összefügg a gazdasági fejlettség (GDP) mutatójának korábban már megemlített problematikájával.

Az 1960-as években a kutatók a GDP helyettesítése érdekében új módszerekkel próbálták meghatározni a fejlettséget. Az egyik legsikeresebb ilyen mutatót, az **emberi életmívó indexet** (Human Development Index, HDI) az ENSZ vezette be 1990-ben az országok fejlettségének összehasonlítására (NEMES NAGY, 1998). A HDI mutatószám értelmezése regionális és kistérségi szinten is egyszerűbb, mint a GDP alkalmazása. Természetesen a mutató összetétele kistérségi szinten más, mint országos szinten. Az emberi életmívó index a jövedelem mellett figyelembe veszi az iskoláztatást, az írástudást és a várható élettartamot is (SAMUELSON és NORDHAUS, 2003).

Kistérségi szinten többek között a várható élettartam helyett a **csecsemőhalandóságot** használják. Kistérségi összehasonlításokban jellemző az **egy főre jutó jövedelem** használata a GDP helyett. A személyi jövedelem és annak egyenlőtlen eloszlását VÁMOS és FARKAS (2004) az egyik legérzékenyebb társadalmi mutatószámoknak nevezik. Hiába emelkednek ugyanis az átlagos jövedelmek, ha az egyenlőtlenség nő a társadalmon belül. A HDI módosított kistérségi alkalmazását a SZIE Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Intézete dolgozta ki (OBÁDOVICS és KULCSÁR, 2003).

Az életminőség meghatározása azonban VÁMOS és FARKAS (2004) szerint túlmutat a HDI mutató alkalmazásán. A szerzők SHOOKNER (1999 és 2002) definíciója szerinti az életminőség-meghatározást tartják irányadónak. Amely szerint az életminőség nem más, mint a társadalmi, egészségügyi, gazdasági és környezeti feltételek kölcsönhatásának az emberi és társadalmi fejlődésre gyakorolt hatása.

ANDORKA (2000) szerint az életminőség azonos az életkörülmények, illetve az életszínvonal fogalmával, a társadalom egészségi állapotával, vagy az anyagi javakkal

való ellátottsággal. A MALCOM SHOOKNER ET AL. (2002) által kidolgozott életminőség index (Quality of Life Index, QLI) több tényezőt tartalmaz, mint a HDI, mivel figyelembe veszi a környezeti és a szociális szektort is.

A QLI magyar adaptációját VÁMOS és FARKAS (2004) végezte el, a fent említett ÉMI kialakításával. A QLI az 5.3. táblázatban látható mutatókat használja az életminőség kiszámításához. A rendszer a társadalom, a gazdaság, az egészségügy és a környezet állapotát feltáró és mérő indikátorokat tartalmazza.

5.3. táblázat: QLI magyar adaptációja Vámos és Farkas szerint

A Shookner-féle életminőség indikátorok rendszere	
Társadalom	Egészség
A szociális segélyben részesülők száma	Az alacsony testsúllyal született gyermekek aránya
Az állami gondozásban lévő gyerekek aránya	Öngyilkosságok aránya
A szociális lakásprogramban részt venni szándékozók száma	Az idősök otthonában történő elhelyezésre várók száma
Gazdaság	Környezet
A foglalkoztatottak aránya	A tisztított szennyvíz aránya
A munkanélküliek aránya	A gyenge vagy rossz levegőminőségű órák száma
A bejelentett csődök száma	A hulladéklerakóba szállított szemét mennyisége

Forrás: Vámos és Farkas, 2004

A fenti mutatók VÁMOS és FARKAS (2004) szerint csak korlátozottan alkalmazhatóak a hazai viszonyok között, elsősorban az adatbázisok hiánya miatt. A kutatók mozgásterét szűkíti a vizsgált terület nagysága, mivel sok mutató esetében nem állnak rendelkezésre településsoros vagy kistérségi adatok.

Kistérségi vagy települési szinten a QLI mutatói közül csak a rendszeres szociális segélyben részesítettek száma, a foglalkoztatottak aránya, a munkanélküliek aránya, a tisztított szennyvíz aránya állnak rendelkezésre. A társadalmi szektor mutatói közül

csak a szociális segélyben részesítettek aránya érhető el, a másik két mutatót az önkormányzati támogatások, segélyek valamelyikével kell helyettesíteni (például lakásfenntartási támogatás, gyermekvédelmi támogatás vagy közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkezők száma).

VÁMOS és FARKAS (2004) a gazdasági szektoron belül a bejelentett csődök számát a működő vállalkozások számával helyettesíti, a foglalkoztatottak számát, pedig az adózók számával. Az egészség szektorban az alacsony súllyal született gyermekek számát a csecsemőhalandósági ráta helyettesíti. Az idősök otthonában történő elhelyezésre várók száma helyett alkalmazni lehetne az idősök otthonában gondozottak számát, de ez a kutatók szerint nem alkalmazható hazai viszonyok között, mert a vidéki idős emberek kis százaléka költözik be az idősök otthonába. A fenti módosítások figyelembevételével a kutatók által kidolgozott modellt az 5.4. táblázatban foglaltam össze.

5.4. táblázat: A Vámos Farkas-féle életminőség indikátorok rendszere

Társadalom	Egészség
A szociális segélyben részesülők évi átlagos száma	Csecsemőhalandósági ráta, ezrelék
Odavándorlások száma, állandó és ideiglenes összesen	Háziorvosi és házi gyermekorvosi ellátásban megjelentek és meglátogatottak száma, eset
Elvándorlások száma, állandó és ideiglenes összesen	
Gazdaság	Környezet
Adózók száma, fő	Levegő szennyezettség éves határértékhez viszonyított értéke %
Működő vállalkozások száma	Tisztítottan elvezetett szennyvíz aránya %
Munkanélküliségi ráta	

Forrás: Vámos és Farkas, 2004

Az indikátorok éves értékeinek összegyűjtése után (1994-2000) a kutatók az indexet a mutatók súlyozásával állították össze. Az 1994-es adatsort vették bázisévné, ez lett a

100%, az index bázisértéke is 100 lett. Az indexben a szektorok azonos értékkel szerepelnek, tehát az egyes szektorok értéke 25 lett. (5.5. táblázat)

5.5. táblázat: Az indikátorok értéke 1994. évi bázisértékkel

Megnevezés	Mértékegység	A mutatók súlya
Társadalom		25,0
Rendszeres szociális segélyben részesült	fő	3,0
Odavándorlások száma	fő	11,0
Elvándorlások száma	fő	11,0
Egészség		25,0
Csecsemőhalandósági ráta	ezrelék	6,0
Háziorvosi és gyermekorvosi ellátás	eset	19,0
Gazdaság		25,0
Adózók száma	fő	8,3
Működő vállalkozások	darab	8,3
Munkanélküliségi ráta	százalék	8,3
Környezet		25,0
Levegőszennyezettség	százalék	12,0
Elvezetett szennyvíz	százalék	13,0
Az életminőség értéke		100,0

Forrás: Vámos és Farkas, 2004

A súlyozás alakulására VÁMOS és FARKAS (2004) mindössze a következő magyarázatot adják: „A társadalmi és az egészségsektoron belül a mutatók értékének ingadozása miatt az indikátorok nem szerepelnek azonos súllyal az adott szektoron belül”. (VÁMOS-FARKAS, 2004, p. 27.) Az index értékét a negatív irányú változások (pl. nő a szociális segélyben részesítettek száma, csökken a vállalkozások száma) csökkentik, míg a pozitív irányú változások (pl. csökken a csecsemőhalálozás, vagy nő az adózók száma) növelik.

A kutatók a módszer továbbfejlesztésére javasolják az alkalmazott mutatók számának növelését, mert az adaptált módszer hatékonyságát befolyásolja a vizsgált terület nagysága, az elemzés időtávja és az alkalmazott adatbázis. VÁMOS és FARKAS

(2004) további mutatók felvételét javasolja, melyek részben egyéni adatgyűjtéssel szerezhetőek be. (5.6. táblázat)

5.6. táblázat: A Vámos Farkas-féle életminőség indikátorok rendszerének kiegészítése

Társadalom	Egészség
Lakásfenntartási támogatások esetei	Öngyilkosok száma
Gyermekvédelmi támogatás esetei	Standardizált halandósági számok
Közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkezők száma	
Nonprofit szervezetek száma	
Gazdaság	Környezet
	Elszállított szilárd hulladék mennyisége

Forrás: Vámos és Farkas, 2004

OBÁDOVICS és KULCSÁR (2003) is elismerik, hogy a gazdasági fejlődés hagyományos mutatói (kiemelten a GDP) csak a legáltalánosabb tendenciákat jelzik, de nem fejezik ki az emberi életkörülmények teljességét. A gazdasági fejlődés mutatói és a társadalmi „jól-létet” (well-being) leíró mutatók együttesen fejezik ki az emberek hétköznapi életkörülményeit. Saját munkámra alkalmazva a kijelentést elmondható, hogy a GDP mutató nem írja le a települési gazdaság élet egészét, nem illusztrálja a közösség lehetőségeit.

A társadalmi jelzőszámokkal kapcsolatos irodalom rendkívül széleskörű, a terület saját szakfolyóirattal is rendelkezik (Social Indicators Research). A humánindex (HDI) számítása mellett más jelzőszámrendszerek is elterjedtek, saját jelzőszámot fejlesztett ki a Világbank és az ENSZ is.

CARLUCCI és PISANI (1995) az Európai Unió tagállamaiban végzett kutatásuk során a négy területhez tartozó mutatót hasonlított össze. (5.7. táblázat)

5.7. táblázat: Carlucci és Pisani által használt mutatók

Gazdaság	Infláció
----------	----------

	Munkanélküliség
	A GDP évi növekedése
Szociális	Gyermekehalandóság
	Ezer lakosra jutó kórházi ágyak
	Középiskolai és felsőfokú oktatásban részesülők aránya az adott korcsoportban
Életminőség	Férfiak és nők várható élettartama
	Ezer lakosra jutó lakások száma
Környezet	Az erdővel borított terület aránya
	A nitrogéndioxid kibocsátás négyzetkilométerenként
	A biológiai szennyvíztisztításba bekapcsolt lakások aránya

Forrás: Casucci és Pisani, 1995

A társadalmi jelzőszámok másik csoportja, a szegénység mérőszámainak alkalmazása, sokrétű problémát vet fel. A szegénységkutatások többsége a gazdasági erőforrásokkal való rendelkezés abszolút vizsgálatára vagy a relatív mértéken alapuló jövedelem, illetőleg a fogyasztói kosár vizsgálatára koncentrál. OBÁDOVICS és KULCSÁR (2003) szerint a jövedelmek és jövedelmi egyenlőtlenségek számított mutatóin alapuló megközelítések korlátai nem csak abban állnak, hogy a rendelkezésre álló információk nem teljes körűek. Hanem abban is, hogy bázisukat a piacgazdaság alapkategóriái jelentik, amelybe nem férnek bele például a kölcsönösségi viszonyon alapuló informális gazdasági magatartások. Ennek ellenére az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) keretében is készülnek hasonló kimutatások.

Az ENSZ jelentése (HUMAN DEVELOPMENT REPORT) rendszeresen készít szegénységi mutatószámrendszeren alapuló kimutatásokat. A mutató összesen négy komponensből áll, melyek: a hosszú és egészséges élet, a tudás szintje, a megfelelő életszínvonal és (fejlett országok esetében) a társadalomból való kirekesztettség. A társadalmi kirekesztettség mutatóinak képzése elsősorban az oktatási rendszerhez és a szolgáltatásokhoz való hozzáféréshez kapcsolódik.

A képzettség területi mutatóit Magyarországon JAKOBI (2002) vizsgálta, a mutatószámok a térségek intézményi ellátottságán alapultak.

LŐCSEI (2002) a kistérségek centrum és periféria települései közötti egyenlőtlenségeket vizsgálta. Az általa alkalmazott mutatócsoportok: a jövedelemkülönbség, a munkanélküliség, a vándorlás, az infrastruktúra.

A HDI-t a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenség indexének tartja OBÁDOVICS és KULCSÁR (2003), amely minimum és maximumértékeken alapul minden egyes dimenzió esetében. A szerzőpáros kiemeli a súlyozás problematikáját, magyarázatuk szerint a társadalmi-gazdasági fejlődés sok összetevőjének szintje és változásai erősen korrelálnak. Az ENSZ HDI mutatójában a három (négy) összetevő egyenlő súlyt kapott. Az index képzése a következő egyszerű képlet alapján történik:

$$I_{ij} = \frac{\max X_{ij} - X_{ij}}{\max X_{ij} - \min X_{ij}};$$

5.1. képlet

Ahol: - I_{ij} : az i -edik indikátor a j -edik országban.

- $\max X_{ij}$: az adott indexből legnagyobb értékkel rendelkező egység adata

- $\min X_{ij}$: az adott indexből legkisebb értékkel rendelkező egység adata.

Az indikátort minden (területi) egységre kiszámítják, majd az adott egység HDI-értéke a három indikátor átlaga lesz, vagyis:

$$HDI_j = \frac{I_{1j} + I_{2j} + I_{3j}}{3}.$$

5.2. képlet

Az index egyik módszertani sajátossága az, hogy ha a legkisebb vagy a legnagyobb érték egybeesik a (jelen esetben) kistérségek adatsorának szélső értékeivel, előfordulhat, hogy valamely terület értéke 0, vagy 1 lesz. A humánindex 0 értéke OBÁDOVICS és KULCSÁR (2003) szerint is zavaró lehet, hiszen arra lehet gondolni, hogy egy adott területen élők humán fejlettsége egyenlő nullával. Természetesen nem erről van szó, a HDI az egyes területek egymáshoz viszonyított helyzetét állapítja meg.

Amennyiben az index dinamikáját vizsgáljuk, HUSZ (2001) jelzése szerint előfordulhat, hogy ha több tényező minden térségben azonos mértékű növekedést mutat, egy későbbi

időpontra számolt HDI nem változik. A szerző kifejti, hogy a HDI nem azt mutatja meg, abszolút értelemben mennyire fejlett emberi erőforrás tekintetében egy adott térség, csak a rangsorban elfoglalt helyét jeleníti meg. A mutató dinamikai problémája számomra nem releváns, mivel nem kívánom az emberi erőforrást idődimenzió szerint vizsgálni.

További probléma vetődött fel, amikor az ENSZ az egyszerűség kedvéért a szélső értékeket rögzítette, hiszen nem garantálható, hogy a legkisebb érték alatt, illetve a legmagasabb érték felett nem lesz érték.

Az UNDP (in. HUSZ, 2001) a HDI számításánál négy mutatót alkalmaz, ezek: a születéskor várható élettartam, a felnőttkorú lakosság írni-olvasni tudása, oktatási intézménybe beiratkozottak száma és az egy főre jutó GDP. A rendelkezésre nem álló mutatókat öt év átlaga alapján, lineáris interpolációval képzik. A négy mutatóból három indexet képeznek. A születéskor várható élettartam mutatójából a fenti képlet alkalmazásával a születéskor várható élettartam indexét, a GDP mutatóból a GDP-indexét, a felnőtt korú lakosság írni-olvasni tudása és az oktatási intézményekben beiratkozottak aránya mutatóiból $1/3 - 2/3$ súlyozással a képzettség indexét képzik. Végül a három mutató számtani átlaga adja a HDI-képletét.

A HDI-re vonatkozó regionális szempontú elemzések Magyarországon az 1990-es évek második felében jelentek meg, és elsősorban NEMES NAGY (1998) nevéhez fűződnek, aki megyei szintű összehasonlításokat végzett. A méréseket FÓTI (1999) folytatta, a HDI dinamikáját vizsgálva. A statisztikai kistérségekre vonatkozó elemzést OBÁDOVICS, KULCSÁR és MOKOS végzett 2000-ben, 1998-as adatok alapján. A kutatók célja nagymértékben hasonlított célokhhoz, amennyiben segítséget kívántak nyújtani a politikai döntéshozóknak. Természetesen, a mutató jellegéből fakadóan a társadalmi egyenlőtlenségre, a szociális háló működésére és a segélypolitikára koncentrálnak.

A szerzők szerint a területileg részletezett HDI alkalmassá tehet helyi közösségeket a fejlesztési forrásokért való küzdelem sikeresebb megvívására, illetve arra, hogy mozgósítsa a helyi társadalom különböző csoportjait a helyi fejlesztésben, közéletben

való részvételre. Az OBÁDOVICS és KULCSÁR (2003) által alkalmazott humánindex három részindexből áll össze. (5.8. táblázat)

5.8. táblázat: Obádovics és Kulcsár humánindexének összetevői

Részindex	Mutató	Súlyozás
Képzettségi	Az írástudók aránya 6 évesnél idősebb népességen belül	2/3
	A 6 évesnél idősebb népesség által elvégzett osztályok száma	1/3
Jövedelmi	1 állandó lakosra jutó SZJA	3/3
Élettartam	Születéskor várható élettartam	3/3

Forrás: Obádovics és Kulcsár, 2003

A részindexeket a fent leírt metodika alapján összegezték és számtani átlagot számoltak. A HDI értékek 1 és 100 közé estek, ahol a magasabb érték kedvezőbb besorolást jelentett.

A HDI nemzetközi jelentés (UNDP in OBÁDOVICS-KULCSÁR, 2003) 1995-ben további két mérőszámot vezetett, be melyek a nemek közötti különbségeket hivatottak mérni. Az egyik az **emberi erőforrás nemenkénti indexe** (Gender-related Development Index, GDI), a másik a **nemekhez kötődő hatalmi egyensúly indexe** (Gender Empowerment Measure, GEM). A jelentés kiemeli a két nem egyenlő szerepét és részesedését az erőforrásokból.

OBÁDOVICS és KULCSÁR (2003) kifejti, hogy az emberierőforrás-fejlődés szorosan összefügg a választási lehetőségekkel, az alternatívák bőségével. Az emberi fejlődés szempontjából a szűkösség vagy a szegénység sokkal többet jelent, mint az anyagi javak hiányát (pl. teljes, kreatív élet, mások megbecsülése).

Az emberi lehetőségek **szűkösségének indexét** (Human Poverty Index, ELHI) 1997 óta alkalmazza az UNDP. Alkotóelemei között megtalálhatjuk az alapvető iskolai végzettség hiányát, a fejlettségi forrásokhoz és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés

korlátozottságát. Mutatószámai a születéskor várható élettartam, a funkcionális analfabetizmus, az életszínvonal (jövedelem) és a társadalomból való kirekesztettség (tartós munkanélküliség).

Modellem szempontjából az összefüggés megfordítását kell megvizsgálni, vagyis mi tesz valakit tartósan (és véglegesen) munkanélkülivé. A munkanélküliség mellett a modellbe fel kell venni a szegénységgel kapcsolatos mutatót is- bár a két mutató értéke gyakran párhuzamosságokat mutat- nem lehet azokat egyenlővé tenni. A két jelzőszám komplementer használata mutat csak teljes képet.

5.1.5. Elérhetőség

SCHÜRMANN és TALAAT (2000) modelljükben a régiók átlagos potenciális elérhetőségét (súlyozva a népességgel) határozták meg százias értéknek. A kutatók által számolt **periferialitási index** tehát a régió potenciális elérhetősége, az átlag potenciális elérhetőség százalékában kifejezve. Minél magasabb a periferialitási index, annál alacsonyabb a periferialitás.

Az ERFA a 2000-2006 közötti programozási periódus programjainak mérésére több új mutató kidolgozását és használatát is javasolta. A mutatók egyike az úgynevezett **egyenes sebességi egység** (Equivalent Straight line Speed, ESS), amely az úgynevezett elérhetőségi mutatók közé tartozik. Az ESS azt az elérhetőséget méri, amivel A pont B pontból megközelíthető az utak hosszától függetlenül. Az ESS kiszámítása során a két pont közötti távolságot (egyenes vonal) osztjuk a legrövidebb utazási idővel.

Demográfia

A Svéd Növekedéstudományi Intézet (SWEDISH INSTITUTE FOR GROWTH POLICY STUDIES, ITPS) 2003-as tanulmányában (ITPS, 2003) a demográfiai trendek és a migráció területi hatásait vizsgálta. A legfontosabb kérdések, amelyeket elnéptelenedéssel kapcsolatban az ITPS modellezni kívánt, a következőkben foglalhatóak össze:

- Mi az összefüggés az elnéptelenedési folyamatok és a területi karakterisztika között (regionális szerkezet, periferialitás mértéke, vidék/város státusz)?

- Melyek a helyi politika számára legfontosabb tényezők a különböző elnéptelenedési folyamatoknak (kor és nem összefüggések, a korpiramis alakulása, fiatal korosztály csökkenése, stratégiai korosztályok fejlődése)?
- Melyek a szocio-ökonómiai hatásai a különböző elnéptelenedési folyamatoknak és területi összefüggéseiknek (reprodukciós potenciál, vándorlás, emberi erőforrás, szolgáltatás kereslet és kínálat, munkaerő-piac, lakáspiac)?

A kérdésekre a választ háromszintű modell kidolgozásával kívánják megoldani, amelyek legfőbb mutatóit az 5.9. táblázatban foglaltam össze.

5.9. táblázat: A háromszintű modell legfőbb mutatói

Modell megnevezése	Mutatók
Az európai szintű elnéptelenedési modell	Népességcsökkenés ideje és rátája
	A vándorlási különbözet
	Természetes népességgyarapodási
	Szaporodás és elhalálzási
Regionális elnéptelenedési modell	Népességsűrűségi
	Periferialitási és centralitási
	Ruralitás/urbanitás
	Szocio-ökonómiai térszerkezet
Elnéptelenedési hatás modell	Munkaerőpiaci
	Rászorultsági
	Nemek aránya
	Reprodukciós arány
	Foglalkoztatottsági
	Munkanélküliségi
	Termelékenység
	GDP
	Szolgáltatási
	Iskolázottsági
	Munkakeresleti

Forrás: ITPS, 2003

Az elnéptelenedési modell kidolgozása még folyamatban van. A fent említett mutatócsoportokból néhány indikátor már kiválasztásra került (5.10. táblázat). Az indikátorok a bevándorlók és az állampolgárok csoportját elkülönítve vizsgálja.

5.10. táblázat: Mutatócsoportokból kiválasztott indikátorok

Mutatók	Indikátorok
Általános demográfiai mutatók	A népesség összetétele nem és kor szerint
	A halálozások összetétele nem és kor szerint
	Születések összetétele az anyák kora szerint
	Teljes népesség iskolázottsága
	Teljes népesség foglalkozása
Migráció	Bevándorlók aránya a teljes népességben (forrás-ország szerint)
	Nők aránya a bevándorlók körében
Általános gazdasági	GDP
	Aktív népesség gazdasági szektorok szerint

Forrás: ITPS, 2003

A születés, halál és a migráció kérdését több elmélet és modell is taglalja. Az említett demográfiai folyamatoknak nem létezik egy általánosan elfogadott elmélete.

A **születési dinamikája** a központi kérdése a demográfiai átmenet modelljének, melyet WOODS (1979), később SCHMID (1984) és BIRG (2001) határozott meg. A szerzők érvelése szerint a gazdasági rendszer átmenete a mezőgazdasági rendszerből az ipari, majd poszt-indusztriális gazdaság-társadalmi rendszerbe, azt okozza, hogy a sok gyerek „értéke” alapvetően megváltozott. A pre-indusztriális korszakban a gyerekek kiegészítő munkaerőt jelentettek a családban. A poszt-indusztriális korban a társadalom számára költségként jelentkezik két okból is: a tanítás és felnevelés költségei, mint direkt és a munkáját a gyerekek miatt elhagyó szülőpár kieső keresete, mint indirekt költség. A modern társadalom racionalizálási folyamatai, a gyerekek változó társadalmi funkciója és értéke magyarázza a születések csökkenését.

A halálozás elméletei erős összefüggést mutatnak az epidemiológiai átmenet elméletével, melyeket PHILLIPS (1994) és ROCKETT (1999) határozott meg. Az elmélet a fertőző betegségek felbukkanásának csökkenő tendenciáját, más betegségek növekedését és a halálozási arány csökkenését vizsgálja. A jobb étkezés és a jobb csatornázási infrastruktúra a járványok jelentős csökkenését eredményezték. Az egészségügyi ellátás javulása és a csecsemőhalandóság csökkenése a várható élettartam növekedéséhez vezetett.

Fontos demográfiai tényező a **migráció**. ZELISNKY már 1971-ben megalkotta a migrációs átmenet modelljét. A modell vizsgálja a migráció növekedését és csökkenését vidékiből városi térségekbe, városból városba és városból vidéki térségekbe. HARRIS és TODARO (1970) neoklasszikus makro-ökonómiai migrációs elmélete elsősorban a bérek különböző színvonalára épít. Az eltérő bérszínvonal eredményezi a vándorlást az alacsony bérekkel rendelkező térségből a magasabb bérszínvonalú irányába, hosszútávon a bérek kiegyenlítését eredményezve.

A **neoklasszikus mikroökonómiai elmélet** szerint (BURDA, 1993) az egyének költség-nyereség számítást végeznek, ami alapján eldöntik, költözzenek-e vagy sem, illetve hova vándoroljanak. A döntés olyan tényezőket foglal magába, mint a bérek különbözősége, munkanélküliségi ráták, utazási költségek, pszichológiai aspektusok, alkalmazkodás az új közeghez, illetve barátok és család elhagyása. Az egyéni jellemzők, mint a képzettség, nyelvtudás vagy a tapasztalat, különböző döntéseket eredményeznek.

A migráció új megközelítése szerint, melyet LAUBY és STARK fogalmazott meg 1988-ban, nem csak az egyének, hanem elsősorban a családok felelősek a migrációért. A migráció célja ebben az esetben nem a jövedelem maximalizálás, hanem a **kockázat minimalizálás**. A szociális védőháló gyengülése esetén a háztartások diverzifikálják erőforrásaikat és a kockázatokat a migráció által. A külföldön élő családtag hozzájárul a család fennmaradásához.

A **duális munkaerő-piaci elmélet** szerint a modern gazdaság, illetve társadalom folyamatos munkaerő-keresletet teremt a szociális hierarchia alján, állapítja meg PIORE (1979).

A munkaerőpiac két részre oszlik, a biztonságos és jól fizetett magas képzettséget igénylő munkákra és az alacsony társadalmi értékű, nem biztos és alacsony képzettséget igénylő munkákra. Amikor az állam polgárai elhagyják az alacsony képzettséget és társadalmi felemelkedést nem biztosító munkákat, akkor be kell tölteni a megüresedett helyeket. Csak a bevándorlók hajlandóak ezt a munkakört elfogadni, mivel ők a származási országukban és nem a célországban szeretnék javítani társadalmi státuszukat. A munkaerőpiac alján lévő kereslet tehát migrációt teremt, mely lehet nemzetközi, de interregionális is.

Az eddigiekben csak az önkéntes migrációval foglalkoztam, melyet a gazdasági különbségek motiválnak. A politikai migrációt, vagyis a menekültek mozgását, a fenti elméletek nem tekintik önkéntes migrációnak. A politikai migrációt én nem tekintem közvetlen gazdasági tényezőnek.

5.1.6. Migrációs mutatók

A migrációt okozó tényezők nem ugyanazok, mint a migráció időpontját és helyét befolyásoló tényezők. SCHOORL (1995) hívja fel arra a figyelmet, hogy a migráció iránya csak ritkán kerül a kutatások középpontjába. A migráció irányát CASTLES és MILLER (1995) szerint meghatározza a korábbi gyarmatosítási rendszer, családi kapcsolatok és korábbi migrációs mozgások.

A **hálózati elméletek** szerint a migrációs hálózatok olyan interperszonális kapcsolatok, melyek összekötik a migránsokat, a korábbi kivándorlókat, illetve a cél- és forrásországban a rokonokat, barátokat és sorstársakat (BOYD, 1989). Ezek a hálózati kapcsolatok szociális tőkének tekinthetők, melyekkel lehetőség nyílik külföldi munkavállalásra. Amennyiben a migránsok száma elér egy kritikus tömeget, a migráció költségei és kockázatai csökkennek, ami a vándorlás növekedéséhez vezet. Ez természetesen újabb migrációt és növekvő hálózatot generál, határozza meg GURAK és CACES (1992).

Az **intézményi elmélet** szerint a kivándorlók mozgása szervezetté és függetlenné válik azoktól a tényezőktől, melyek eredetileg kiváltották a vándorlást. A kormányzatok számára különösen nehéz a szervezetté válás folyamatának szabályozása, hiszen a migráció egy része illegális.

A vándorlás folyamatának megindulása után a folyamat maga megváltoztatja mind a célországban, mind a forrás-országban a körülményeket, így módosítja a jövőbeli migráció valószínűségét is, állítja MASSEY (1998). TAYLOR (1994) hat fő szocio-ökonomiai tényezőt különböztet meg, melyeket potenciálisan befolyásolhat a migráció: a jövedelem eloszlása, a föld eloszlása, a mezőgazdaság szerkezete, kultúra, a humán erőforrás regionális eloszlása és a munka szociális értéke.

A fenti elméletek azt sugallják, hogy a migrációs folyamatoknak stabilitásra van szükségük és olyan rendszereket képeznek, melyek időben és térben állandósulva nemzetközi migrációs rendszereket alkotnak. A **migrációs rendszer elmélet** szerint ezek a rendszerek az áruk, a tőke és a munkaerő intenzív mozgását okozzák bizonyos országok között és kevésbé intenzív mozgást más országok között. A migrációs rendszereket ZLOTNIK (1992) szerint meghatározza a fogadó régió (mag), mely egy vagy több országot jelent és azon országok, melyekből nagy mennyiségű kivándorló áramlik ide. A rendszerek akár multipolárisak is lehetnek, illetve a struktúrák fejlődhetnek is. Országok, régiók eshetnek ki vagy kerülhetnek be a rendszerbe a szociális és gazdasági körülmények változásával.

A migráció gazdasági előnyeivel kapcsolatban nincsenek egyértelmű, mindenki által elfogadott válaszok. A különböző elméletek eltérő feltételezésekre épülnek, és különféle eredményekre jutnak, ami a gazdasági növekedést, munkanélküliséget, adókat, béreket és transzfereket illeti.

A **neoklasszikus makroökonómia** szerint a migráció elősegíti a gazdasági növekedést (SIMON, 1989, FRIEDBERG és HUNT, 1995). A bevándorlók hozzáadott munkaerőt szolgáltatnak. Amennyiben a munkahelyek száma állandó, a bérek alacsonyabbak lesznek és a hazai munkaerő nehezebben talál munkát, az olcsó bevándorló munkaerő miatt (FASSMANN és MÜNZ, 1995). Amennyiben a munkahelyek száma állandó és több munkás lép a piacra, a munkások versenyezni fognak.

Az egyensúly megváltozik és alacsonyabb bérek mellett alakul ki. (ZIMMERMANN, 1995). Ez elsősorban az alacsony keresetű munkaerőt érinti (OECD, 2002). A célország tőketulajdonosai és a magas képzettségű munkaerő nyerne a migráció által. Amennyiben a bevándorló fiatal és jó képzettségű, az általa befizetett adó magasabb lesz a szociális transzfereknél. (LAYARD, 1994). Az ilyen típusú migrációt az államok általában támogatják. Amennyiben a bevándorlónak kifizetett transzferek túllépik az általa befizetett adók mértékét, az államnak olyan korlátokat kell beépíteni politikájába, amelyek csak a leggazdagabb és a gazdaság számára legértékesebb bevándorlókat engedik az országba (BORJAS, 1995).

A neoklasszikus elmélet szerint más változat is elképzelhető. A bevándorlás lelassíthatja a gazdaság strukturális változását. A gazdaságilag ingatag szektorok túlélhetnek, hiszen olcsó munkaerőt, bevándorlókat alkalmaznak, amivel megőrzik és fenntartják a „status quo”-t (MAILLAT, 1974). A bevándorló munkaerőhöz való hozzáférés a munkaerő intenzív ágazatok fennmaradásához vezet, ami a termelékenység csökkenti (ELLIOT, 1991).

A **kettős munkapiaci elmélet** szerint az iparosodás és a gazdasági növekedés, mint folyamat, magában foglalja az egyre fejlettebb technológiákat és egyre jobban képzett munkaerőt. A képzetlen és olcsó munkaerő rossz körülmények között és alacsony bérért dolgozik, főleg olyan munkát végezve, melyet a legtöbb hazai munkavállaló nem akar végrehajtani. Az elmélet szerint a bevándorló ebben az esetben kiegészítő munkaerőt jelent a munkapiac alsó részén, hiszen amennyiben a munkapiac alsó szegmense hiányos, a gazdasági növekedés lelassul. A bevándorlás rövidtávon fenntarthatja a gazdasági növekedést, hosszútávon társadalmi átalakulások szükségesek. A bevándorlók alacsony fizetésért helyezkednek el és kevesebb adót fizetnek be. A munkájuk fizikai, monoton és nehéz, ami igénybe veszi az egészséget, tehát szociális transzferekre van szükségük. Mivel a bevándorlók végzik a nehéz munkát, az igényük a szociális transzferekre magasabb (PIORE, 1979 és SCHOORL, 1995).

A migráció új elmélete szerint a folyamatos bevándorlás alacsonyabb gazdasági növekedéshez vezet, mivel a mérsékelt termelékenységű munka mennyisége nő és a bevándorlók hazaküldik keresetüket (YITZHAKI, 1982).

A bevándorlók olyan szektorokban vállalnak munkát, ahol egyébként is sok a bevándorló, ami általában olyan szektort jelent, ahol a hazai munkaerő nem kíván dolgozni (STARK, 1991). Amennyiben a célországban a bérek magasabbak, mint a forrás-országban, abban az esetben alacsony képzettségű munkaerő fog bevándorolni. A munkaadóknak csak hiányos információik vannak a bevándorló munkavállalók produktivitásáról, és mivel alacsonyabb értékű munkát végeznek, alacsonyabb fizetést kapnak, míg a munkaadók információi teljes körűek nem lesznek. Az elmélet szintén utal a bevándorlók alacsonyabb állami befizetéseire is. Természetesen a fekete gazdaságban dolgozó bevándorlók egyáltalán nem fizetnek adót és járulékokat.

A migrációs mutatók többsége belföldi migráció, az ingázás hatásaival nem foglalkozik, ezeket nem méri. A migráció általában hatásmutatóként fogható fel, azaz valamilyen gazdasági esemény jelzéséként, hatásaként jelentkezik. A külföldi bevándorlók hatása egyik vizsgált régióban sem jelentős.

5.1.7. A munkaerő mutatói

A NIBR által használt munkanélküliségi ráta és fogyatékosok aránya indikátorok a nem dolgozók arányát hivatottak megmutatni. A munkanélküliségi rátát a korábban már említett problematika, vagyis a regisztráció szabályozása befolyásolja, így alkalmazása nem megfelelő. A fogyatékosok aránya MONNESLAND és LIAN (2003) szerint csak részben függ össze a munkaerőpiaccal. A kutatók ezért a munkaképes korú lakosság arányát, tehát a 20 és 64 év közötti lakosság arányát tartják jellemző mutatónak.

SZALAINÉ (2003) kifejti, a rendszerváltás után az iskolázottság és a társadalmi státusz fogalomrendszerében a munkaerő-piaci pozíció került előtérbe. A társadalmi értékrend változása a munka világába belépőket alapvetően két csoportra osztja. Az egyik, akik megfelelő képzettségi szinttel érkeznek a munkaerőpiacra és képesek pályájuk során megszerezni a szükségessé váló új ismereteket. A másik csoport, akik már a kötelező iskoláztatás során lemaradnak, vagy olyan szakmával rendelkeznek, amely iránt nincs piaci kereslet, s tartósan (végrelegesen) kikerülnek a foglalkoztatottak köréből. A munkanélküliek helyzetének javítására természetesen évek óta aktív munkaerő-piaci programok is működnek, ezek a programok azonban gyakorlatilag csak az első csoport irányában igazán hatékonyak.

A rendszerváltás után jelent meg Magyarországon a nyílt munkanélküliség, a 90-es években rohamosan emelkedett a munkanélküliek száma. A foglalkoztatás szerkezete is átalakult; a nagyvállalatok száma jelentősen csökkent, a korlátolt felelősségű társaságok száma háromszorosára, a részvénytársaságok száma két és félszeresére nőtt ebben az időszakban, írja SZALAINÉ (2003).

Sokan önfoglalkoztatóvá váltak, kényszervállalkozásba kezdtek, ezeket a vállalkozásokat nehéz számszerűsíteni, elválasztani a biztos gazdasági alapokon nyugvó vállalkozásoktól. Jellemzően ezek a vállalkozások a betéti társasági vagy egyéni vállalkozói formát választották, elsősorban a vállalatok létrehozásának alacsony költsége miatt. A KSH (2002) adatai szerint a betéti társaságok száma 3805 %-kal, míg az egyéni vállalkozók száma 16%-kal nőtt a 90-es években.

A Statisztikai Hivatal 1992 óta végez a lakosság gazdasági aktivitására vonatkozó vizsgálatokat. A KSH a 15 és 74 éves személyek foglalkoztatottságát méri reprezentatív mintavétel alapján. Az úgynevezett aktivitási arány 2001-ben Magyarországon 53,3% volt. A számítására szolgáló képlet:

$$A_i = \frac{F_i + M_i}{\sum G_i}; \text{ ahol}$$

5.3. képlet

Ahol: A_i : az i -edik évben mért aktivitási arány

F_i : foglalkoztatottak száma az i -edik évben

M_i : munkanélküliek száma az i -edik évben

$\sum G_i$: a 15-74 éves korosztályok együttes létszáma az i -edik évben

A foglalkoztatási törvény (1991 évi IV. tv.) szerint „Munkanélküli: az a személy, aki a munkaviszony létesítéséhez szükséges feltételekkel rendelkezik, oktatási intézmény nappali tagozatán nem folytat tanulmányokat, büntetőjogi felelőssége tudatában nyilatkozik arról, hogy nem áll munkaviszonyban és egyéb kereső tevékenységet sem folytat, valamint a munkaügyi központ munkanélküliként nyilvántartásba vette.”.

Látható, hogy a törvény (és a KSH) által értelmezett munkanélküli fogalom nem fedi le a munka nélkül élők teljes körét. Teljesebb képet ad a korábban már említett inaktív népesség fogalma. Ugyanakkor, figyelembe kell venni azt is, hogy a KSH az adatgyűjtés és adatfeldolgozás időigénye miatt csak két évvel korábbi adatokat publikál a munkanélküliségről. A feldolgozás ideje folyamatosan csökken és az internetes adatbázisból már frissebb adatok is elérhetőek.

A munkanélküliségről alkotott kép árnyaltabbá tételéhez szükséges a munkanélküliek iskolázottságának vizsgálata. Magyarországon a munkanélküliek 8%-ka végzett az általános iskola 8 osztályánál kevesebbet, és a csak általános iskolát végzettek aránya 35%-ot tesz ki (2002). Ez a munkanélküli réteg talál vissza legnehezebben a munkaerőpiacra. A magyar munkanélküliek több mint húsz százaléka 45 évnél idősebb. Ez a korosztály tudása és tapasztalata ellenére, szintén nem kerül a munkaadók látókörébe.

A Statisztikai Hivatal csak a népszámlálás éveiben méri fel a gazdaságilag aktív népesség számát, így a két népszámlálás közötti időszakban a munkanélküliségi ráta helyett munkanélküliségi aránnyal jellemzik a munkanélküliséget, magyarázza Szalainé. A munkanélküliségi arány számításánál a KSH a regisztrált munkanélküliek számát a munkaképes korú állandó népességhez (15-61 éves férfiak és 15-57 éves nők száma) viszonyítja.

Ez természetesen nagyobb kör, mint a gazdaságilag aktív népesség, hiszen magában foglalja a 14 évesnél idősebb nappali tagozatos tanulókat, a gyesen lévőket, a háztartásbelieket, a karkedvezményes, illetve rokkantsági nyugdíjasokat. A munkanélküliségi arány tehát nem nyújt valós értéket. A nevező megnövekedésével (ld. 4.1. képlet) a munkanélküliség arány alacsonyabbnak tűnik a valós értéknél.

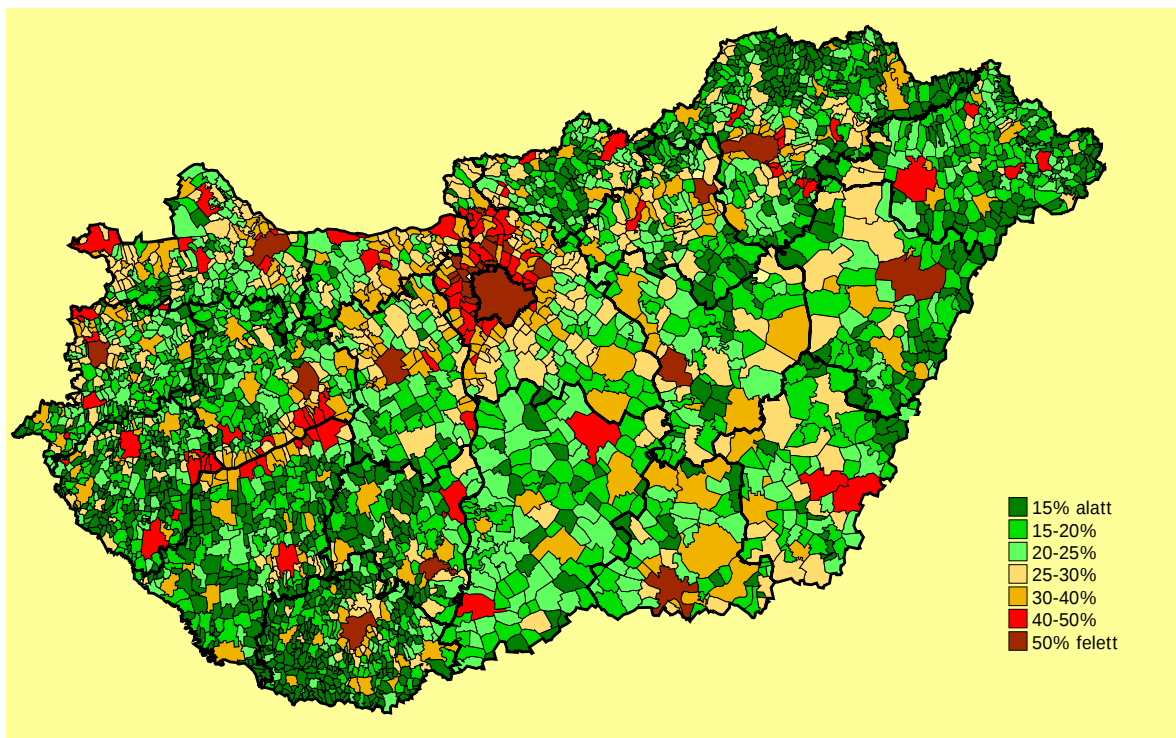
BALCSÓK (2002) az Észak-alföldi régió munkaerőpiacáról írott tanulmányában kifejti, hogy a régió számtalan fejlesztésre alkalmas erőforrás (kiemeli a termőföldet) ellenére a régiói gazdaság fejlettsége, ezen belül tökevonzó képessége és GDP értéke mégis évek óta a legalacsonyabbak közé tartozik. A gazdaság relatív helyzete az utóbbi években tovább romlott és ennek társadalmi hatásai is megjelentek.

A munkanélküliség hivatalos elismerése (1987) után a régió folyamatosan előkelő helyen áll a munkanélküli statisztikákban. A rendszerváltás utáni tömeges munkanélküliség csökkent ugyan, de a szerző is kiemeli, hogy a munkanélküliségi statisztika nem veszi figyelembe a látens munkanélkülieket és az inaktív népességet.

A szerző hangsúlyozza, hogy az Észak-alföldi régió belüli különbségek rávilágítanak a térségi különbségek egy különleges problémájára, nevezetesen, hogy a piacgazdaság kialakulása pusztán földrajzi fekvésénél fogva leértékelt bizonyos területeket. Ezek a centrum-országoktól, illetve az ország központi területeitől távol fekvő, a nemzetközi áramlási irányokból kieső, jórészt tradicionálisan elmaradott, s nagyvárosi központ híján piacként sem vonzó térségek. Az állításokat BARANYI (2001) is megerősíti egy tanulmányában.

A külső tényezőkön kívül BALCSÓK (2002) véleménye szerint a belső adottságok is nehezítik a foglalkoztatási helyzet javítását a régióban. A legfontosabb, hogy a munkanélküliek képzettsége elmarad az országos átlagtól. 2001-ben a munkanélküliek 46%-a maximum alapfokú, 52% középfokú végzettséggel rendelkezett, míg a diplomások aránya csak 2% volt. A régióban igen magas a szakképzetlen munkanélküliek száma, akiknek jó része a roma etnikumhoz tartozik, foglalkoztatásuktól a munkaadók jelentős része kategorikusan elzárkózik, még akkor is, ha más jelentkező nincs az állásra.

A szakmunkás (középfokú) végzettségűek iránt nagyobb a kereslet. A kép árnyalásához azonban hozzátartozik, hogy a szakmunkás végzettségűek jelentős része hosszabb ideje munkanélküli, így szaktudásuk megkopott és alkalmazásukra kicsi az esély. A közép és felsőfokú végzettséggel rendelkezők köréből kerül ki a kényszervállalkozók többsége.

5.2. ábra: Legalább középiskolát végzettek aránya a 18- évesek százalékában

Forrás: Kovács, 2005

A végzettség fontosságát hangsúlyozza KOVÁCS (2005) is A vidéki kistérségek fejleszthetősége című előadásában. Az ábrán megfigyelhető, hogy az általam vizsgált magyar települések az egyik legrosszabb ilyen mutatóval rendelkeznek az országban.

A Munkaügyi Központ információi szerint (BALCSÓK, 2002) a képzettségi szint emelésére már évek óta történnek próbálkozások. Ez az egyik legjobb módszer arra, hogy az alacsony, vagy nem piacképes végzettséggel rendelkezőket visszajuttassák a munka világába. Számos tényező nehezíti azonban az átképző tanfolyamok sikerét. Ezek közül az egyik éppen az alacsony képzettségi szint, mert sok esetben nincs mire alapozni. Különösen a roma etnikumot célozzák meg a felzárkóztató tanfolyamok, melyek az általános iskola befejezését segítik, hogy aztán valamilyen szakképesítést szerezhessenek a résztvevők.

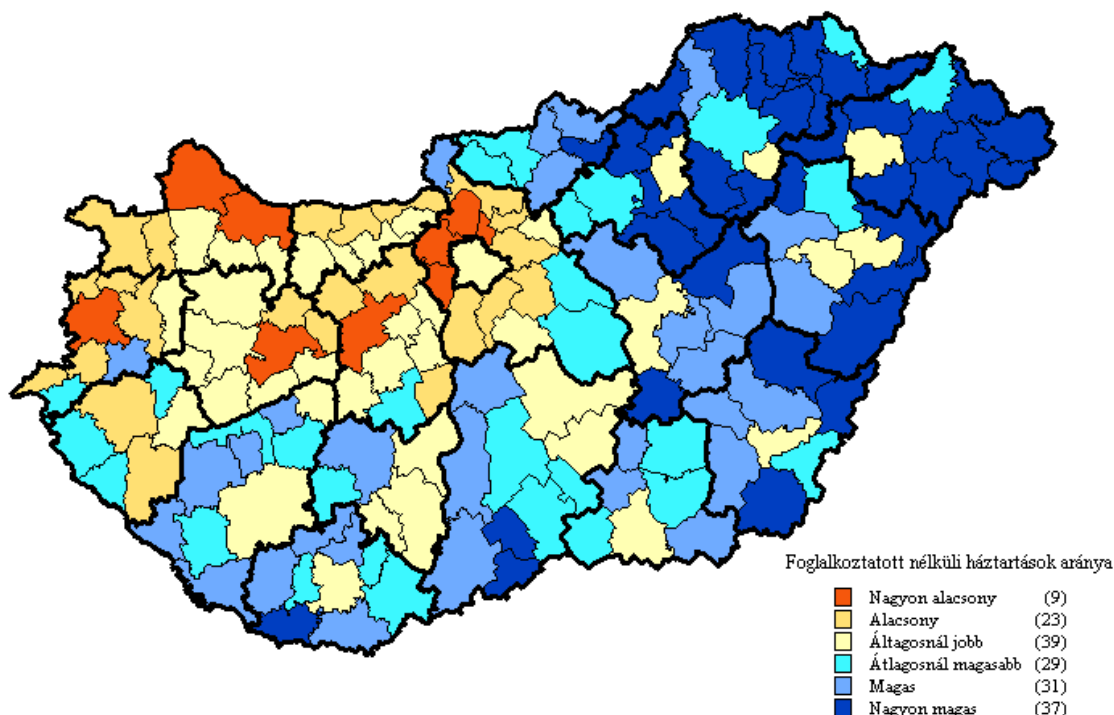
BALCSÓK (2002) szerint gyakori tapasztalat, hogy a megcélzott réteg nem érzi, nem érti ennek szükségességét, ezért nehezen gyűlik össze egy-egy átképezhető csoport.

Különösen igaz a megállapítás azokra a munkanélküliekre, akiknél az alacsony képzettség ráadásul még idősebb korral is párosul, mert az életkor előrehaladásával általában csökken a tanulási képesség és hajlandóság, mutatja a Munkaügyi Központ felmérése (BALCSÓK, 2002). Az is problémát okoz, hogy sok település eleve távol esik a képzési lehetőségektől (amelyeket általában a központi településeken szerveznek), emiatt a bejárás néha nehezen megoldható feladat.

A munkaerőpiac keresleti oldalán a KSH csak a bejelentett álláshelyekre vonatkozóan rendelkezik információkkal. Ezek aránya, különösen a kvalifikált munkahelyekre vonatkozóan nem éri el a tényleges álláshelyek felét sem, mert a vállalkozások a legtöbb állást egyéb úton (pl. újsághirdetés) kívánják betölteni. Az üres álláshelyekre vonatkozó adatok leginkább az önkormányzatok és egyéb nagy foglalkoztatók által bejelentett munkaerőigény, ami sok szempontból torzít a valós helyzeten, jegyzi meg Balcsók.

A megbomlott munkaerő-piaci egyensúly következtében a régióban kialakult a munkanélkülieknek egy több ezer fős stabil csoportja. Az ide tartozóknak kevés esélyük van az elsődleges munkaerőpiacra történő visszajutásra. A munka világából történő kirekesztettség BALCSÓK (2002) megfogalmazásában az egyén és a társadalom számára a szaktudás és munkamorál csökkenését, társadalmi devianciákat, fokozatos lecsúszást, az általános elszegényedést jelenti. Az alkalmi munkák mellett a háztáji gazdálkodás segíti még a legtöbb esetben a talpon maradást, de ez önmagában nem elegendő a megélhetéshez. Ráadásul ez a forma a tartósan munkanélküliek többségét kitevő roma etnikum szinte teljes egészénél hiányzik, mert körükben nincsenek hagyományai. A roma etnikum nagy részének a családi pótlékra és segélyekre való berendezkedése és a munkaerőpiacról történő teljes kiszorulása komoly gondot okoz a régióban, írja BALCSÓK (2002).

Az adatok tehát azt mutatják, hogy a régióban csak a másodlagos (szociális) munkaerőpiac nyújt elhelyezkedési lehetőséget a képzetlen munkanélküliek többségének. A régió kistépülésein zömében az önkormányzat a legjelentősebb foglalkoztató.

5.3. ábra: A foglalkoztatott nélküli háztartások aránya

Forrás: Kovács, 2005

KOVÁCS (2005) korábban már említett előadásában mutatja be az 5.3. ábrát is, amely a foglalkoztatott nélküli háztartások arányát ábrázolja. A térképet megvizsgálva, megállapítható, hogy az általam vizsgált térség ismét a legrosszabb mutatóval rendelkező kistérségek között szerepel. A mutatót ebben a formában nem építettem be modellembe, ugyanakkor a munkanélküliséggel és szegénységgel kapcsolatos mutatócsoportok hasonló eredményeket szolgáltatnak.

Óriási egyenatlenséget takarnak a megyei munkanélküliségi ráták is, írja MOLNÁR (2004). Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a munkanélküliségi ráta nem sokkal haladja meg az országos átlagot, ugyanakkor Ózd térségében a munkanélküliség eléri a 25%-os szintet. Komoly gondot jelent a munkaerőpiaci-aktivitás is, amelyet néhány év óta már minden EU-országban mérnek. Az EU célja a 70%-os foglalkoztatási arány elérése 2010-re. Magyarországon a munkaerő-piaci aktivitás mérését a Foglalkoztatási Hivatal végzi. A Hivatal adatai szerint a 15-64 éves korosztály 40 százaléka nem dolgozott és nem is keresett aktívan munkát. Az inaktívak között 30% tanult, 13% GYES vagy

GYED, 36% pedig nyugdíj miatt hiányzott a munkaerőpiacról. A munkaügyi hivatalok látóköréből 564 ezer ember esett ki véglegesen.

A munkanélküliségi adatok kezelését nehézkessé teszi az a tény is, hogy a KSH felmérések már azt is foglalkoztatottnak tekintik, aki az adatfelvétel hetében legalább egyórányi jövedelemmel járó munkát végzett, fejti ki MOLNÁR (2004). A munkaügyi hivatalok jelentése szerint ugyanakkor általános tendencia egy-egy üzemátadás előtt, – a munkahely reményében – megnő a regisztrált munkanélküliek száma. Ugyanakkor a munkaügyi hivatalok is kiemelik, hogy a legrosszabb foglalkoztatási esélyekkel az eldugott helyen élő, tanulatlan, rossz egészségi állapotú, idős emberek rendelkeznek.

A fenti problémák megnehezítik a munkanélküliség mutatóinak értékelését. A munkanélküliség mutatói ugyanakkor az egyetlen hozzáférhető munkaerő-piaci mutatót jelenti Magyarországon. Az inaktív népesség mutatója a településsoros adatok hiánya miatt nem kiszámíthatóak. A nemzetközi összehasonlítást is megkönnyíti a munkanélküliségi mutatók számítása, bár ezeket a nemzetközileg eltérő metodika miatt óvatosan kell kezelni.

5.1.8. Infrastrukturális mutatók

A MICROSOFT ENCARTA ENCYCLOPEDIA (2002) városi környezet címszó alatt a következő agglomerációs környezeti előnyöket és hátrányokat sorolja fel:

1. Az agglomeráció, vagyis a nagyobb népsűrűség háztartásonként kisebb költséget jelent a közüzemi szolgáltatások, pl. vezetékes ivóvíz, szemétszállítás esetében, illetve a legtöbb egészségügyi, oktatási és sürgősségi szolgáltatás esetében. A nagyobb városok agglomerációja esetében a hulladék, illetve a szennyvíz kezelése okozhat problémát.
2. A termelés és fogyasztás koncentrációja lehetőséget ad az erőforrások (többek között papír, üveg) hatékonyabb kihasználására újrahasznosítás útján, hiszen a megfelelő méretek felett kialakulhatnak a specializált vállalatok.

3. A lakosság koncentrációjával csökken a népesség földfelhasználása. A legtöbb országban a városi területek az ország területének kevesebb, mint 1 százalékát jelentik.
4. A termelés és a háztartások koncentrációja jelentős potenciált biztosít a fűtőanyagok felhasználásának csökkentésében, többek között a keletkező mellék hő felhasználásával.
5. Az urbanizáció növekvő szintje általában egyet jelent a személyi tulajdonban lévő gépjárművek növekedésével, ugyanakkor az agglomerációs környezet több lehetőséget nyújt a tömegközlekedés kiépítésére.

SCHÜRMANN és TALAAT (2000) az Infrastruktúra és regionális fejlődés összefüggéseiről írott munkájukban kifejtik; míg a tudományos közéletben kevés vita van arról, hogy az infrastruktúra hatással van a regionális fejlődésre, annál inkább megoszlanak a vélemények a hatás irányával kapcsolatban. A két szembenálló vélemény szerint az infrastruktúra polarizációt, illetve decentralizációt okoz. VICKERMAN (1991, in SCHÜRMANN-TALAAT) szerint az elmaradott régiók infrastrukturális fejlesztését célzó politikák nem voltak eredményesek, mivel nem tudták csökkenteni a regionális különbségeket.

Ezzel szemben más kutatók (BRÖCKER és PESCHEL, 1988, in SCHÜRMANN-TALAAT) kiemelik, hogy a régiók közötti infrastrukturális akadályok csökkentése kedvezőtlenül érintette a perifériális térségeket. Elméleti nézőpontból mindkét álláspont igaznak bizonyulhat. Egy új autópálya egy periferikus és egy centrális régió között megkönnyíti a periferikus régió termelői számára, hogy termékeiket nagyvárosokban vigyék piacra, ugyanakkor a könnyebb elérhetőség kiteheti a régió termelőit a központ fejlettebb termelői konkurenciájának.

SCHÜRMANN és TALAAT (2000) megfogalmazásában elképzelhető, hogy a két hatás kioltja egymást, ám egy következmény mindenképpen az infrastruktúra központi hatását erősíti. Az új infrastruktúra elsősorban nem a központi régió és a periféria között épül, hanem két központi régió között, hiszen itt a legnagyobb a kereslet. A magas színvonalú közlekedési infrastruktúra (gyorsvasút, autópálya) az úgynevezett alagút-effektus révén tehát csak a központi régiókat erősíti.

Az OECD meghatározása szerint (OECD in OBÁDOVICS-KULCSÁR, 2003) vidéki település az, melynek népsűrűsége 120 fő/km^2 alatt van. Alapvetően városi kistérségnek számít, ahol a vidéki településeken élők aránya kevesebb, mint 15%, jellemzően vidéki kistérség, ahol a vidéki településeken élők aránya 15 – 50 % között van, míg alapvetően vidéki kistérség, melyben a vidéki településeken élők aránya több mint 50%.

Erdőspusztá a 2003 előtti kistérségi besorolás alapján OBÁDOVICS és KULCSÁR (2003) számításai szerint a jellemzően vidéki kistérségek közé sorolt debreceni kistérségbe tartozott. Az új besorolás alapján, illetve az önkéntes társulás alapján még nem került besorolásra.

Az 1970-es években felerősödött a magyarországi településrendszer átalakulásának, strukturális változásának folyamata. A Városépítési Tudományos és Tervező Intézetben folyó kutatások rávilágítottak arra, hogy az ország azon térségeiben, ahol a dinamikus gazdasági fejlődés eredményeként a népességnek, az anyagi javak termelésének, az elosztásnak, a szolgáltatásoknak nagymérvű a területi koncentrálódása, ott felgyorsul az infrastruktúra fejlődése és korszerűsödése, átalakulnak a települések egymás közötti kapcsolatai. A települések egymás közötti munkamegosztása elmélyül, sokrétű funkcionális kapcsolatok alakulnak ki és erősödnek. E folyamatok eredményeként különféle települési képződmények, összefonódások jönnek létre és fejlődnek, írja KOVÁCS és TÓTH (2003).

A KSH az 1980-as években indította el az agglomerációk és település-együttesek vizsgálatát. Az agglomerációt olyan településstruktúrának definiálják, ahol az ott elhelyezkedő településekben népességgyarapodás, jelentősebb lakásépítési tevékenység figyelhető meg. Az 1990-es években végbement folyamatok azt jelzik, hogy a gyarapodó népességszám és lakásépítési tevékenység nem e központokra, hanem az azt övező településekre jellemző. A központokból a népesség kitelepedik a környék településeire, illetve más térségekből a bevándorlás ide irányul, lakást ezeken a településeken épít. Az aktív népesség munkahelyei a központban találhatók. A központ és a közvetlen közelében fekvő települések között sokrétű funkcionális kapcsolatok

jönnek létre; munkahely-lakóhely, vállalkozási-gazdasági, kereskedelmi-piaci, oktatási művelődési, egészségügyi, kulturális és szolgáltatási.

KOVÁCS és TÓTH (2003) meghatározása szerint az intenzív agglomerációs folyamat eredményeként összefüggő, fizikailag egybeépült településtartest alakul ki, a települések egymással összenőnek. A hálózati infrastruktúra rendszerek átfogják, illetve összefogják az agglomeráció egész területét (közlekedés, energia, közműves vízellátás). Az agglomeráció településeinek szerkezete alakulásában meghatározó szerepe van a központ struktúrájának; a morfológiai adottságoknak, a természeti-földrajzi viszonyoknak, a vonalas infrastruktúra kialakult rendszerei területi-földrajzi elhelyezkedésének.

Az agglomerációs mutatókon végigtekintve látható, hogy ezek aggregált mutatók, amelyek több egyszerű mutatóból állnak össze. Az agglomerációs mutatók részekre bontásával ugyanezen hatások egyenként mérhetőek.

5.1.9. A turizmus mutatói

VÖRÖS (2003) az Írott-kő Natúrparkról írott tanulmányában kísérletet tesz a turisztikai vonzerő meghatározására. A szerző a vidéki turizmus öt elkülönülő ágát határozza meg, úgymint: természeti, kulturális, aktív, bevásárló- és gyógyturizmus. Az öt ágat kiegészíthetem még a konferencia, falusi és szakturizmussal (pl. vallási vagy gasztroturizmus).

A turisztikai vonzerőt a kulturális turizmus számára a szerző elsősorban a műemlékek száma alapján határozza meg, míg a másodlagos vonzerőt a kulturális események jelentik. Az ehhez tartozó jellemző csoportokat az 5.11. táblázat foglalja össze.

5.11. táblázat: Elsődleges és másodlagos turisztikai vonzerők

Vonzerők	Jellemző	Jellemző csoportok
Elsődleges	Műemlékek száma	Templomok
		Múzeumok
		Szobrok
		Műemlék jellegű épületek
Másodlagos	Kulturális események	Népi hagyományok
		Fesztiválok
		Színházi rendezvények
		Hangversenyek

Forrás: Vörös, 2003

A **természeti turizmus** számára vonzerőt jelent a gazdag élővilág, ezt a szerző a különleges fajok számával teszi szemléletessé. A **bevásárlóturizmus** számszerűsítésénél a kutató az üzletek számát veszi figyelembe, melybe beleérti a vendéglátóhelyeket és a gyógyszertárakat is.

A **konferenciaturizmus** BERTA (2003) szerint új turisztikai terület, mely dinamikusan fejlődő ágazat. A legtöbb nemzetközi szervezet, amely kongresszusok lebonyolításával foglalkozik, Európában található és helyszínként is Európa az első. A világgranglista előkelő 13. helyén található Budapest, mint konferenciaváros. A hazánkban tartott nemzetközi ülések száma 1989. és 1999. között évente átlagosan 106 volt és ennek 77%-ka Budapesten zajlott. Második jelentős helyszínként a Közép-Dunántúli régió (Székesfehérvár, Veszprém és a Balaton partja) említhető. A nemzetközi adatok szerint az ülések 36%-ának kongresszusi központok, 34%-ának szállodák, 19%-ának egyetemek és 11%-ának egyéb helyek biztosítanak helyszínt. A fenti adatokból látható, hogy a konferenciaturizmus nem jelent reális lehetőséget a vidéki térségek számára, hiszen a fenti intézmények a városokba, térségi központokra koncentrálódnak.

A turizmus mutatói közül később még vizsgáltam a szálláshelyek, a látnivalók mutatóit. A turizmus értékei közül a bevásárlóturizmus értékei például nehezen kimutathatók, ezek az adatok a nagy bevásárlóközpontokból – ahova ez a fajta turizmus koncentrálódik - nehezen szerezhetőek be. A vidéki térségek számára a felsorolt turizmus-ágak közül elsősorban a természeti és a falusi turizmus lehet fontos.

5.1.10. A vállalkozások mutatói

A telephelyelméletek (telepítési elméletek) esetében a kérdés két oldalról közelíthető meg. Egyrészt a kérdés az, hogy a vállalat telephelye mennyiben befolyásolja a vállalati eredményt, vagyis a költségeket, jövedelmeket, nyereséget és innovációs képességet. Másrészt a vállalat, mint nyílt rendszer, hogyan befolyásolja a környezetét, a települést.

A vállalat számára különleges jelentőségű a beszerzési (input) és értékesítési (output) piac. A vállalat tevékenységét befolyásolja a szocio-ökonómiai környezet, vagyis a törvényi szabályozás, az adójogszabályok, de a normák és a kultúra is. A természeti környezethez is igazodnia kell a vállalkozásnak, hiszen innen kapják erőforrásaikat és itt helyezik el hulladékaikat.

A fent említett kapcsolatok legnagyobb része telephelyhez kapcsolódik, és így potenciálisan befolyásolja a vállalat telephely választását. Ahhoz, hogy egy tényező a telephelyválasztás szempontjából jelentős legyen, két feltételnek kell teljesülnie.

Az első feltétel, hogy a tényezőnek a vállalati költségekre és eredményre hatással kell lennie, ahol a költségek pénzügyi és a nem-pénzügyi jellegűek is lehetnek. Nem pénzügyi jellegű költségek lehetnek pl. a megnövekedett utazási idő vagy a növekvő kellemetlenség. A második feltétel, hogy a tényezőnek a térben, minőségben, árban vagy hozzáférhetőségben differenciáltnak kell lennie. Amennyiben mindkét feltétel teljesül, a vállalat számára különböző telephelyeken különböző tényezők teljesülnek és

ezeket a telephelyválasztás során figyelembe kell vennie (MAYER és TÖDTLING, 2002).

A legtöbb vállalkozás számára a beszerzési és értékesítési piac a legfontosabb kapcsolat a környezettel. Az inputpiacon a vállalat számára hozzáférhető tényezők a természeti tényezők, a munkaerő, a beszállítók és az információ. Az outputpiacon a piaci hozzáférés erősen változik telephely szerint, ez vonatkozik mind a szállítási költségekre, mind a piaci potenciálra.

A piac térbeli struktúrája az áruk és szolgáltatások hozzáférhetőségétől függ, vagyis attól, hogy milyen távolságban lévő beszállító képes kielégíteni. Eszerint megkülönböztetünk nemzetközi, nemzeti és regionális piacokat.

A vállalatot befolyásoló tényezők egy része természetesen nagymértékben független a telephelytől. A törvényi szabályozás, a politikai rendszer a legtöbb esetben egy állam régióin belül nem változik. Nemzetközi szinten ezek a tényezők erősen differenciáltak. A multinacionális vállalatok számára a szakszervezetek, a törvényhozás, a politikai stabilitás fontos telephelyi kritériumok, hiszen ezek a vállalatok telephelyválasztásaikat globális szinten végzik.

Nem csak a vállalat fejlődése függ a telephelytől, hanem a város vagy a régió fejlődése egyértelműen függ az ott élő és dolgozó vállalkozásoktól. A termelési tényezők iránti kereslet egy része a régióban jelentkezik, a tényezők ellenértéke is a régióban jelentkezik.

A telephelyválasztás több szempontból komplex és nehéz döntés, írja GREENWAY és HINE (1991), elsősorban azért, mert egy már elfoglalt telephely csak magas költséggel változtatható meg. A telephelyválasztás sokszor az említett magas költségek miatt visszavonhatatlan, de legalábbis hosszú időre meghatározó a vállalat számára. A felépített épületek, a gépekbe befektetett és a kialakított kapcsolati tőke gyakorlatilag immobil. A telephelyválasztás tehát hosszú időre meghatározó. A telephely tervezés, vagyis a költség és eredmény tervezése egy potenciális telephelyen meg kell feleljen a vállalati hosszú-távú tervezésnek, ami gyakorlatban ez 10-15 éves időtávot jelent.

A hosszú-távú tervezés természetesen nagyobb bizonytalanságot is jelent. Az input- és outputárak, a piaci lehetőségek tervezése ilyen hosszú távon nehéz feladat. A beszállítók, vevők és versenytársak térbeli elhelyezkedése is megváltozhat ez alatt az időszak alatt. Ezen felül változhatnak a termelési tényezők, a közlekedési és kommunikációs lehetőségek, és ezek a változások a vállalat optimális térbeli helyezkedését gyengíthetik, a vállalati eredményt csökkenthetik.

A telephelytervezés tehát komplex feladat, a döntés súlya és a tervezési periódus hossza egy alapos tervezést követel meg. A gyakorlatban a döntésre rendelkezésre álló rövid időszak azonban nem teszi lehetővé bonyolult modellek alkalmazását, illetve a bizonytalansági tényezők, a telephelyek sokasága és a probléma komplexitása miatt a vállalati vezetés gyakran heurisztikus úton dönt.

Amikor a vállalat vezetése meghozta a döntést az új telephely szükségességéről, akkor a következő fázisban intern és extern választási folyamat között kell döntenie. Legtöbbször csak multinacionális vállalatok rendelkeznek kielégítő belső erőforrással az intern telephely elemzés végrehajtásához, a kis- és középvállalatok ideális esetben külső tanácsadókat vesznek igénybe a folyamat lebonyolításához.

Attól függetlenül, hogy a döntési folyamat extern, vagy intern, az új telephellyel kapcsolatban tisztázandó információka következők: termelési technológia, munkaerő-szükséglet, szükséges földterület, infrastruktúra, környezeti hatások, külső kapcsolatok.

Ezen információk alapján meghatározzák a legfontosabb választási kritériumokat. A telephely kiválasztása a már leírt heurisztikák alapján hierarchikus rendszerben történik. A döntési folyamat egy lehetséges általánosított hierarchiáját az 5.12. táblázat foglalja össze.

5.12. táblázat: Telephelyválasztásnál a területi szinten kapcsolható kritériumok

Területi szint	Kritériumok
Ország	Adók, politikai és gazdasági stabilitás, szakszervezetek, infláció, támogatások
Régió	Munkaerő mennyiség, bérek, piac, geográfiai helyzet, beszállítók, szolgáltatások, támogatások
Város	Közlekedési infrastruktúra, munkaerő minőség, speciális infrastruktúra, támogatások
Terület	Infrastruktúra, nagyság, ár, elhelyezkedés

Forrás: Mayer és Tödtling, 2002

A multinacionális vállalat először az országot választja ki, elsősorban a politikai és gazdasági rendszer alapján, az ország meghatározása után kiválasztják a megfelelő régiót, majd a városra szűkítik az elemzést, végül a telephely kiválasztását általában az önkormányzattal egyetértésben végzik el.

A bemutatott vállalati telephelyelméletek bemutatásával a vállalatok telephelyváltozásának tényezőit vettem számba. A gazdasági potenciál fontos mutatója a vállalatok száma és ereje az adott területen.

A fent említett elméletek heurisztikus csoportja szerint a vállalatok olyan telephelyeket választanak, amelyek már más, hasonló profilú vállalatok számára megfelelőnek bizonyultak. Ez azt jelenti, hogy a vállalatok elsősorban olyan településeket és olyan telephelyeket választanak, ahol már több vállalat megtelepedett. A fenti indokok miatt a modell mutatói közé bekerült a vállalatok száma mutató, ahogy azt a disszertációm következő fejezetében kifejtem.

5.2. Komplex gazdasági fejlettség

GOODCHILD, RUSSELL és SANDERSON (2001) az Új-Zélandi kormány megbízásából készített stratégiai útmutatót az önkormányzatok számára. A kutatók által ajánlott mutatók a helyi (térségi) fejlődés mérésére: az ipar forgalma, az export összege, a gazdasági társaságok száma, a csődök száma és az átlagjövedelmek. A tanulmány kiemeli, hogy a helyi fejlődés nem képzelhető el biztos alapok nélkül; szükséges a megfelelő infrastruktúra, ipar, közösség, föld, erőforrások, munka és eszközök a kiegyensúlyozott, fenntartható növekedés megteremtéséhez.

TAKÁCS (2003) Algyő társadalmát és gazdaságát bemutató cikkében a fejlődést több mutató segítségével ábrázolta. (5.13. táblázat)

5.13. táblázat: Takács társadalmi és gazdasági fejlődést jellemző mutatói

Mutatócsoportok	Elsőrendű mutatók	Másodrendű mutatók
Lakosság összetétele	Lakosság száma	-
	Előregedés mértéke	-
	Nemenkénti összetétel	-
Gazdasági helyzet	Működő vállalkozások száma	-
	Vállalkozások által foglalkoztatottak száma	-
	SZJA adatok	-
	Munkanélküliség	Tartós munkanélküliség
		Képzettség
	Szolgáltatás	Kiskereskedelmi üzletek
		Vendéglátóhelyek
	Mezőgazdaság	Működő gazdálkodó szervezetek száma
		Egyéni gazdaságok száma
		Mezőgazdasági terület
		Erdősültség mértéke
Infrastruktúra	Lakások száma	-

	Közműhálózat	Szennyvízhálózat
		Ivóvízellátás
		Gázcsőhálózat
	Közlekedés	Főútvonalak száma
		Legközelebbi gazdasági csomópontba tartó buszjáratok száma
		Személygépkocsi ellátottság
Oktatás, egészségügy, szociális ellátás	Óvoda	Óvodai helyek száma
		Óvoda kihasználtsága
	Általános iskola	Tanulók száma
		Pedagógusra jutó tanulólétszám
	Egészségügyi alapellátás	Háziorvosok száma
		Háziorvosra jutó lakosok száma
	Kulturális intézmények	Könyvtárba beiratkozott olvasók száma
		Faluház férőhelyeinek száma
	Szociális ellátás	Ellátott idősök száma
		Non-profit szervezetek száma

Forrás: Takács, 2003

A település bemutatása leíró jelleggel, bár a fejlődést bemutatva történt, a szerző a változásokat és a mutatók választását nem magyarázza.

DOBOSI (2003) kiemeli a GDP számítása mellett a komplex gazdasági fejlettség vizsgálatának szükségességét. A kutató statisztikai kistérségek gazdasági és infrastrukturális, valamint általános (komplex) regionális fejlettségének meghatározását végezte el keresztmetszeti modellrendszer segítségével 1999. évre. Az év kiválasztását az adatok rendelkezésre állása irányította, vagyis csak erre az évre állt rendelkezésre a teljes szükséges adatbázis.

Az általános fejlettséget a szerző a gazdasági és infrastrukturális fejlettség eredőjeként határozta meg, kiegészítve demográfiai és munkanélküliségi mutatókkal. Az általános fejlettség mérésére 36 mutatót dolgozott ki, 3 demográfiai, 4 munkanélküliségi, 9 gazdasági és 20 infrastrukturális mutatót. (5.14. táblázat)

5.14. táblázat: Dobosi komplex gazdasági fejlettség vizsgálatánál alkalmazott mutatói

Mutatócsoportok	Mutatók	Vetítési alap	Me.
Demográfiai	<i>Népsűrűség</i>	Terület	fő/km ²
	Vándorlási különbözet	1000 lakosra	fő
	A 60+ évesek aránya	Az állandó népességből	%
Munkanélküliségi	<i>A regisztrált munkanélküliek aránya</i>	A munkaképes korú népességből	%
	<i>A tartósan (180 nap) munkanélküliek aránya</i>	Az állandó népességhez viszonyítva	%
	A tartósan (180 nap) munkanélküliek aránya	A regisztrált munkanélküliek körében	%
	<i>A regisztrált munkanélküli szellemi foglalkozásúak aránya</i>	A regisztrált munkanélküliek körében	%
Gazdasági mutatók	A működő mezőgazdasági (erdő-) társas vállalkozások száma	1000 lakosra	db
	<i>A működő vállalkozások sűrűsége</i>	Terület	db/km ²
	<i>A működő ipari társas vállalkozások száma</i>	1000 lakosra	db
	<i>A működő mezőgazdasági vállalkozások száma</i>	1000 lakosra	db
	<i>A működő kereskedelmi társas vállalkozások</i>	1000 lakosra	db
	<i>A külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéje</i>	Egy lakosra	ft
	<i>A külföldi érdekeltségű vállalkozások külföldi tőkéje</i>	Egy lakosra	ft
	<i>Az SZJA alapot képező jövedelem</i>	Egy lakosra	ft
	<i>SZJA</i>	Egy lakosra	ft
Infrastrukturális	<i>Telefon-főállomások száma</i>	1000 lakosra	db
	<i>Személygépkocsik száma</i>	1000 lakosra	db
	Közütemi vízhálózatba bekapcsolt lakások aránya	Lakásállomány	%
	<i>A 4 és annál több szobás lakások aránya</i>	Épített lakások	%
	<i>Csatornahálózat hossza</i>	1 km vízvezeték hálózatra	m
	A vezetékes gázt fogyasztó háztartások aránya	Lakásállomány	%
	A kiskereskedelmi boltok száma	1000 lakosra	db
	Kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák	1000 lakosra	éjszaka
	Kereskedelmi szálláshelyek férőhelyeinek a száma	1000 lakosra	db
	Lakosok száma	Egy háziiorvosra és házi gyermekorvosra	fő
	<i>Járóbeteg szakellátás rendelési órái</i>	1000 lakosra	óra
	Működő kórházi ágyak száma	10000 lakosra	db
	<i>Urbanitás/ruralitás index</i>	Az adott kistérség hány százaléka él 120 fő/km ² -nél nagyobb népsűrűségű településen	%
	Általános iskolai tanulók száma	Egy osztályra	fő
	<i>Középiskolai tanulók száma</i>	1000 lakosra	fő
	<i>Felsőoktatási intézmények hallgatóinak száma</i>	1000 lakosra	fő
	Adott évben épült lakások aránya	Lakásállomány	%
	Önkormányzati könyvtárakból kölcsönzött egységek	1000 lakosra	db
	Moziférőhelyek száma	1000 lakosra	db
	<i>Mozilátogatások száma</i>	Egy lakosra	alkalom

Forrás: Dobosi, 2003

A szerző vizsgálta a kialakított mutatók tulajdonságait, eloszlását és a kapcsolatuk linearitását. A normális eloszlást hisztogramok segítségével, a linearitást mátrixmódszer segítségével vizsgálta, majd főkomponens-elemzést végzett.

A mutatók összesen nyolc főkomponensbe csoportosultak: általános fejlettség, idegenforgalom, felsőfokú ellátottság, alapellátottság, külföldi tőke jelenléte, vállalkozások területi sűrűsége. A nyolc főkomponens összesen 77%-ot magyaráz az összes információból, közülük az első főkomponens 33,5%-ot.

Mivel a mutatók egyike sem volt azonosítható a komplex regionális fejlettség mutatójával, mindegyik csak valamely aspektusból jellemezte azt, ezért vizsgálati módszerként a kutató nem választhatta a regresszió-elemzést, ahol a mutatók eredmény- és magyarázóváltozókra bonthatók. A komplex regionális fejlettséget látens változónak felfogva, a mutatók közös tulajdonságai, kapcsolatai, összefüggései alapján kereste meg a komplex mutatót. A látens változókat a faktoranalízissel vagy a főkomponens-elemzéssel határozta meg, mivel a főkomponens-elemzés kevésbé szigorúbb feltételek mellett alkalmazható, ezért ezt a módszert választotta.

Az első modellben DOBOSI (2003) mind a 36 mutatóra alkalmazta a főkomponens-elemzést és megvizsgálta a korrelációs mátrixot. Az erősebb $|0,5|$ korrelációjú mutatók a következők voltak:

1. A regisztrált munkanélküliek aránya
2. A tartósan (180 nap) munkanélküliek aránya az állandó népességhez viszonyítva
3. A regisztrált munkanélküli szellemi foglalkozásúak aránya
4. A működő ipari társas vállalkozások száma
5. A működő mezőgazdasági vállalkozások száma
6. A működő kereskedelmi vállalkozások száma
7. Az SZJA alapot képező jövedelem
8. SZJA
9. Telefon-főállomások száma
10. Személygépkocsik száma
11. Csatornahálózat hossza
12. A kiskereskedelmi boltok száma

13. Kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák
14. Kereskedelmi szálláshelyek férőhelyeinek a száma
15. Járóbeteg szakellátás rendelési órái
16. Urbanitás/ruralitás index
17. Középiskolai tanulók száma
18. Felsőoktatási intézmények hallgatóinak száma
19. Mozilátogatások száma

Két-két mutató csak egymással korrelált erősen, ezek a népsűrűség és a vállalkozások területi sűrűsége, illetve a két tőkével kapcsolatos mutató, az egy főre jutó külföldi tőke és az egy főre jutó jegyzett tőke. A számítások után a legfontosabbnak az első főkomponens bizonyult, mely a következő mutatókkal van $|0,5|$ erősebb korrelációs kapcsolatban:

1. népsűrűség
2. regisztrált munkanélküliek aránya
3. A tartósan (180 nap) munkanélküliek aránya az állandó népességhez viszonyítva
4. A regisztrált munkanélküli szellemi foglalkozásúak aránya
5. A működő vállalkozások sűrűsége
6. A működő ipari társas vállalkozások száma
7. A működő mezőgazdasági vállalkozások száma
8. A működő kereskedelmi társas vállalkozások
9. A külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéje
10. A külföldi érdekeltségű vállalkozások külföldi tőkéje
11. Az SZJA alapot képező jövedelem
12. SZJA
13. Telefon-főállomások száma
14. Személygépkocsik száma
15. A 4 és annál több szobás lakások aránya
16. Csatornahálózat hossza
17. Járóbeteg szakellátás rendelési órái
18. Urbanitás/ruralitás index
19. Középiskolai tanulók száma
20. Felsőoktatási intézmények hallgatóinak száma
21. Mozilátogatások száma

A szerző megállapítása szerint, ez a főkomponens minden fontos mutatót tartalmaz, ezért a komplex regionális fejlettséget, vagyis az általános fejlettséget magyarázó mutatónak tekinthető.

DOBOSI (2003) ezután a kistérségek között rangsort állított fel, majd a kistérségeket klaszterekbe sorolta.

NAGY (2002) a régiók információs aktivitásával foglalkozó tanulmányában kifejti, hogy minden területi különbségeket vizsgáló munka alapkérdése, hogy milyen adatbázist tud felhasználni a megfogalmazott célok érdekében. A kutatók a rendelkezésre álló adatbázisok hiányosságai miatt gyakran kénytelenek közvetett mutatókat használni. Természetesen ezek a mutatók is segítik a vizsgált jelenség megismerését.

NAGY (2002) a régiószintű információs aktivitást a jövedelmekből, a kiadások belső szerkezetéből, illetve az elektronikai, informatikai tartós fogyasztási cikkek állományának szintjéből, ezek változásából képzett index segítségével jellemzi. A megyei szintű különbségeket két dimenzióban közelíti meg a kutató; egyik oldalról versenyképességi index számításával, másik oldalról a társadalom szerkezetének változásával mutatja be a differenciálódást. Munkám szempontjából a megyei versenyképesség vizsgálata érdekes, az ide tartozó mutatókat foglalja össze az 5.15. táblázat.

5.15. táblázat: Nagy versenyképesség vizsgálatnál használt mutatói

Mutatócsoportok	Mutatók	Vetítési alap
Gazdaság és munkaerő	Aktív keresők aránya	Teljes népesség
	GDP	Egy főre
	Ipari termelés	Egy lakosra
	Működő vállalkozások száma	Egy lakosra
	Külföldi érdekeltségű vállalkozások aránya	Összes vállalkozás
	Külföldi tulajdonú vállalkozások jegyzett tőkéje	Egy lakosra
	ISO, QS minősítést szerzett vállalkozások száma	Megyénként
Társadalom	Népességszám változás	1000 lakosra
	Öregedési index	Teljes népesség
	Vándorlási különbözet	1000 lakosra
	Havi nettó kereslet	Egy alkalmazottra
	SZJA	Egy lakosra
	Lakosok száma	Egy orvosra
	Működő kórházi ágy	10000 lakosra
Kommunikáció	Távbeszélő- fővonalak száma	1000 lakosra
	Vállalati számítógép hálózatok	1000 működő társas vállalkozásra
	Optikai gerinchálózat hossza	1000 lakosra
	Adatátviteli állomások száma	1000 lakosra
	Autópályák és autóutak hossza	1000 lakosra
	Főútvonalak hossza	1000 lakosra
	Regionális, illetve országos repülőterek száma	Megyénként
Felsőoktatás	Hallgatói létszám	1000 lakos
	Hallgatói létszám változása	1990/91 tanév
	Karok száma	Megyénként
	Karok számának változása	1990/91 tanév
	Nappali tagozatos hallgatók száma a szülők lakhelye szerint	1000 lakosra
	Műszaki, közgazdasági és tudományegyetemeken tanulók aránya	Összes hallgató
K+F intézményrendszer	K+F intézmények száma	Megyénként
	Kutató-fejlesztő helyek száma	Megyénként
	K+F tényleges dolgozói létszám	Megyénként
	Tudományos fokozattal rendelkező dolgozók száma	Megyénként
	Összes K+F ráfordítás	Megyénként
K+F aktivitás	Művelt témák száma	Megyénként
	Megjelent könyvek száma	Megyénként
	Idegen nyelvű tanulmányok száma	Megyénként
	Szabadalmak, találmányok száma	Megyénként
	Üzleti szféra aránya	K+F ráfordítás
	KMFA keret felhasználása	Terület

Urbanizáltság szintje	Városi népesség aránya	Teljes népesség
-----------------------	------------------------	-----------------

Lakossági villamos-energia fogyasztás	Fő
Lakossági vezetékes-gáz fogyasztás	Fő
Csatornahálózat hossza	Vízvezeték hossza
Állandó kiállítások száma	Megyéenként
Mozielőadások száma	Megyéenként
Színházi előadások száma	Megyéenként
Versenyképesség	Megyéenként

Forrás: Nagy, 2002

A gazdasági és munkaerő-piaci mutatók CAMPISI-TESAURUS (in NAGY, 2002) megfogalmazása szerint bemutatják a helyi gazdaság szerkezetét, dinamikáját és értéktermelő képességét, amelyek szoros összefüggést mutatnak az adaptivitással. A társadalmi mutató az egyes helyi közösségek szintjén mért megújuló-képességre utal. Az információs társadalom és gazdaság magyarországi megjelenése NAGY szerint nem köthető feltétlenül a ma sikeresnek látszó térségekhez, megjelenése inkább várható a speciális előnyöket kínáló terekben, településeken. Ilyen speciális elem lehet MASKELL szerint (in NAGY, 2002) a felsőoktatás területi bázisa. Számos megyében a felsőoktatás hiánya, vagy struktúrája akadályozza a gazdasági fejlődésnek, s a gyenge gazdasági teljesítmény, a lemaradó bérek nem ösztönzik az emberi erőforrások fejlesztését sem, írja NAGY.

Hasonló képet mutat a K+F intézményrendszer vizsgálata is, a nagy egyetemek megyéiben erőteljes a kutatási aktivitás. Az információs társadalmat HOPWORTH szerint (in NAGY, 2002) vonzza az urbanizáltság, ami ebben a kontextusban elsősorban a városi életminőség és nem a mennyiségi városiasodás mérőszáma.

NAGY (2002) a tanulmány harmadik részében a városi információs index kiszámítását kísérli meg. Az indexet az egyes felhasznált változók egyszerű számtani átlagának Budapesthez viszonyított arányából számította súlyozás nélkül. Az index tartalmában a távközlési adatok mellett a domainnév-szerverek száma, a mobilitás mutatói, a kiskereskedelmi szerkezet indikátora, a települési környezetre utaló adatok, a jövedelmi és iskolázottsági mutatók, az információs szektor kiterjedtsége, valamint negatív előjellel a munkanélküliségi és szociális segélyezési adatok szerepeltek. A kutató az adatbázis hiányosságai miatt a két vizsgált időpontban eltérő mutatókat szerepeltet.

Az általam vizsgált időszakhoz közelebb álló, 1999-es index összetételét mutatom be, saját csoportosításokkal kiegészítve az 5.16. táblázatban.

5.16. táblázat: Nagy városi információs indexének összefoglalása

Mutatócsoport	Mutató	Vetítési alap
Kiskereskedelem	Elektromos háztartási cikkek szaktüzleteinek száma	1000 lakosra
	Könyv, újság, papíráru szaktüzletek száma	1000 lakosra
	Éttermek, cukrászdák száma	1000 lakosra
Turizmus	Külföldi vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken	1000 lakosra
	Külföldi vendégek átlagos tartózkodási ideje	Városonként
Oktatás	Középiskolai tanulók száma	1000 lakosra
	Egyetemi, főiskolai tanulók száma	1000 lakosra
	Karok és szakok száma a felsőoktatásban	Városonként
Kultúra	Közművelődési könyvtárakba beiratkozott olvasók száma	1000 lakosra
	Múzeumi látogatók száma	1000 lakosra
	Színházi előadások látogatóinak száma	1000 lakosra
Gazdaság és munkaerő	Működő gazdasági szervezetek száma a távközlésben, a számítástechnikában, a médiában és a K+F szektorban	Városonként
	Munkanélküliek aránya	Aktív korú népesség
	Jövedelempótló támogatásra jogosultak aránya	Aktív korú népesség
	Szociális segélyben részesültek száma	Városonként
Környezet	Zöldterületek fajlagos nagysága	Teljes terület
	Belterjesen gondozott parkterület	Egy főre
	Rendszeres szemétygyűjtésbe bevont lakások száma	Városonként
	Rendszeresen tisztított közterület egy főre jutó nagysága	Városonként
Kommunikáció	Távhívásba bekapcsolt főállomások száma	Városonként
	Telefonbekötésre várakozók száma	Városonként
	Kábeltévé hálózatba kötött lakások aránya	Összes lakás
	Domainnév-szerverek száma	Városonként
	Vállalati számítógép hálózatok száma	Városonként

Forrás: Nagy, 2003

A szerző következtetéseiben felvázolja egy duális társadalom kialakulásának lehetőségét, amennyiben ezek a csomóponti szerepkört betöltő városok nem tudják betölteni információközvetítő szerepüket a települési hierarchiában alacsonyabb szinten álló települések felé. Ebben a duális társadalomban a vidék hagyományos társadalomban él, míg a városi centrumok már az információs társadalom és gazdaság kihívásainak próbálnak megfelelni.

A tendenciát megerősíti MAIGNAN, PINELLI és OTTVIANO (2003), akik az információs technológia területi koncentrációjával kapcsolatban végeztek vizsgálatokat. A kutatók megállapították, hogy az információs és kommunikációs

technológia (IT) vállalatai erősebb koncentrációkat mutatnak, mint egyéb szektorok vállalatai.

Az IT vállalatok a gazdasági csomópontok köré csoportosultak, a városi agglomerációkban helyezkednek el mind az Egyesült Államokban, mind Nyugat-Európában. Az agglomerációban elhelyezkedő települések számára tehát (agglomerációs) előnyként jelentkezhet az IT vállalatok megjelenése és megerősödése.

ZUCK ET AL. (2000) Skócia Herring Cove kistérség stratégiai tervéről írott tanulmányában a kistérséget több tényező segítségével definiálja, melyeket az 5.17. táblázat foglal össze.

5.17. táblázat: Zuck kistérséget meghatározó mutatói

Mutatócsoporthok	Mutatók
Elhelyezkedés	Távolság a gazdasági csomópontoktól
Környezet	Talaj összetétel
	Erdősültség
	Felszíni vizek
	Lejtés
Kultúra	Történelmi emlékek
	Földhasználat (tradicionális)
Víz	Ivóvíz
	Szennyvíz
	Ipari szennyvíz
Közlekedés	Úthálózat
	Parkolás
	Szűk keresztmetszetek (bottlenecks)
Rekreáció	Passzív turizmus
	Aktív turizmus

Közösségi szolgáltatások	Sürgősségi szolgáltatások
	Idősek otthona
	Egyházközség
104	

Forrás: Zuck et al., 2000

A fent leírt tényezők részletes, de leíró jellegű elemzését végzi el a tanulmány. A levont következtetések alapján a stratégiai terv kritikáját fogalmazzák meg a szerzők, illetve új stratégia kidolgozására tesznek javaslatot.

A komplex gazdasági fejlettségi mutatók közelítik meg leginkább az általam felvázolt gazdasági potenciál mutatót. Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy ezek a mutatók csak a múltbeli gazdasági fejlettségre koncentrálnak, a jövőbeli lehetőségekre nem adnak választ. A kutatók, mint azt az egyes modellek után kiemeltem; gyakran nem, vagy csak kevésbé magyarázzák a mutatók felvételét a modellbe. A modellekben használt mutatócsoportok hasonlóak, ugyanakkor a mutatócsoportok mutatói már jelentősen különböznek. A mutatócsoportok közül a következő fejezetben említettek szerint több mutatót is figyelembe vettem a modellem kidolgozása során.

A fejezetben kifejtett szakirodalmi kutatásra alapozva meghatároztam a vidékgazdasági potenciál definícióját. **Az általam felállított gazdasági potenciál definíció szerint a vidékgazdasági potenciál, olyan helyi erőforrásokon alapuló lehetőségek összessége, melyek alapját képezhetik egy stratégiai program kidolgozásának.**

6. Adatbázisok

Disszertációm hatodik fejezetében bemutatom az általam felhasznált adatbázisokat, melyek nem minden esetben jelentettek elegendő információforrást, ezért az adatokat saját adatgyűjtéssel egészítettem ki. *Az adatgyűjtést 2002 és 2003 folyamán hajtottam végre Németországban és Magyarországon. A német adatgyűjtésben segítségemre volt az elnyert, Európai Unió által finanszírozott, Tempus ösztöndíj.* Disszertációm előző fejezeteiben megalapoztam az ötödik fejezetben leírt mutatókat. A mutatók összeállításánál figyelembe vettem a szakirodalmi háttérrel és a megvalósíthatóság lehetőségeit.

A vizsgálat során a következő adatbázisokra, illetve adatokra támaszkodtam:

- KSH statisztikai évkönyvek 2002
- TEIR on-line adatbázis
- ÁMÖ 2000 adatbázis
- Saját adatgyűjtés Erdőpuszta térségben
- Statistisches Amt Baden-Württemberg on-line adatbázis
- Saját adatgyűjtés Hohenlohe térségben

A mutatók képzésénél figyelembe vettem az adatok hozzáférhetőségét. A szükséges adatok meghatározásánál tekintettel voltam arra, mely adatok azok, amelyek könnyen hozzáférhetőek a települési döntéshozók számára. A modell összeállításánál arra törekedtem, hogy **a modell általánosan és nemzetközi szinten** is használható legyen.

6.1. Demográfia

A **demográfiai részpotenciál** meghatározásánál a humánindex mutató számításánál az OBÁDOVICS-KULCSÁR és VÁMOS-FARKAS által kidolgozott, az ENSZ ajánlásain alapuló modellt vettem alapul. A **munkaerő mutató** meghatározásánál elsősorban MONNESLAND-LIAN és DOBOSI munkáira támaszkodtam.

A fenti munkák alapján a **humánindex mutató** az írástudók aránya (az aktív korú népességből), az elvégzett osztályok száma (az aktív korú népességből), a lakosság jövedelme (az SZJA alap alapján), és a lakosság élettartama mutatókat találtam legalkalmasabbnak a humánindex meghatározására (6.1. táblázat, 1. variáns).

A munkaerő mutatók meghatározásánál a fenti munkák alapján az inaktív népesség számát, iskolázottságát és korát vettem figyelembe (6.1. táblázat).

A demográfia tudománya nem foglalkozik a munkanélküliség problémájával. A munkanélküliség kérdését ugyanakkor ez a részpotenciál terület fedi le leginkább. A munkanélküliség vállalkozási mutatók közé történő besorolását szakmailag nem tartottam elfogadhatónak, ezért került a munkanélküliség a demográfia részpotenciál mutatói közé.

6.1. táblázat: Demográfiai mutatók meghatározása

Mutatók	Másodrendű mutatók		
	1. variáns	2. variáns	Végleges változat
Humánindex	Írástudók aránya	-	-
	Elvégzett osztályok száma	Elvégzett osztályok száma	Elvégzett osztályok száma
	Jövedelem (SZJA alap)	Jövedelem (SZJA alap)	-
	Élettartam	-	-
Munkaerő	Inaktív népesség száma	Inaktív keresők száma	Regisztrált munkanélküliek aránya
	Inaktív népesség iskolázottsága	Munkanélküliek iskolázottsága	Munkanélküliek iskolázottsága
	Inaktív népesség kora	Munkanélküliek kora	Munkanélküliek kora

Forrás: saját számítások

A mutatók a 6.1. táblázatban felvázolt formában hozzáférhető adatok hiánya miatt nem számolhatóak ki, mivel a mutatók a statisztikai adatbázisokban nem álltak rendelkezésre. A rendelkezésre álló adatokból képzett mutatókat saját adatgyűjtésből származó mutatókkal egészítettem ki. (6.1. táblázat, 2.variáns)

A humánindex mutatók közül rendelkezésre áll a jövedelem a KSH adatbázisból. A munkaerő mutatók közül rendelkezésre áll az inaktív keresők száma.

A lehetséges modell felállításánál az élettartam és az írástudók aránya mutató kiszámítása nem lett releváns, mivel a mutatók csak országos szinten érhetőek el a KSH adatbázisból. Települési (kistérségi) szinten tehát nincs értelme a mutatók számításának. (6.1. táblázat, 3. variáns)

A demográfia részpotenciál végleges mutatói közé nem került be a jövedelem, mert ez eredmény mutató, így nem illeszkedik a tartam mutatók sorába, mint azt az előző fejezetben (5.1. fejezet) már leírtam.

A regisztrált munkanélküliek száma mutatót a könnyebben kezelhető regisztrált munkanélküliek aránya jelzőszám váltotta fel. A regisztrált munkanélküliek száma a KSH adatbázisból meghatározható. A Statisztikai Hivatal a Munkaügyi Központok jelentéseit összesíti és teszi közzé. A regisztrált munkanélküliek száma mutató a korábban leírt szempontok miatt nem mindig megbízható, de könnyen elérhető és kiszámítható indexszámot jelent. A munkanélküliek számát a teljes népességhez viszonyítottam.

A munkanélküliek iskolázottsága mutató számításánál az általános iskolai vagy ez alatti végzettségű munkanélküliek arányát vizsgáltam a munkanélküliek számához viszonyítva. Természetesen ebben az esetben is csak a Munkaügyi Központok által nyilvántartásba vett munkanélküliek adataira lehet támaszkodni.

A munkanélküliek kora mutató meghatározásánál az 50 év feletti munkanélküliek arányát vizsgáltam a regisztrált munkanélküliek számához viszonyítva. A Munkaügyi Központok által felmért adatok ismét csak a regisztrált munkanélküliekre vonatkoznak.

A demográfiai jelzőszámok nehezen összehasonlítható mutatók, célom ugyanakkor az volt, hogy könnyen meghatározható és kiszámítható mutatócsoportokat állítsak fel, melyek a település vagy kistérség által egyszerűen és gyorsan meghatározhatóak, kezelhetőek. A mutatók összehasonlítása így inkább ebből a célból és szempontból történt meg.

6.2. Turizmus

A turizmus részpotenciál meghatározásánál VÖRÖS (5.1.9. fejezet) munkájára támaszkodtam.

A turizmus részpotenciált a szálláshelyek, a kultúra, a természetvédelmi terület és a vendéglátóhelyek mutatók adják. Ezek szerint a szálláshelyek mutatót az összes férőhelyek száma és a férőhelyek kihasználtsága adja. A TEIR adatbázis nem ad valós képet a szálláshelyekről. Az adatbázis minden erdőpusztai településen 0 férőhelyet jelez.

A saját adatgyűjtés teljesen más képet eredményezett. A kultúra jelzőszámot a rendezvények összköltségvetése jelenti, a természetvédelmi terület mutatót a terület nagysága, és a vendéglátóhelyek száma egészíti ki. (6.2. táblázat, 1. variáns)

6.2. táblázat: A turizmus részpotenciál mutatói

Mutatók	Másodrendű mutatók	
	1. variáns	2. variáns
Szálláshelyek	Férőhelyek száma	Férőhelyek száma
	Kihasználtság v. vendégéjszakák	Kihasználtság v. vendégéjszakák
Kultúra	Rendezvények összköltségvetése	Látnivalók száma
Természetvédelmi terület	Nagysága	Nagysága
Vendéglátóhelyek	Száma	Száma

Forrás: saját adatgyűjtés

A mutatók közül a szálláshely indexszám saját adatgyűjtésből, a kereskedelmi és magánszálláshelyek férőhelyeinek számának összesítésével határoztam meg. A kultúra mutatót a rendezvények összköltségvetése helyett a látnivalók számával helyettesítettem. Ez tartalmazza a tájházakat, múzeumokat, templomokat, kúriákat, romokat, az ipari emlékeket és emlékházakat.

A látnivalók és a vendéglátóhelyek számát ugyancsak saját felmérés alapján határoztam meg. A természetvédelmi terület nagyságának felmérésében a települések polgármestereivel készült mélyinterjúk segítettek. (6.2. táblázat, 2. variáns)

Teljesen más közönséget vonzanak az egyes turisztikai attrakciók. A turisztikai kínálat esetében célom a lehető legteljesebb kínálat lefedése volt, ezért vontam össze a műemléki és természeti kínálatot. A település vagy kistérség komplex turisztikai kínálatának meghatározása vezérelt, ezért kerültek ezek a valóban egymástól meglehetősen távol eső turisztikai területek összevonásra.

A szálláshely mutatót a férőhelyek száma a magánszálláshelyeken és a férőhelyek száma kereskedelmi szálláshelyeken adatok adják. A kihasználtság mutató segítségével a férőhelyek potenciálját kívántam megmutatni. A panziók, üdülőházak és turistaszállók férőhelyeit vettem figyelembe, a sátorozóhelyeket nem.

A természetvédelmi terület nagyságát a következőképpen súlyoztam: a természetvédelmi terület 0,5 súlyt, a tájvédelmi körzet 1, a nemzeti park 2 súlyt kapott. A vendéglátóhelyek számát is súlyozva vettem figyelembe, a melegkonyhával rendelkező vendéglátóhelyek 1 súlyt, a melegkonyhával nem rendelkezők 0,5 súlyt kaptak.

A turizmus részpotenciál a polgármesterekkel történt egyeztetés után nem került önálló részpotenciálként kidolgozásra. A vizsgált magyar és német települések polgármesterei valamennyien úgy nyilatkoztak, hogy a turizmus önállóan csak nagyon kivételes esetben jelenthet olyan húzóágazatot, amely a település egész gazdaságát befolyásolja. A turizmus részpotenciál mutatói végül felosztásra kerültek a vállalkozások, az épített környezet és a természeti környezet részpotenciálok között. A felbontást a 6.3. táblázat foglalja össze.

6.3. táblázat: A turizmus részpotenciál felosztása a vállalkozások, az épített környezet és a természeti erőforrások között

Részpotenciál	Mutatók	Másodlagos mutatók
Vállalkozások	Működő társas vállalkozások	Száma
	Rendelkezésre álló iparterület	Nagysága
	Mezőgazdasági terület	Nagysága
	Adózás	Iparüzési adó
	Turizmus	Férőhelyek száma
		Vendégéjszakák száma
		Vendéglátóhelyek száma
Épített környezet	Közmű	Tisztított szennyvíz aránya
		Ivóvíz hálózat kiépítettsége
	Kultúra	Látnivalók száma
	Zöld terület (erdő)	Aránya az összes területből
	Infrastruktúra	Köves utak aránya az összes útból
Természeti erőforrások	Nyersanyagok	Száma
	Földminőség	Aranykorona
	Természetvédelem	Terület nagysága
		Védett élőhelyek száma
		Védett vízbázis nagysága

Forrás: saját gyűjtés

A turizmus részpotenciál férőhelyek száma, vendégéjszakák száma és vendéglátóhelyek száma mutatói a vállalkozások részpotenciál mutatói közé kerültek beépítésre.

Az épített környezet részpotenciál mutatói közé került a látnivalók száma, amely a kultúra mutatója.

A természeti környezet jelzőszámai közé építettem be a természetvédelem mutatóit. A természetvédelmi terület nagysága mutatói kibővítésre kerültek a védett élőhelyek száma és a védett vízbázis nagysága indexszámokkal. A védett élőhelyek száma és a védett vízbázis nagysága mutatót saját adatgyűjtés alapján határoztam meg a TIVIZIG adataira támaszkodva.

6.3. Vállalkozások

A vállalkozások részpotenciál esetében GOODCHILD ET AL. munkájára, TAKÁCS, DOBOSI és NAGY (4.2. fejezet) tanulmányaira támaszkodtam. A vállalkozások számát a jegyzett tőke mutatóval egészítettem ki, ezzel a kényszervállalkozásokat kívántam kiszűrni. A rendelkezésre álló iparterület és mezőgazdasági terület az ipari és mezőgazdasági vállalatok számára jelent letelepedési lehetőséget. Az iparűzési adó alacsony szintje szintén potenciális vonzerőt jelent. (6.4. táblázat)

6.4. táblázat: A vállalkozások részpotenciál mutatói és másodrendű mutatói

Mutatók	Másodrendű mutatók		
	1. variáns	2. variáns	Végleges változat
Vállalkozások	Száma	-	-
	Jegyzett tőkéje v. forgalom	-	-
Működő társas vállalkozások	-	Száma	Száma
Rendelkezésre álló iparterület	Nagysága	Nagysága	Nagysága
Mezőgazdasági terület	Nagysága	Nagysága	Nagysága
Adózás	Iparűzési adó	Iparűzési adó	Iparűzési adó
Turizmus	-	-	Férőhelyek száma
	-	-	Vendégéjszakák száma
	-	-	Vendéglátóhelyek száma

Forrás: saját forrás

A vállalkozások száma mutató értékei a TEIR adatbázisból származnak. A jegyzett tőkére, illetve a forgalomra vonatkozó értékeket nem sikerült meghatározni (a KSH csak a külföldi vállalkozások jegyzett tőkéjét gyűjti adatbázisában), ezért a vállalkozások esetében csak a társas vállalkozások számát vettem figyelembe, ezzel próbálva meg kiszűrni a kényszervállalkozásokat.

A kényszervállalkozók jellemzően az egyéni vállalkozói formát választották (SZALAINÉ, 2003). A településeken rendelkezésre álló szabad iparterület és az iparüzési adó értékei saját adatgyűjtésből származnak. A települések mezőgazdasági területének értékeit a KSH adatai alapján határoztam meg.

A kényszervállalkozások száma még a fenti mutató segítségével is nehezen szűrhető ki, hiszen sajátos közép-európai jelenséggént figyelhető meg, hogy akár középvállalkozások is találhatóak az egyéni vállalkozások között. Ugyanakkor mindkét terület település vezetőinek információi alapján azt a következtetést vontam le, hogy a társas vállalkozások határozzák meg a település gazdasági életét.

A működő társas vállalkozások száma alapján és a vállalati telephelyelméletek heurisztikus elméleteit elfogadva feltételezhető, hogy a vállalatok letelepedési hajlandósága nő a helyi vállalkozások nagyobb számával. Természetesen a rendelkezésre álló, meglévő iparterület helyet biztosít a letelepedéshez.

Az iparüzési adó - mint az önkormányzatok hatáskörébe tartozó közvetett ösztönző eszköz – magasabb mértéke a vállalatok letelepedésének egyik akadálya lehet (MAYER-TÖDTLING, 2002).

A fent leírtaknak megfelelően a vállalkozások részpotenciál kibővítésre került a turizmus részpotenciál vállalkozásokhoz kapcsolódó mutatóival, a férőhelyek száma, a vendégéjszakák száma és a vendéglátóhelyek száma mutatókkal. A férőhelyek száma mutató esetében figyelembe vettem a panziókat, üdülőházakat, turistaszállókat, fizetővendég szolgáltatókat, illetve a szállodákat. A vendéglátóhelyeket a fentiek szerint súlyozva vettem figyelembe; felmértem a csárdákat, éttermeket, gyorsétkezdéket, büféket, közétkeztetés körébe tartozókat, cukrászdákat, fagylaltozókat, presszókat, italboltokat, sörözőket és borozókat.

6.4. Épített környezet

Az épített környezet részpotenciál elemzésénél elsősorban a települési környezet meghatározására törekedtem, mert a megfelelő települési környezet elősegítheti a vállalati és lakossági letelepedéseket. A vállalatok telephelyválasztásában az úgynevezett „soft” faktorok, mint például a környezet, egyre jelentősebb szerepet játszanak az utóbbi időben (MAYER-TÖDTLING, 2002). Az erdősültség és a levegőminőség mutatót CARLUCCI-PISANI (1995) és ZUCK ET AL. (2000) modellje alapján vettem a mutatók közé. A köves utak aránya a magyar sajátosságok miatt került a jelzőszámok körébe.

A tisztított szennyvíz aránya és az ivóvíz hálózat kiépítettsége SHOOKNER (1999) és CARLUCCI-PISANI munkája nyomán került a modellbe.

6.5. táblázat: Az épített környezet részpotenciál kívánatos mutatói

Részpotenciál	Mutatók	Másodrendű mutatók
Épített környezet	Közmű	Tisztított szennyvíz aránya
		Ivóvíz kiépítettségének aránya
	Erdősültség	Aránya az összes területből
	Köves utak	Aránya az összes útból
	Levegő	Levegőminőség

A tisztított szennyvíz aránya és az ivóvíz kiépítettsége mutatók a TEIR adatbázis alapján meghatározhatóak. Az erdősültség aránya mutató KSH adatbázisból határozható meg. A köves utak és a levegőminőség mutatók a KSH adatbázisból kiolvashatóak.

6.6. táblázat: Az épített környezet részpotenciál lehetséges mutatói

Részpotenciál	Mutatók	Másodrendű mutatók
Épített környezet	Közmű	Tisztított szennyvíz aránya
		Ivóvíz kiépítettségének aránya
	Zöld terület	Aránya az összes területből
	Köves utak	Aránya az összes útból
	Levegő	Levegőminőség

A levegőminőség mutató a levegő kén-dioxid, a levegő nitrogén-dioxid és a levegő üledő por szennyezettségének átlagértéke mutatók alapján határozható meg a KSH adatbázisból. Ezek a mutatók nem állnak rendelkezésre település, kistérségi és regionális szinten sem.

A mutatókat nem súlyoztam. A tisztított szennyvíz aránya mutatót az összes szolgáltatott víz mennyisége és a közsatornába tisztítottan elvezetett szennyvíz mennyisége mutatók hányadosával képeztem. A zöld területet a település teljes belterületéhez, míg a köves utak hosszát az összes belterületi út hosszához viszonyítottam.

6.7. táblázat: Épített környezet részpotenciál végleges mutatói

Részpotenciál	Mutatók	Másodrendű mutatók
Épített környezet	Közmű	Tisztított szennyvíz aránya
		Ivóvíz kiépítettsége
	Kultúra	Látnivalók száma
	Zöld terület (erdő)	Aránya az összes területből
	Infrastruktúra	Köves utak aránya az összes útból

Az épített környezet mutatói közé került a turizmus részpotenciál közül a látnivalók száma mutató, amely a kultúra jelzőszáma. A látnivalók közé számítottam a tájházakat, a múzeumokat, a templomokat, a kúriákat, kastélyokat, várromokat, ipari emlékeket, látványos emlékeket, műalkotásokat, emlékhelyeket. A látnivalókat, mind Hohenlohe, mind Erdőpuszta térségében saját adatgyűjtéssel mértem fel.

6.5. Természeti erőforrások

A természeti és a közösségi erőforrások részpotenciálok a legnehezebben megfoghatóak és számszerűsíthetők közé tartoztak. MATKOVSKY (2001) modelljére alapozva került az ásványkincsek száma a mutatók közé. Az éghajlat mutató számítására legkézenfekvőbbnek a napos órák száma kínálkozott.

A föld minőségét az aranykorona átlaggal határoztam meg, természetesen nemzetközi szinten az aranykorona átlag indexszám nem elfogadott. Ez esetben a föld minőségének helyi mutatóit, például pontrendszert kell alkalmazni²². A szabad építési terület a lakosság letelepedését segíti elő. (6.8. táblázat, 1. variáns)

6.8. táblázat: Természeti erőforrások mutató meghatározása

Mutatók	Másodrendű mutatók		
	1. variáns	2. variáns	Végleges változat
Ásványkincsek	Száma	Száma	-
	Mennyisége	-	-
Nyersanyagok	-	-	Száma
Föld minőség	Aranykorona átlag	Aranykorona átlag	Aranykorona
Éghajlat	Napos órák száma	-	-
Szabad építési terület	Nagysága	Nagysága	-
Természetvédelem	-	-	Terület nagysága
	-	-	Védett élőhelyek száma
	-	-	Védett vízbázis nagysága

Forrás: saját számítások

Az ásványkincsek másodrendű mutatója még saját adatgyűjtéssel sem volt meghatározható. Az indexszám ugyan a bányakapitányságok adatai alapján meghatározható, azonban ez az adat nem áll az önkormányzatok rendelkezésére, nem tartozik az önkormányzatok számára egyszerűen beszerezhető adatok közé.

Az aranykorona átlagot saját adatgyűjtés alapján határoztam meg. A szabad építési terület nagyságát szintén saját gyűjtés alapján, a polgármesterekkel készült mélyinterjú során mértem fel. A napos órák számát az Országos Meteorológiai Szolgálat adatbázisából gyűjtöttem ki. Mivel a napos órák száma csak regionális szinten érhető el, ezért a mutató nem segíti relevánsan a természeti erőforrások mutató kiszámítását. (6.8. táblázat, 2. variáns)

²² Németországban az 1970-es években alakították ki a jelenlegi 100 pontos földminősítési rendszert. A 100 pont a maximális értéket, míg a 0 pont a minimális értéket jelöli. Ez a rendszer váltotta a korábbi,

Az ásványkincsek nagysága mutató végül nem került a mutatók közé a fent említett adatgyűjtési problematika miatt. A föld minőségét Magyarországon az aranykorona átlag alapján, Németországban a 100 pontos pontrendszer szerint határoztam meg az ÁMÖ és a Baden-Württembergi Statisztikai Hivatal adatai alapján.

A szabad építési terület mutató nem került a természeti erőforrások mutatói közé, mivel az építési terület meghatározása elsősorban adminisztratív feladat, amely nem a természeti erőforrások függvénye.

A természetvédelem mutató kiegészítésre került a védett élőhelyek száma mutatóval, amely az ökológiai lehetőségek jelzőszáma, illetve a védett vízbázis nagysága mutatóval, amelyet a vizek és a vizes élőhelyek indexeként alkalmaztam. (6.8. táblázat, Alkalmazott változat)

6.6. Közösségi erőforrások

A közösségi erőforrások részpotenciál a fent említettek szerint az egyik legnehezebben meghatározható, mérhető részpotenciál, amely azonban fontos és releváns részét képezi a vidéki életminőségnek. (6.9. táblázat)

6.9. táblázat: Közösségi erőforrások részpotenciál meghatározása

Mutatók	Másodrendű mutatók		
	1. variáns	2. variáns	Végleges változat
Egészségügy	Szakrendelő nyitvatartási ideje egy lakosra	Szakrendelő nyitvatartási ideje egy lakosra	Szakrendelő nyitvatartási ideje 1000 lakosra
	Háziorvosok száma 1000 lakosra	Háziorvosok száma 1000 lakosra	Házi (gyermek és fog-) orvosok száma 1000 lakosra
	Idősek otthona kihasználtság	Idősek otthona kihasználtság	Idősek otthona kihasználtság

magyar aranykorona rendszerhez hasonló jövedelmi alapú besorolású rendszert.

Szolgáltatások	Nonprofit szervezetek száma	Nonprofit szervezetek száma	Nonprofit szervezetek száma
	Személyi szolgáltatások száma	Személyi szolgáltatások száma	Személyi szolgáltatások száma
Menedzsment (vezetés)	Beadott pályázatok száma	Beadott pályázatok száma	Beadott pályázatok száma
Oktatás	-	-	Intézmények száma
Szegénység	-	-	Szociális segélyben részesülők aránya

Forrás: saját számítások

A részpotenciál az egészségügy, a szolgáltatások és a menedzsment (vezetés) mutatócsoportokból állt. Az egészségügy mutatócsoport a szakrendelő nyitvatartási ideje, a háziorvosok száma és az idősok otthona kihasználtsága mutatókból áll. A szakrendelő nyitvatartási ideje és a háziorvosok száma a KSH adatbázis alapján meghatározható, az idősok otthona kihasználtsága részben a KSH adatbázis alapján, részben saját adatgyűjtés alapján határoztam meg.

A szolgáltatások mutatócsoportot a nonprofit szervezetek száma és a személyi szolgáltatások száma határozza meg. A nonprofit szervezetek számát a KSH adatbázisa alapján, illetve Hohenlohe térségében saját, internetes adatgyűjtés alapján határoztam meg. A személyi szolgáltatás számának meghatározása saját adatgyűjtés segítségével történt. A beadott pályázatok száma a vezetés innovatív voltát hivatott mérni.

A közösségi erőforrások részpotenciál végül kiegészítésre került az oktatás és a szegénység mutatókkal. A személyi szolgáltatások tartalmazzák a lakossági üzleti szolgáltatásokat, mint bankok és pénzügyintézetek; ezen kívül a piacot, az élelmiszerboltokat, a szakboltokat, fodrászt, kozmetikust, autójavítókat, és benzinkutakat. A szegénység mutató FEHÉR (1996 és 2004) munkája alapján került a mutatók közé. A szegénység a szociális segélyben részesülők arányával számszerűsíthető.

7. Az elemzésnél felhasznált adatok

Disszertációm hetedik részében, az előzőekben bemutatott mutatócsoportokra támaszkodva részletesen kitérek a településeken (Németországban és Magyarországon) gyűjtött adatokra, illetve azok különbözőségére.

Először Erdőpuszta kistérség bemutatását, majd részletes elemzését végeztem el, ezután Hohenlohe kistérséget mutatom be és részletesen kifejtem a mutatócsoportok egyes mutatóinak értékeit.

7.1. Erdőpuszta

A kelet-magyarországi önszerveződő kistérségek egyik legaktívabb csoportja az Erdőpusztai Önkormányzatok Szövetsége (Erdőpuszta). A településcsoport tíz településből áll: Álmosd, Bagamér, Hajdúbagos, Hosszúpályi, Kokad, Létavértes, Mikepércs, Monostorpályi, Sáránd, Újléta.

A csatlakozott települések célja, hogy egymást támogatva, egymással együttműködve lakosaik számára magasabb minőségű életszínvonalat érjenek el. A települések története, illetve történelme azonosságokat mutat, bár a települések sok tekintetben különbözőek, amit a gyűjtött adatok is mutatnak.

A Nyírség hazánk második legnagyobb futóhomok vidéke, annak a hatalmas, 120-300 m vastag hordalékkúpnak a maradványa, amelyet a pleisztocén folyamán az ÉK-i Kárpátokból, Erdély Ny-i részéből lefutó, s itt áthaladó folyók halmoztak fel. Bár az elmúlt évezredekben az éghajlat és a természeti viszonyok sokat változtak, a múlt század második felétől kezdve gyorsult fel igazán a természet átalakulása. Ennek nyomán alakult ki a táj ma ismert képe. A legnagyobb beavatkozás a térség vizeinek lecsapolása volt. Az un. nyírvízmentesítő társulatok a múlt század végétől kezdve csatornákkal hálózták be a területet, s a lefolyástalan vagy részben lefolyásos nyírvízlaposok vizét összegyűjtötték, s a Berettyóba vezették.

A vízrendezésnél jóval korábban, már a XVI-XVII. század török világa alatt megkezdődött az erdőterületek erőteljesebb csökkenése, melyek helyét szántók, szőlők, gyümölcsösök, rétek, homoki legelők foglalták el. Ezt tetézte a megmaradt erdők faállományának átalakítása, és az újraerdősítés, amikor a múlt század vége óta egyre több helyen a tölgyet, gyorsan nöövő, a szárazságot jobban tűrő akáccal, fekete és erdei fenyővel, nemes nyárral váltották fel.

Hajdúbagostól északkeletre található az 1976-ban védetté nyilvánított Nagynyomás nevű, szép homoki legelő, a magyarországi bennszülött földikutya országosan is egyik legjelentősebbként számon tartott élőhelye. A földikutya mellett nevezetes még a terület a jelentős ürgepopuláció által odavonzott ragadozó madarokról, és a tavasszal itt díszlő fokozottan védett magyar kőkörcsinről. A Földikutya-rezervátumot keletről a népvándorlás kori szarmata földsáncrendszer az Ördög-árok maradványa választja el attól az erdőterülettől, melynek néhány idős, tatárjuharos tölgyfoltja felidézi a Tisántúli flórajárás hajdani, tisztásokkal tarkított, nagy kiterjedésű pusztai tölgyeseit. A védett terület átnyúlik Hosszúpályi határába, s a Debrecen-Hosszúpályi műútig tart.

Erdőpuszta településein több értékes kultúrtörténeti emlék is található. Ezekből szeretnék kiemelni néhány érdekesebbet – a teljesség igénye nélkül.

Monostorpályi: Hajdan a gabonatermelő vidékeken hatalmas magtárakat emeltek. Ezek közül két copf stílusú un. tubusmagtár áll a faluban. Szép fehér falukkal messziről is, mint templomtornyok hívják fel magukra a figyelmet.

Létavértes: (korábban Nagyléta és Vértes): Az összevont település három temploma közül a két nagylétai műemlék. A református templom későbarokk épülete 1806-1813 között készült. A görög katolikus klasszicista tömbjét pedig 1803-ban emelték, ikonosztáza egy munkácsi mester keze munkáját dicséri. Toronysisakja copf stílusú. A két falu között áll a vízivágóhíd, mely igen ritka ipartörténeti emlék nemcsak a megyében, de az országban is.

Álmosd: A környék talán leghíresebb települése. Számtalan látnivalója közül egyet emelek most ki. Itt található Kölcsey Ferencnek, Himnuszunk költőjének lakóháza, mely szinte szentélyként tisztelt emlék. Klasszicista stílusú, fehér falú, nádfedeles udvarház, mely 1812-1815 között adott otthont a költőnek. Ma a település könyvtára és egy irodalmi emlékkiállítás található benne.

Bagamér: A román határ melletti település a trianoni béke-diktátumig az Érmellék egyik fontos közlekedési csomópontja volt. Mára ebből csak az utcahálózat, és a településszerkezet maradt meg. Legszebb, legrendezettebb utcái a falu nyugati részén láthatók.

7.1.1. Részpotenciálok Erdőpusztán

Az **elérhetőség** részpotenciál az utazási idő mutató, a buszjáratok sűrűsége és a vasútközlekedés sűrűsége mutatókból áll. Az utazási idő Debrecenbe, a megyeszékhelyre és a legközelebbi gazdasági csomópontba (lélekszám alapján) 10 és 39 perc között változik településenként. A Debrecenről legtávolabb fekvő település Kokad, a legközelebbi Mikepércs. A buszjáratok sűrűségét tekintve Mikepércs van a legkedvezőbb helyzetben, innen 67 buszjárat indul naponta Debrecenbe. Míg Újlétáról egy közvetlen busz sem indul, csak átszállással közelíthető meg a megyeszékhely. A vasútközlekedés sűrűsége Sáránd-Debrecen vonalon a legsűrűbb (9), Álmosdról, Bagamérról, Kokadról és Újlétáról nincs közvetlen vonatsatlakozás Debrecenbe.

A **demográfia részpotenciál** az elvégzett osztályok száma, a munkanélküliek száma, munkanélküliek kora és a munkanélküliek iskolázottsága mutatókból áll. Az elvégzett osztályok száma mutató Erdőpusztán 7,38 és 8,62 között alakul, a legképzetlenebb lakosság Bagaméron, a legképzettebb Sárándon található. A regisztrált munkanélküliek száma a legalacsonyabb Kokadon (39) és a legmagasabb Létavértesen (354), ami megegyezik a népesség számának eloszlásával. Amennyiben az arányokat figyeljük meg, 4,8 és 9,1% közötti értékeket találunk. A munkanélküliek regisztrációs problémájával a korábbiakban foglalkoztam; a munkanélküliek iskolázottságát az általános iskolát vagy kevesebb osztályt elvégzettek számával határoztam meg.

A számadatok eloszlása ebben az esetben is megfelel a népesség megoszlásának, az arányok esetében természetesen más a helyzet. Bagamér, Létavértes és Újléta esetében ez az arány magasabb, mint 50%, a többi település esetében sem csökken a mutató 40% alá.

A **vállalkozások részpotenciál** a működő társas vállalkozások, a rendelkezésre álló iparterület, a mezőgazdasági terület, az adózás és turizmus mutatók, mely a turizmus mutatón belül a férőhelyek száma, a vendégéjszakák száma, a vendéglátóhelyek száma jelzőszámokból áll. A működő vállalkozások száma Létavértesen a legmagasabb (80), míg a legalacsonyabb Újlétán, itt csak 7 vállalkozás működik. Ha a lakosság számára vetítjük a vállalkozások számát, akkor Mikepércsen a legmagasabb a vállalkozások aránya, 1,5%, míg Újlétán a legalacsonyabb, itt nem éri el a 0,7%-kot. A rendelkezésre álló iparterület Hajúbagason és Kokadon a legnagyobb (4,5 és 3 ha), míg a többi településen 1 és 2 ha között mozog. A mezőgazdasági terület Létavértesen a legnagyobb, természetesen a teljes területre vetített arány ebben az esetben is árnyaltabb képet mutat. A mezőgazdasági terület aránya ezek szerint Kokadon, Létavértesen és Mikepércsen a legnagyobb, meghaladja az 50%-kot, míg Újlétán és Monostorpályiban ez az érték kevesebb, mint 30%. Az iparüzési adó mértéke Sárándon és Újlétán a legmagasabb, itt az árbevétel 2,0%-kát kell befizetni, míg a legtöbb település megelégszik az árbevétel 1,0%-val. A turizmus mutató jóval árnyaltabb képet mutat. A legtöbb szálláshellyel Hosszúpályi rendelkezik, itt az üdülőházban és a fizetővendég szolgálatban összesen 33 szálláshelyet találunk. A települések fele egyáltalán nem rendelkezik állandó szálláshellyel, bár egyes magánházakban eseti szálláslehetőséget lehet találni, de ezeket a modell kidolgozásánál nem vettem figyelembe. A vendéglátóhelyek száma is differenciált képet ad: közétkeztetés és valamilyen kategóriájú étterem minden településen akad; büfé, cukrászda, presszó csak elvétve, míg a legtöbb italbolttal Létavértes büszkélkedhet.

A vendégéjszakák számát a szállásadók valószínűleg adózási okokból, nullának adták meg a Statisztikai Hivatalnak, kivételt képez Hosszúpályi és Hajdúbagos, itt 10-10 vendégéjszakáról számoltak be a szállásadók.

Az **épített környezet részpotenciál**on belül a közmű, a kultúra, a zöld terület (erdő) és az infrastruktúra mutatócsoportokat vizsgáltam. A közművek mutatócsoporton belül a tisztított szennyvíz aránya teljesen eltérő képet mutat. Hosszúpályiban és Létavértesen a szennyvíz teljes mennyiségét tisztítják, a többi településen a statisztika szerint nem végeznek szennyvíztisztítást. Az ivóvíz kiépítettsége egyedül Sáránd településen éri el a 100 százalékot, bár a többi településen sem marad 80 százalék (Újléta) alatt. Az ivóvíz-rendszer kiépítettségének alacsony szintje bizonyos településeken, elsősorban a tanyák és tanyacsoportok ivóvízellátásához kapcsolódik. A kultúra mutatót a látnivalók számával jellemeztem. A látnivalók közé soroltam a látképi emlékeket, tájházakat, múzeumokat, templomokat, ipari emlékeket, kúriákat, kastélyokat, romokat, műalkotásokat és emlékhelyeket. A látnivalók száma így összesen 3 (Bagamér) és 23 (Létavértes) közé esett.

Az erdő aránya jellemzi az épített környezet és a természet kapcsolatát. Az erdő aránya négy százalék Sárándon és negyvenegy százalék Bagaméron, a többi településen általában 10 és 20 százalék között van az arány. A köves utak aránya Hosszúpályiban, Mikepércsen és Monostorpályiban az összes út 10 százalékát sem éri el, az arány Álmosdon a legmagasabb, itt 35% az érték.

A **természeti erőforrások** részpotenciál a nyersanyagok, a földminőség és a természetvédelem mutatócsoportokból áll. A nyersanyagok mutatót optimális esetben a nyersanyagok mennyiségével kell mérni, a mutató kiszámítására azonban nem állt rendelkezésre elegendő adat, így be kellett érnem a nyersanyagok száma indexével. A legtöbb település területén egyáltalán nem található értékesíthető nyersanyag, csak Létavértesen, Monostorpályiban, Sárándon és Mikepércsen található földgáz, illetve építési homok. A föld minőségét az átlagos aranykorona értékkel jellemeztem, A mezőgazdasági területek aranykorona átlagos értéke a 10 aranykoronát sem éri el, míg a szántók több, mint 23 aranykoronát érnek Mikepércsen.

A településre eső természetvédelmi területek nagyságát súlyozva vettem figyelembe, ezen belül a nemzeti parkok 1,0 mutatóval, a természetvédelmi területek 0,6 értékkel és a tájvédelmi körzeteket 0,3 mutatóval szerepelnek.

A védett élőhelyek száma minden település területén eléri legalább az egyet, a legtöbb élőhely Monostorpályi, Hajdúbagosa és Bagamér területén található, ezek elsősorban a Földikutyák rezervátumához köthetőek. Védett vízbázis majdnem minden településen található, ezek mérete településenként eltérő.

A **közösségi erőforrások részpotenciál** az egészségügy, a szolgáltatások, vezetés, oktatás és szegénység mutatócsoportokból áll. Az egészségügy mutatócsoport a szakrendelő nyitvatartási ideje, háziorvosok (gyermek- és fogorvosok) száma és az idősek otthona kihasználtsága mutatókból áll. A szakrendelő nyitvatartási ideje (1000 lakosra) Bagamérben a legmagasabb, itt eléri a 452 órát, míg Álmosd, Kokad, Monostorpályi és Újléta településeken egyáltalán nincs szakrendelés. A háziorvosok száma Kokadon a legmagasabb, több mint 1,30; a legalacsonyabb Bagaméron, itt 0,38. Idősek otthona Bagaméron, Hosszúpályiban, Létavértesen és Mikepércsen található, a kihasználtság Hosszúpályi (95%) kivételével 100 százalékos. A nonprofit szervezetek száma és a lakosság száma között szintén kimutatható összefüggés, a legtöbb nonprofit szervezet Létavértesen található (32 szervezet), a legkevesebb Kokadon (4 db). A személyi szolgáltatások száma mutatót a pénzügyintézetek, élelmiszerboltok, piacok, szakboltok, autójavítók, benzinkutak és egyéb személyi szolgáltatások, például fodrász, kozmetikus stb. száma jelenti. Létavértesen a legmagasabb a szolgáltatások száma (51), a legalacsonyabb Mikepércsen (3). Az egy főre vetített érték a legmagasabb értéket Kokadon, míg a legalacsonyabbat Mikepércsen éri el. A beadott pályázatok száma 18 volt Bagaméron, ez a legmagasabb érték, és nulla Monostorpályiban, ez a legalacsonyabb érték. Az oktatási intézmények esetében azt vizsgáltam, hogy az oktatás szintjeiből (alap, közép és felsőfokon) hány szintet elégitenek ki az egyes településeken. Felsőfokú oktatási intézmény egy településen sem található. A szegénység mutatót a szociális segélyben részesülők aránya mutatja, ez az arány Hajdúbagason és Kokadon a legmagasabb (28%), azaz a szegénység itt a legsúlyosabb, míg a legkevésbé súlyosabb Mikepércsen (3%).

7.2. Hohenlohe

A Hohenlohe kistérség egy önszerveződő (alulról szerveződő) kistérség Németországban, Baden-Württemberg északi részén Heilbronn nagyváros közelében. A kistérséget hét település alkotja: Dörzbach, Ingelfingen, Jagsthausen, Krautheim, Mulfingen, Schöntal és Widdern.

A települések azért alkották meg a kistérséget, hogy összefogva közös vidékfejlesztési programot valósítsanak meg. A települések közös múltjukra és geográfiai közelségükre alapozva 2000 óta dolgoznak együtt, felismerve közös érdekeiket.

Hohenlohe kezdetben nem területi, hanem hatalmi fogalom volt. A Hohenlohe család adta a nevét e területnek. Először a Hohenlohe grófság alattvalóit nevezték így; később, miután a grófság elvesztette függetlenségét, a tájat nevezték ekképp. A Hohenlohe a Kocher és a Jagst folyók mellett terül el Baden-Württemberg tartomány északkeleti részén. Hohenlohe lakói nem a sváb, hanem a frank népcsoporthoz tartoznak.

A Hohenlohe család Bajorországból származik. A név valószínűleg a bajor Hohlach falu nevéből származik. A falu mellett korábban vár is állt, amely neve valószínűleg Hohenloch volt, bár ez nem bizonyított.

A Hohenlohe család előbb grófi, majd fejedelmi rangra emelkedett és egészen a barokk korig építették kastélyaikat. 1806-ban a fejedelemség elveszítette szuverenitását és kettészakadt, a keleti rész Schillingsfürst központtal Bajorországhoz került, míg a nyugati rész Württemberghez. Ettől az időszaktól a bajor részt Alsó-Frankországnak, a nyugati részt Hohenlohe-nak nevezik.

A terület majd minden település őríz emléket a Hohenlohe családtól. Egy kastély, udvarház vagy várrom majdnem minden településen található. Hohenlohe dombos terület, a legmagasabb pontja 523 méter. A települések mellett gyakran szőlőhegyek találhatók, ahol bortermelés is folyik. A teljes terület 60%-án folyik mezőgazdasági termelés. A területen majdnem 20 000 ha erdő is található.

7.2.1. Részpotenciálok Hohenlohe térségben

Az **elérhetőség részpotenciál** személygépkocsi mutatója, azaz az utazási idő mutató Widdern településről a legkevesebb (39 perc) és a legtöbb Dörzbach településről (58 perc). A települések tehát sokkal messzebb fekszenek a legközelebbi gazdasági központtól, mint az Erdőpusztai települések. A buszjáratok és a vonatközlekedés sűrűsége mutató minden településen nulla értéket vesz fel. Buszjáratok, az iskolabuszon kívül nem járnak. Közvetlen vonatjárat sem indul a legközelebbi gazdasági csomópontba, legalább két átszállással érhető el Heilbronn. A tömegközlekedés a hohenlohe-i települések tekintetében egyértelműen rossznak tekinthető.

A **demográfia részpotenciál** esetében az elvégzett osztályok száma mutató Schöntal településen a legalacsonyabb (10,5), míg a legmagasabb Jagsthausen településen (12,6). A magyarnál magasabb osztályszámot a német oktatási rendszer felépítése miatt kaptam, hiszen Németországban legalább 10 osztály elvégzése kötelező. A regisztrált munkanélküliek aránya Ingelfingen és Schöntal településeken a legalacsonyabb, mindössze 1,6%, a legmagasabb Jagsthausen településen, több mint 6%. A regisztrált munkanélküliek aránya jóval alacsonyabb, mint a magyar településeken. Az általános iskolát, tehát a 10 osztályt el nem végzett munkanélkülek száma, illetve aránya is alacsonyabb, mint Erdőpusztán. Az 50 év feletti munkanélküliek aránya Ingelfingen településen a legmagasabb (17), míg a legalacsonyabb Widdern településen (0), ami elsősorban a települések Heilbrontól való távolságával magyarázható.

A **vállalkozások részpotenciál** működő társas vállalkozások száma mutatója Krautheim és Mulfingen településen a legmagasabb (43 és 38), ez a két település a legerősebb iparral rendelkező települések közé tartozik a területen. Mulfingenben az EBM és beszállítói (elektronika), míg Krautheim településen a Jako sportruházat új gyára és ennek beszállítói alkotják a vállalkozások többségét. A rendelkezésre álló iparterület nagysága Mulfingenben a legmagasabb (9 ha), amely az új ipari-kereskedelmi park területének felel meg, összesen két helyszínen. A települések többsége nem jelölt ki iparterületeket, részben adminisztratív indokok, részben geográfiai adottságok miatt. Widdern településen a környező dombok és a természetvédelmi területek akadályozzák a település iparának terjeszkedését.

A mezőgazdasági terület nagysága ugyan különböző az egyes településeken, de a teljes területhez viszonyított arányt figyelembe véve, hasonló, 50-60% körüli értékeket találunk. Az iparüzési adó mértéke 2,7 és 3,5% között mozog, a legmagasabb Schöntal és Jagsthausen településeken. A turizmus mutatócsoport esetében a férőhelyek száma mutató jóval magasabb értéket jelez, mint Erdőspuszta esetében. A férőhelyek száma Schöntalban a legmagasabb (250 hely), és a legalacsonyabb Widdern-ben, ahol az étterem tulajdonosa csak a közeljövőben tervezi a vendégszobák felújítását és újbóli megnyitását. A vendégéjszakák száma a férőhelyek száma mutató alakulását követi, a legmagasabb Schöntal településen, ahol az adott évben, több mint 30 000 vendégéjszakát számoltak össze. A vendéglátóhelyek száma nem követi a vendégéjszakák alakulását, a legtöbb vendéglátóhely (a korábbiak szerint bemutatott módszerrel súlyozva) Krautheim-on található, ezen a településen 7 db melegkonyhával rendelkező vendéglátóhely üzemel.

Az **épített környezet részpotenciál** esetében a közmű mutató jóval magasabb értéket mutat, mint a magyar települések esetében. A tisztított szennyvíz aránya minden településen 100%, ez a szigorú környezetvédelmi szabályozásnak és az elmúlt években a Kreis Heilbronn és Schwäbisch Hall által elnyert ISPA pályázatoknak köszönhető. Az ivóvízrendszer kiépítése még folyamatban van, a finanszírozás egy részét szintén az Európai Unió vállalta magára. A látnivalók száma, a kultúra mutatója, Dörzbach és Schöntal településeken a legnagyobb. Dörzbachban elsősorban a kastély és környezetéhez kapcsolódó látnivalók nagy száma adja a magas értéket.

Az erdő aránya az összes területből mutató 25 és 30% között mozog minden település esetében, ez az arány a folyamatos erdőtelepítések, a mezőgazdasági területek kivonása miatt folyamatosan nő. A köves utak aránya minden településen eléri a 90%-ot.

A **természeti erőforrások részpotenciál** nyersanyagok mutatója, a terület nyersanyag-ellátottsága még az Erdőspuszta régiónál is alacsonyabb. Az egyetlen értékelhető erőforrás Ingelmingen településen található, ahol korábban építési követ bányásztak, ez a kitermelés azonban jövedelmezőségi és környezeti okok miatt ma már nem folyik. A német rendszerben a föld minőségét száz pontos rendszerben mérik, ezen belül a települések földminősége nem nevezhető túlságosan jónak, egy település sem éri el az 55 pontos átlagértéket.

A természetvédelmi terület nagysága elsősorban a Hohenlohe kultúrtáj területe miatt magasabb, mint Erdőpuszta területén; a legmagasabb Widdern településen, több mint 20%. A védett élőhelyek száma hasonló a magyar településekéhez, ugyanúgy a védett vízbázis nagysága. Csak Dörzbach, Widdern, Krautheim településeken található szakrendelő, a többi településen nem.

Az 1000 lakosra jutó háziorvosok száma alacsony, Widdern és Jagsthausen településeken sem fog-, sem gyermek-, sem háziorvos nem található. Az orvosok alacsony száma a német egészségügyi rendszer centralizálásával és a finanszírozás csökkentésével magyarázható. Idősek otthona majdnem minden településen található, a német rendszernek megfelelően egyházi és magánotthonok. A kihasználtság minden településen megközelíti a 100%-ot. A nonprofit szervezetek száma nem követi olyan szignifikánsan a népesség eloszlását, mint Magyarországon. A lakosságra vetítve a nonprofit szervezetek száma a legkisebb településen, Jagsthausen-ben a legmagasabb (2%), míg a legalacsonyabb értéket (1% alatt) a legnépesebb településeken Ingelfingen és Schöntal-ban kapjuk. A szolgáltatások esetében még differenciáltabb a kép, az egy lakosra jutó legkevesebb szolgáltatást Ingelfingen-ben találjuk, míg a legtöbbet Jagsthausen és Dörzbach településeken. A leginnovatívabb vezetést Widdern lakosai választották meg, a beadott pályázatok száma meghaladja a húszat, míg Krautheim és Schöntal egyetlen pályázatot sem adtak be. *Összességében elmondható, hogy a pályázati aktivitás magasabb volt, mint a magyar településeken.* Az intézményekkel való ellátottság rossznak nevezhető.

A Baden-Württemberg-i tartományi vezetés erős centralizálást hajtott végre az oktatásügyben, amely eredményeképpen a legtöbb településen legfeljebb általános iskolai oktatási intézmény működik. A dél-német hagyományoknak megfelelően a legtöbb településen bölcsőde és óvoda sincs. A szociális segélyben részesülők aránya jelentősen alacsonyabb a Magyarországon vizsgált településekénél, a legkisebb értéket Mulfingen-ben találjuk (0,8%), ami elsősorban a település erős iparával és alacsony munkanélküliségi mutatóival függ össze.

7.3. A modell számításai

A modell összeállítását és a felhasznált adatokat mutattam be az előző fejezetekben. A modell összeállításánál arra törekedtem, hogy megfeleljek a felállított vidékgazdasági potenciál definíciónak és annak a kikötésnek, hogy az adatok egyszerűen beszerezhetőek legyenek.

A modell működését egy magyar(Álmosd) és egy német(Dörzbach) település példáján keresztül szeretném bemutatni. A modell az előző fejezetekben bemutatott részpotenciálokból áll.

7.1. táblázat: A modell részpotenciáljai

Mutatócsoporthat
Elérhetőség
Demográfia
Vállalkozások
Épített környezet
Természeti erőforrások
Közösségi erőforrások

Az egyes részpotenciálok hierarchikus szintje alatt az elsődleges, majd a másodlagos mutatók szintje található.

7.2. táblázat: A modell elsődleges mutatói

Részpotenciál	Elsődleges mutatók
Elérhetőség	Személygépkocsi
	Tömegközlekedés
Demográfia	Humánindex
	Munkaerő
Vállalkozások	Működő társas vállalkozások
	Rendelkezésre álló iparterület
	Mezőgazdasági terület
	Adózás
	Turizmus

Épített környezet	Közmű
	Kultúra
	Erdő
	Infrastruktúra
Természeti erőforrások	Nyersanyagok
	Föld minőség
	Természetvédelem
Közösségi erőforrások	Egészségügy
	Szolgáltatások
	Vezetés
	Oktatás
	Szegénység

A modell elsődleges és másodlagos mutatócsoportjai meghatározzák a szükséges adatok körét. Az elérhetőség részpotenciál személygépkocsi jelzőszáma az utazási idő és tömegközlekedés mutatója a buszjáratok sűrűsége és a vasútközlekedés sűrűsége indexszámokból áll.

Elérhetőség

Az utazási idő mutató egyszerűen kiszámítható egy útvonaltervező szoftver segítségével. Az időt percekben határoztam meg. Ez az idő Álmosd esetében 37 perc és Dörzbach esetében 58 perc. A modell különböző mértékegységeinek azonos mértékegységre hozása érdekében a közös mértékegység a százalékos érték. Az érték így az egyes település értéke osztva a kistérségi átlaggal. Az utazási idő értéke így Álmosd esetében $37/26,3=140\%$, Dörzbach esetében $58/46,71=124\%$. Mivel az érték ebben az esetben annál rosszabb, minél magasabb, ezért ebben az esetben az érték reciprokát kell alkalmazni, ami Álmosd esetében 71% és Dörzbach esetében 81%.

A tömegközlekedés mutató esetében az átszállás nélküli, közvetlen járatok számát vettem figyelembe. A buszjáratok száma Álmosd esetében 15, Dörzbach esetében 0. A vasúti közlekedés esetében mindkét településen 0. Ebben az esetben is az átlag segítségével hoztam közös nevezőre a mutatókat, így Álmosd esetében a mutató $15/24=62,5\%$ és 0%, Dörzbach esetében 0% és 0%.

A fenti mutatók számtani átlagát képeztem, így Álmosd esetében az elérhetőség részpotenciál értéke 66,75%, Dörzbach esetében 41%.

Demográfia

A demográfia részpotenciál elsődleges mutatói a humánindex és munkanélküliség mutatók. A humánindex alá az elvégzett osztályok száma mutató, míg a munkanélküliség mutató alá a regisztrált munkanélküliek száma, a munkanélküliek kora és a munkanélküliek iskolázottsága tartoznak.

Az elvégzett osztályok száma mutató Álmosd esetében 7,86, amelyet osztottam az átlaggal, azaz $7,86/8,039=98\%$. Dörzbach esetében $10,86/11,34=96\%$. A mutató beszerezhető a hivatalos statisztikai kiadványokból.

A regisztrált munkanélküliek száma mutató szintén egyszerűen meghatározható az önkormányzatok számára, hiszen erről mind Németországban, mind Magyarországon felmérést vezetnek. A regisztrált munkanélküliek száma 104 fő Álmosdon és 83 fő Dörzbachban. Természetesen ebben az esetben a munkanélküliek aránya az irányadó. A munkanélküliek aránya a munkanélküliek számának és a teljes népességnek a hányadosa. Álmosd esetében ez az arány 5,76%, míg Dörzbach esetében 3,39%. Hasonlóan az előzőekben leírtakhoz a kistérségi átlaghoz viszonyítottam és a reciprokot vettem, így Álmosdon az arány 149%, míg Dörzbach esetében 85% lett. A reciprok számítás szükséges, hiszen a magasabb munkanélküliségi ráta rosszabb helyzetet jelent.

A munkanélküliek iskolázottsága mutató az általános iskolát el nem végzett és általános iskolát végzett munkanélkülieket tartalmazza. Álmosd esetében 10 fő 8 osztályt el nem végzett munkanélküli és 65 fő 8 osztályt végzett munkanélküli van, azaz a munkanélküliek 75%-a.

Dörzbach településen az általános (10 osztály) alatti munkanélküliek száma 4 fő, azaz a munkanélküliek 4%-a. A számláló az alacsony képzettségű munkanélküliek száma, míg a hányados a munkanélküliek teljes létszáma.

A mutatót az előzőekben bemutatott módszerhez hasonlóan a térségi átlaghoz viszonyítottam és a reciprokot vettem, hiszen ebben az esetben is a magasabb mutató rosszabb helyzetet jelent. A munkanélküliek iskolázottsága mutató így Álmosdon 131%, míg Dörzbachban 93%.

A munkanélküliek kora mutató szintén elérhető volt a települések adattárában. A munkanélküliek kora esetében az 50 év feletti munkanélküliek arányát vizsgáltam. Álmosd településen 30 fő 50 év feletti munkanélkülit tartottak nyilván, ami a munkanélküliek 29%-a, míg Dörzbach településen 8 fő 50 évnél idősebb munkanélküli van, ami a munkanélküliek 10%-a. A mutatót a kistérségi átlagokhoz viszonyítottam és a fenti érvelés alapján a reciprokát vettem. A munkanélküliek kora mutató Álmosd esetében 181% és Dörzbach esetében 92%.

A mutatók számtani átlaga alapján a demográfia részpotenciál $(98+149+131+181)/4=140\%$ Álmosd településen és $(96+85+93+92)/4=91\%$ Dörzbach esetében.

Vállalkozások

A vállalkozások részpotenciál a működő társas vállalkozások, a rendelkezésre álló iparterület, a mezőgazdasági terület, az adózás, a turizmus elsődleges mutatókból áll. A turizmus mutatót a szálláshelyek száma, vendégéjszakák száma és vendéglátóhelyek száma mutatók alkotják.

A működő társas vállalkozások száma Álmosd településen 17 db, míg Dörzbach településen 25 db. Erdőpusza kistérség átlaga 31,9 db, Hohenlohe kistérség átlaga 25,11 db. Az átlaggal való osztás után az álmosdi érték 53% és a dörzbachi érték 99%.

A rendelkezésre álló iparterület nagysága mutató mértékegysége hektár. Az iparterület nagyságát a kistérségi átlaggal osztottam. Álmosd településen 1 ha iparterület osztva a kistérségi átlagként jelentkező 1,94 ha iparterülettel, 52%-os értéket jelent a mutató esetében.

Hohenlohe kistérségben a rendelkezésre álló iparterület átlaga nulla hektár, azaz jelenleg nincs szabad, rendelkezésre álló terület a térségben. Dörzbach esetében ez a mutató tehát 0%.

A mezőgazdasági terület nagysága mutató mértékegysége szintén hektár. A települési mezőgazdasági terület nagyságát a kistérségi átlaggal osztottam. A mezőgazdasági terület 1272 ha Álmosd településen, amennyiben ezt a kistérségi átlaggal osztjuk, a mezőgazdasági terület mutató értéke 65% lesz. Dörzbach-ban a mezőgazdasági terület nagysága összesen 1969 ha, amelyet a térségi átlaggal osztva a mutató értéke 69%.

Az adózás mutatója alatt az önkormányzatok által a vállalkozásokra közvetlenül kivetett adókat vizsgáltam. Ez az adó Magyarországon és Németországban is az iparüzési adót jelenti. Németországban a tartományi és a szövetségi kormány szed még adókat a vállalkozásoktól, pl. társasági adó, amelyek egy részét – a magyar rendszerhez hasonlóan – visszaosztja az önkormányzatoknak. Az iparüzési adó mértékét százalékos formában vettem figyelembe. Nemzetközi vizsgálatok során természetesen előfordulhat olyan rendszer, ahol az iparüzési adó mellett egyéb adóformákat is kivetnek az önkormányzatok. A modell ezek vizsgálatára is alkalmas, hiszen az adókat a kistérségi átlaghoz viszonyíthatjuk és a százalékos érték segítségével összehasonlíthatjuk. Az iparüzési adó mértéke Álmosd településen 1,6 % volt, amelyet a kistérségi átlaggal osztva és reciprokát számolva – hiszen az adó minél alacsonyabb, annál kedvezőbb – a mutató 88%-os értékét kaptam. Dörzbach településen az adó 2,9% volt, amelyet a fenti metódussal számítva 109% lett az eredmény..

A turizmus elsődleges mutató több másodlagos mutatót is tartalmaz, mint a szálláshelyek száma, vendégéjszakák száma és vendéglátóhelyek száma. A férőhelyek száma mutató a településen rendelkezésre álló kereskedelmi szálláshelyeken meglévő férőhelyek számát mutatja. Az értéket a kistérségi átlaggal osztva kapjuk meg a férőhely mutató százalékos értékét. A férőhelyek száma Álmosd településen 0 db, azaz $0/25=0\%$. A férőhelyek száma Dörzbach településen 0 db, azaz $0/95,42=0\%$. A vendégéjszakák száma mutató természetesen kapcsolódik a férőhelyek számához, ám nem áll mindig egyértelmű összefüggésben. A mutató számítása a fentiek szerint történik.

A vendéglátóhelyek száma egy súlyozott mutató, ahol a vendéglátóhelyek számát súlyozva vettem figyelembe, a melegkonyhával rendelkező vendéglátóhelyek 1 súlyt, a melegkonyhával nem rendelkezők 0,5 súlyt kaptak. A vendéglátóhelyek száma tekintetében, amely szintén egy egyszerűen felmérhető jelzőszám, Álmosd 4 db melegkonyhás és 7 db hidegkonyhás vendéglátóhellyel rendelkezik, amelyeket a súlyokkal szorozva és összeadva 7,5 db vendéglátóhelyet kaptam, amelyet osztottam a kistérségi átlaggal. Dörzbach 5 db melegkonyhás és 1 db hidegkonyhás vendéglátóhellyel rendelkezik, amelyeket a súlyokkal szorozva és összeadva 5,5 db vendéglátóhelyet kaptam, amelyet osztottam a kistérségi átlaggal. A végeredmény 129% Álmosdon és 22% Dörzbach-ban.

A mutatókat összeadva és számtani átlagot képezve a vállalkozások részpotenciál Álmosd településen 55% és Dörzbach településen 43%.

Épített környezet

Az épített környezet részpotenciál az infrastruktúra, közmű, zöld terület (erdő), kultúra elsődleges mutatókból áll. A közmű jelzőszáma az ivóvíz kiépítettsége és a tisztított szennyvíz aránya mutatókból áll.

A tisztított szennyvíz aránya mutató százalékos formában mutatja a településen felhasznált összes víz tisztítási arányát. Álmosd településen a víz tisztítási aránya 0%, azaz egyáltalán nem tisztítják a szennyvizet. Az értéket a települési átlaggal osztva természetesen 0%-ot kapunk. Dörzbach településen a szennyvíz tisztítási aránya 100%. A kistérségi átlag szintén 100%, ezért a mutató végeredménye $1/1=100\%$.

Az ivóvíz kiépítettsége mutató szintén százalékos formában áll az önkormányzatok rendelkezésére. A kiépítettség Álmosd települése 86,61%, a térségi átlag 90,76%, ezek hányadosa adja a mutató 95%-os értékét. A kiépítettség Dörzbach településen 100%, a térségi átlag 94,28%, a két érték hányadosa 106%.

A kultúra mutató a látnivalók számát veszi figyelembe. A látnivalók száma Álmosd településen 5, amelyet a térségi átlaggal (9,9) osztva 51%. Dörzbach településen ugyanez a mutató 11, melyet a térségi átlaggal (8,28) osztva 133%-os értéket kaptam.

A zöld terület aránya az összes területből mutató esetében a zöld terület nagyságát osztottam a település teljes területével. Álmosd településen ez $437,5/3413=12,81\%$, amelyet a térségi átlaggal osztva $12,81\%$ -os értéket kaptam. Dörzbach településen ez $812/3236=25,09\%$, amelyet a térségi átlaggal osztva 88% -ot kaptam.

A kövezett utak arányát az összes belterületi út viszonylatában vizsgáltam. Az érték Álmosd településen 34% , amely a térségi átlaggal osztva 164% -ot, Dörzbach településen 99% , amely a térségi átlag hányadosával számolva 101% -ot eredményez.

A fenti értékeket összeadva és számtani átlagot számolva Álmosd településen 75% -ot, míg Dörzbach településen 106% -ot kaptam az épített környezet részpotenciál eredményéül.

Természeti erőforrások

A nyersanyagok száma mutató, a föld minőség és a természetvédelem elsődleges mutatók alkotják a természeti erőforrások részpotenciált. A természeti erőforrások elsődleges mutató a természetvédelmi terület nagysága mutató, védett élőhelyek száma, védett vízbázis nagysága mutatókból áll.

A nyersanyagok száma mutató nem veszi figyelembe a nyersanyagok mennyiségét és minőségét. A nyersanyagok száma Álmosdon 0 db, ami az előzőekben már bemutatott metódus szerint a térségi átlaggal osztva 0% -ot eredményez. A mutató Dörzbach településen is hasonlóan alakul és 0% -ot eredményez.

A föld minőség mutatót az önkormányzatok egyszerűen lekérdezhetik Földhivatali és Mepar adatbázisokból. A föld minősége Álmosd településen $16,03$ AK/ha. Ezt az értéket a kistérségi átlaggal ($17,11$) osztva 94% -ot kapunk mutatórendszer alapján. A földminőség mutató Németországban az előző fejezetben leírtak szerint alakul. A földminőség Dörzbach településen 54 pont, a kistérségi átlag $53,43$ pont. A föld minőség mutató így 101% .

A természetvédelmi terület nagysága mutató a terület hektárban számított nagyságát veszi figyelembe. A természetvédelmi terület nagysága Álmosd településen a legnagyobb (19 ha), amelyet a térségi átlaggal osztva, amely 3,4 ha, 559%-ot kapunk. Dörzbach településen a természetvédelmi területek nagysága 612 ha. A magas érték minden hohenlohe-i településen előfordul, hiszen a települések a Hohenlohe Kultúrtáj természetvédelmi területen fekszenek. A térségi átlag ezért 734 ha. Dörzbach településen a mutató így 89%.

A védett élőhelyek száma Álmosd településen 2 db. A térségi átlag 2,3 db, ezért az érték Álmosdon 87%. A hohenlohe-i települések közigazgatási területén belül nem volt védett élőhely. Dörzbach településen az élőhelyek száma 0 db, így a mutató is 0%.

A védett vízbázis nagysága mutató csak a védett vízbázisok számát tartalmazza. A vízbázis nagysága a településeken nem volt könnyen hozzáférhető, ezért csak a vízbázis számát tartalmazza a mutató. Álmosd település területén 1 db védett vízbázis található, amelyet a térségi átlaggal osztva, amely 0,8 végül 87%-os mutatót kaptam. Dörzbach településen nem volt védett vízbázis, így a mutató 0%.

A mutatók számtani átlagának számítása után Álmosd településen a természeti erőforrások részpotenciál 173%, míg Dörzbach településen 37%.

Közösségi erőforrások

A közösségi erőforrások részpotenciál tartalmazza az egészségügy, szolgáltatások, vezetés, oktatás és szegénység mutatókat.

Az egészségügy jelzőszámai a szakrendelő nyitvatartási ideje, háziorvosok száma és idősök otthona kihasználtság másodlagos mutatókat tartalmazza. A szakrendelő nyitvatartási ideje mutató Álmosdon 0 óra, szakrendelő nincs a településen, így a mutató értéke 0%. Dörzbach-ban a szakrendelő nyitvatartási ideje 456,9 óra, $456,9/169,9=269\%$. A háziorvosok száma mutató tartalmazza a gyermek- és fogorvosok számát is 1000 lakosra vetítve. Álmosd településen a mutató $0,55/0,51=109\%$ és Dörzbach településen $0,40/0,18=217\%$. Az idősök otthona kihasználtság Álmosdon 0%, nincs idősök otthona, Dörzbach-ban $100\%/69,28\%=144\%$.

A szolgáltatások mutató a nonprofit szervezetek száma és személyi szolgáltatások száma másodlagos mutatókat tartalmazza. A mutatók számítása a fent leírt módszer szerint történik. A nonprofit szervezetek száma mutató Álmosdon $8/12,5=64\%$, míg Dörzbach-ban $26/36=72\%$. A személyi szolgáltatások száma Álmosdon $19/20,8=91\%$, és Dörzbach-ban $55/53,42=103\%$.

A beadott pályázatok száma mutató Álmosd településen magas, 12 db, ezt osztva a kistérségi átlaggal (6,9), végül 174% -ot kaptam. Dörzbach településen a beadott pályázatok száma 10, ezt osztva a kistérségi átlaggal (8,5), végül 117% -ot eredményezett.

Az oktatás mutató esetében vizsgáltam, hogy az 5 szintű rendszerből hány szint található a településen. Álmosd településen 1 szint azaz 20% található, ezt osztva $0,36$ -tal, az eredmény 56% . Dörzbach településen szintén egy szint található, ezt osztva $0,11$ értékkel, az eredmény 175% .

A szegénység mutató a szociális segélyben részesülők arányát méri a teljes népességhez viszonyítva. $10/13=73\%$ a mutató értéke Álmosdon. $3/1,3=243\%$ értéket mutat Dörzbach-ban.

A mutatókat az előzőekben már leírt módszer szerint átlagoltam, a végeredmény a közösségi erőforrások részpotenciál esetében Álmosd településen 71% , míg Dörzbach településen 176% . A kistérségi részpotenciálok összefoglaló táblázatai a 2. mellékletben találhatóak.

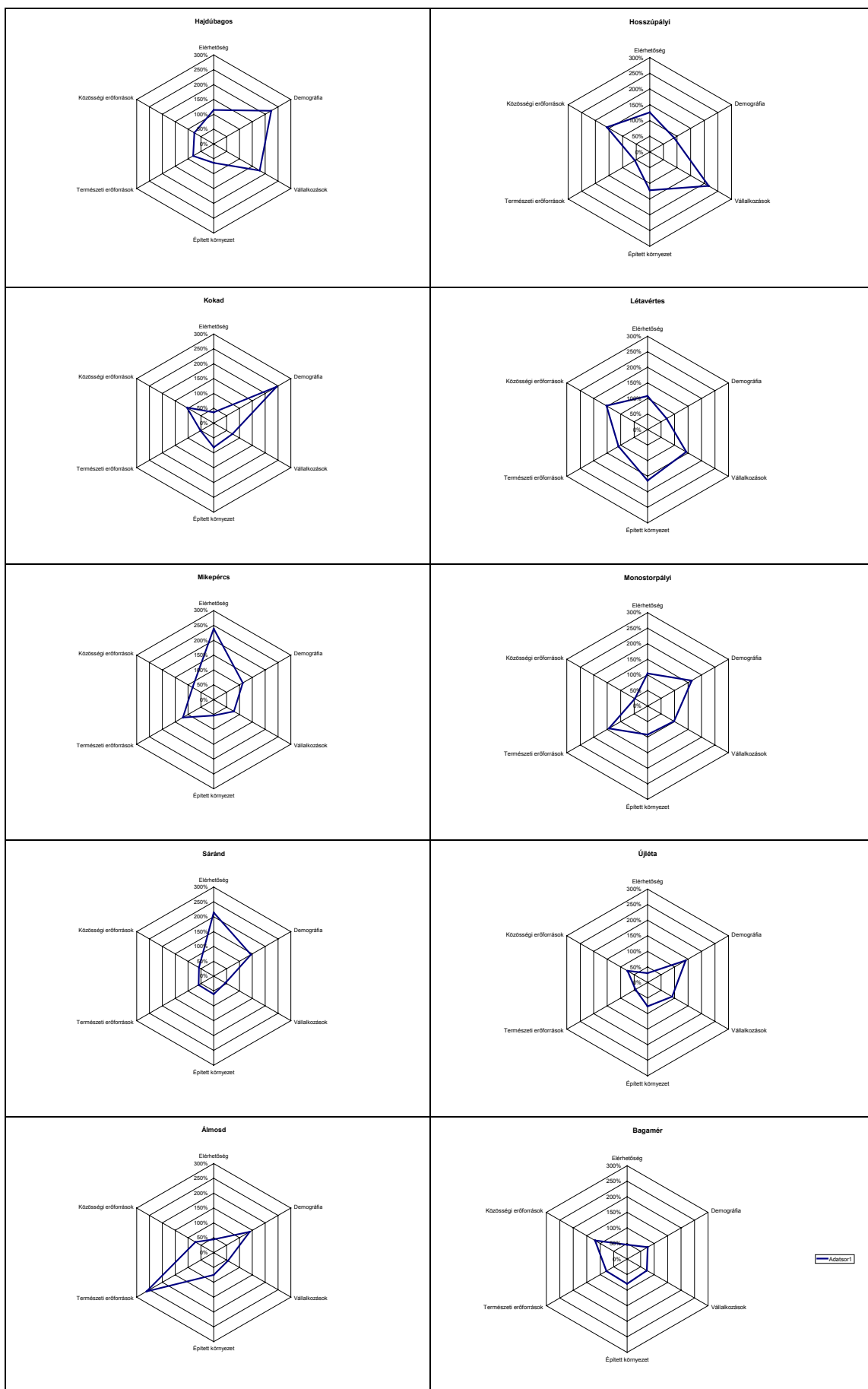
8. A modell eredményei

Az előző fejezetben, illetve az 1. számú mellékletben leírt módszer szerint kiszámított mutatókat ábrázolom a következő fejezetben. Disszertációm nyolcadik részében tehát a modell eredményeit mutatom be, ahol az egyes tengelyeken az elért mutatók nagysága van feltüntetve településenkénti bontásban. Az eredmények aggregált mutatói a hat fő tengelyen jelzik a település részpotenciáljainak mértékét.

8.1. Erdőpuszta kistérség modellszámításainak grafikus megjelenítése

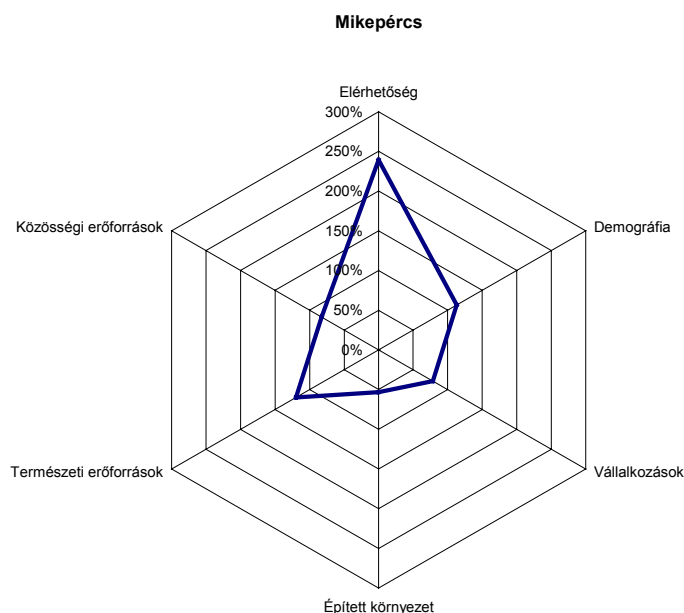
A tíz település grafikusán ábrázolt mutatóit a következő ábrasorozaton mutatom be. Az ábrákon könnyen megfigyelhető, melyek azok a települések (pl. Kokad), ahol a települési gazdasági potenciál csak egy mutatóra, vagyis egy „lábra” támaszkodik. Ezzel szemben vannak olyan települések (8.1. ábra), melyek kiegyensúlyozott növekedésre számíthatnak (pl. Létavértes).

Azon települések vezetősége, mely kiegyensúlyozatlan potenciálra támaszkodva kezdi elkészíteni stratégiáját, két alapvető útirány között választhat: a település vagy az adott részpotenciált erősíti az operatív tevékenységek által; vagy a fejlesztési és pályázati tevékenységek segítségével a mutatók és így a gazdasági potenciál kiegyenlítésére törekszik.

8.1. ábra: Erdőpuszta települési potenciáljainak grafikus megjelenítése

Mikepércs település is a kiegyensúlyozatlan potenciállal rendelkező települések sorába tartozik. A település kiemelkedő részpotenciálja az elérhetőség részpotenciál, ez a részpotenciál 239 pontot ért el. Az összes többi részpotenciál nem lépi át a 120 pontot.

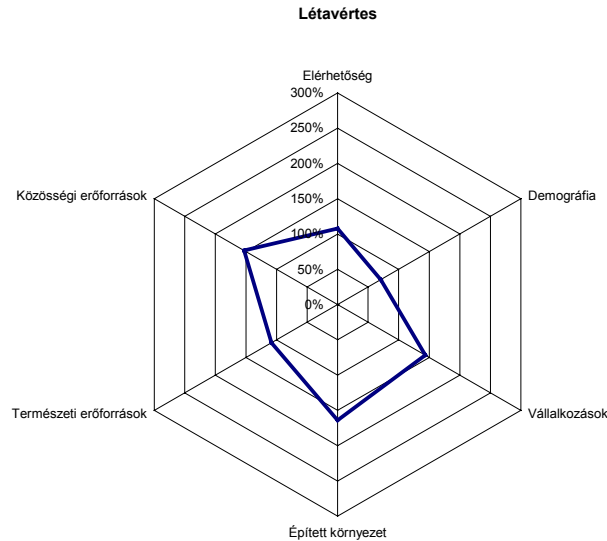

8.2. ábra: Mikepércs potenciáljának grafikus megjelenítése

Mikepércs település tehát kiemelkedő lehetőségekkel rendelkezik elérhetőség terén (8.2. ábra). A település vezetése stratégiaként meghatározhatja a többi részpotenciál növelését. Különösen az épített környezet és a vállalkozások részpotenciál vesz fel alacsony értéket, tehát ennek a két mutatónak a növelésére kell koncentrálnia a vezetésnek az adott stratégia esetén.

A település részpotenciálja egyetlen aggregált számmal is kifejezhető, ez esetben a potenciál 114,16 pontos. Ez az aggregált potenciál azonban nem mutatja a fent említett eltéréseket, azaz az elérhetőség részpotenciál extrém magas értékét, illetve a vállalkozások és az épített környezet részpotenciál alacsony értékét.

Létavértes település viszonylag kiegyensúlyozott potenciállal rendelkezik, a hat részpotenciál közül négy 100 és 150 pont között van. A közösségi erőforrások részpotenciál is csak 13 ponttal „lóg ki” a többi részpotenciál közül. A demográfia részpotenciál ugyanakkor az egyetlen alacsony részpotenciál, ez 71 pontot ér el mindössze.

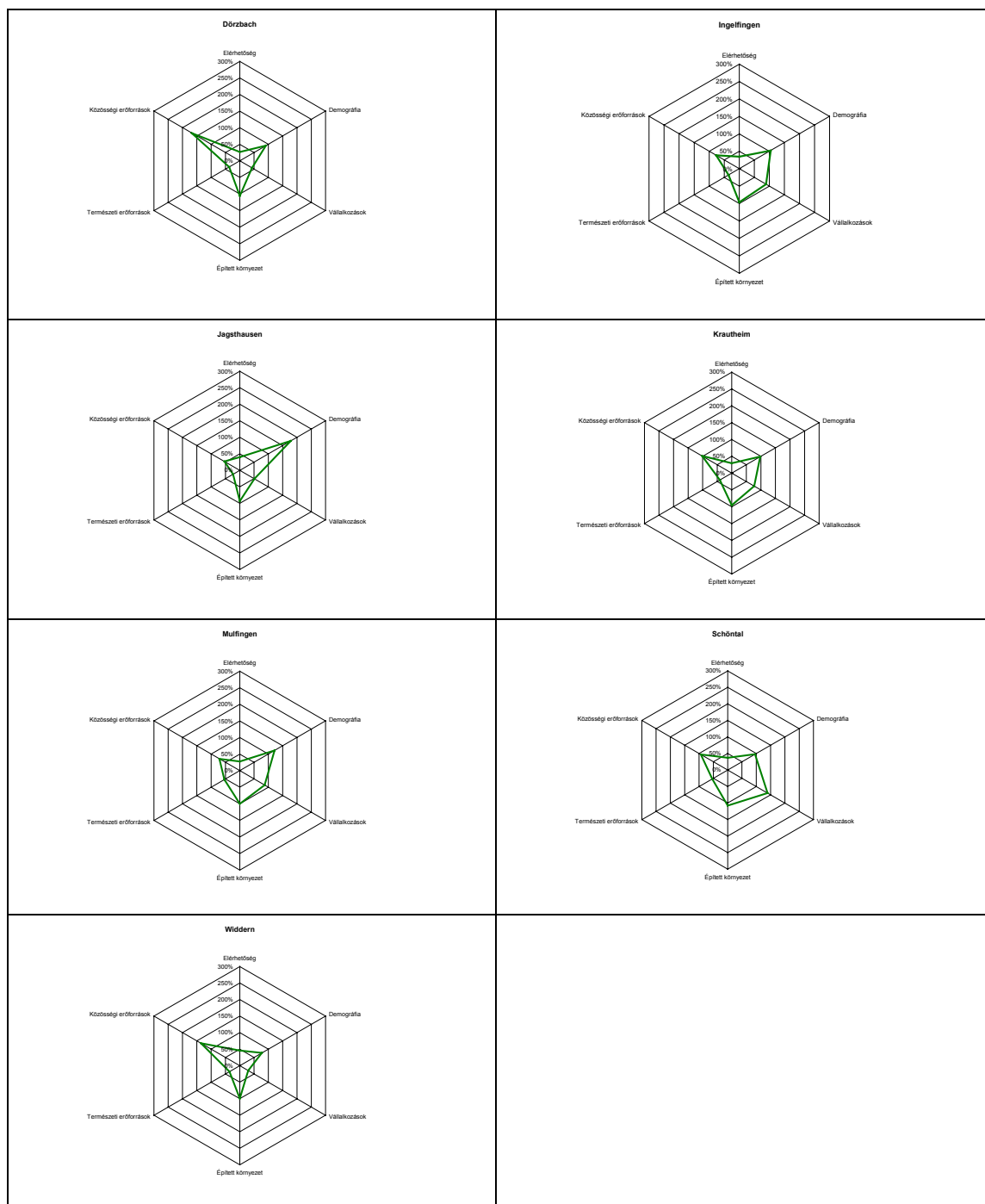
8.3. ábra: Létavértes település potenciáljának grafikus megjelenítése

A település vezetésének, amennyiben kiegyensúlyozott potenciálra törekszik, a demográfia részpotenciál emelésére kell törekednie. Természetesen a települések számára a mutatók emelése a fontos, nem a mutatók azonos szintre rontása, hasonlóan az Európai Unió területi kiegyenlítésre törekvő politikájához.

Amennyiben az aggregált települési potenciált számoljuk, ez az érték 126,16 pont. Ez az érték mindössze 12 ponttal magasabb Mikepércs aggregált mutatójánál. Ugyanakkor, ha a részpotenciálokat vizsgáljuk (8.3. ábra), láthatjuk, hogy jóval kiegyensúlyozottabb növekedési pályát célozhat meg a település. A települési stratégia kialakítása valószínűleg egyszerűen a demográfia részpotenciál növekedésére koncentrál.

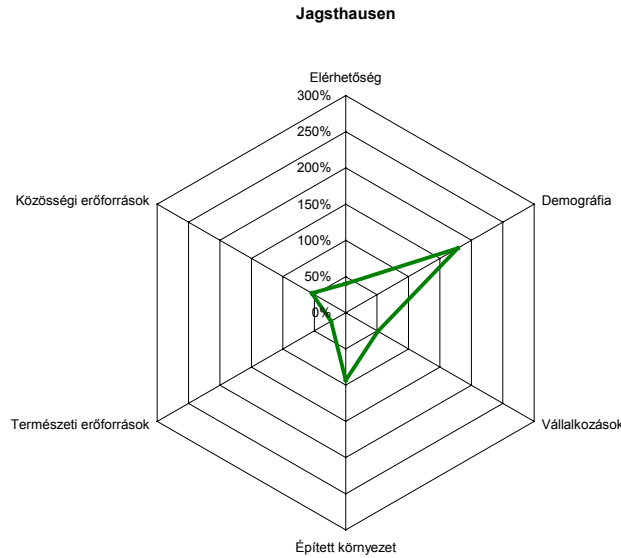
8.2. Hohenlohe: grafikus megjelenítés

Hohenlohe településeinek többsége erősen szélsőséges potenciált mutat. A részpotenciálok közül három magas értéket, míg három alacsony értéket vesz fel négy település estében (8.4. ábra). A települések vezetésének - a kiegyensúlyozottságra törekedve - az alacsony részpotenciálok növelésére kell törekednie.

8.4. ábra: Hohenlohe települési potenciáljainak grafikus megjelenítése

A legjellemzőbb ilyen település Jagsthausen (8.5. ábra). A település erősen kiuró részpotenciálja a demográfia részpotenciál, amely 178 pontos értéket vesz fel. Kiemelkedő még az épített környezet részpotenciál. Két index tehát (különösen a demográfia) kiemelkedik a potenciálmutatók közül.

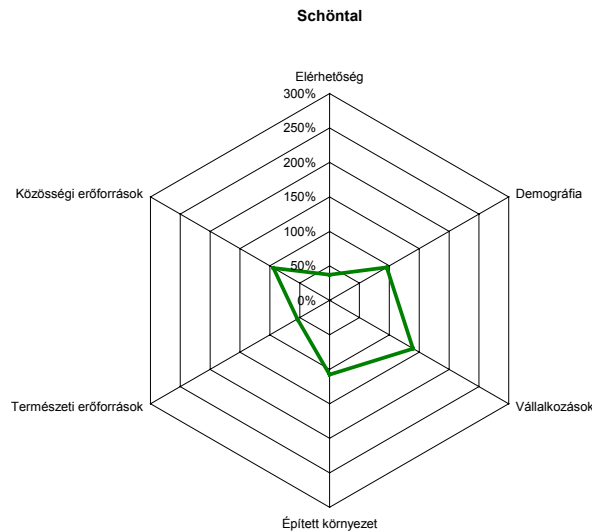

8.5. ábra: Jagsthausen település potenciálmutatói

A település potenciálja egyetlen aggregált mutatóval kifejezve 73,16 pont. Ez a mutató ugyanakkor nem fejezi ki a település általános lehetőségeit. A potenciál mutató csak az adott területi kontextusban értelmezhető. A potenciál mutató tehát nem választható el az adott kistérségtől vagy vizsgált területi egységtől. Az egyes részpotenciálok különbsége és különbözősége az, ami a település lehetőségeinek hálóját megmutatja.

A település egyetlen kiugró részpotenciállal rendelkezik, amennyiben az egyetlen növekedési lehetőségeken változtatni kíván a vezetőség, a többi részpotenciál erősítésére kell törekednie. Különösen nagy problémát jelenthet a demográfia és a természeti erőforrások közötti 155 pontos különbség.

Schöntal település meglehetősen kiegyensúlyozott gazdasági potenciállal rendelkezik, bár a Hohenlohe-i településekre alapvetően jellemző a kiegyensúlyozatlan gazdasági potenciál. Schöntal település ebben a gazdasági-területi környezetben kiegyensúlyozott lehetőségekkel rendelkezik. A település legalacsonyabb részpotenciáljai a természeti erőforrások és az elérhetőség.

8.6. ábra: Schöntal település potenciálmutatói

A gazdasági potenciál egy mutatóval kifejezve 88,16 pont. Ez csak 15 ponttal tér el a 8.6. ábrán bemutatott Jagsthausen település potenciáljától. Ugyanakkor a részpotenciálok tekintve Schöntal kiegyensúlyozottabb képet mutat, mint Jagsthausen. Az ábrán az origótól (központtól) való távolság a rácsvonalakon négy mutató esetében 90 és 150 közötti értékeket vesz fel.

A potenciál- mint aggregált mutató- tehát kiszámítható, meghatározható egy adott területi kontextusban. Meg kell állapítani ugyanakkor, hogy a potenciál egyetlen mutatóval kifejezve nem jellemzi a gazdasági potenciál mértékét megfelelően. A részpotenciálok mutatói, illetve a mutatók eltérése sok információval szolgál a települések vezetői számára. A vezetés ez által meg tudja tervezni a követendő stratégiai irányt a településen, illetve a kistérségben. Egy követendő utat jelenthet a kiegyensúlyozottságra való törekvés.

9. A modell eredményeinek értékelése

A modell grafikus megjelenítése könnyen, gyorsan áttekinthető ábrát eredményez. Az ábrákról egyszerűen leolvashatóak a kiugró, illetve nagyon alacsony részpotenciálok értékei. A mutatók mögötti értékek meghatározása azonban részletesebb elemzést igényel.

9.1. A modell számításainak eredménye

A modell számításainak eredményeképpen a fent felvázolt ábrasort kaptam, mely a települések fejlettségét jeleníti meg. A potenciál természetesen kifejezhető egyetlen szám, egyetlen érték segítségével is, azonban mivel egy komplex mutatóról van szó, az egyetlen számmal való kifejezés nem ad többletinformációt. A komplex mutató több jellemző mutatót foglal össze, ahol minden jellemző valamilyen módon hozzájárul az egészhez és egyes mutatók hiánya értéknagyságán túlmenően is ront(hat)ja a többi jellemző által kiváltott hatást.

Az ábrákon az egyes részpotenciálok erősségét az egyes tengelyeken elért pozíció mutatja. Minél magasabb az egyes függvények (potenciálok) értéke, annál erősebb az adott részpotenciál az adott településen. A települési részpotenciálok természetesen összegezhetőek, így megkaphatjuk a kistérségi részpotenciálok, illetve kistérségi potenciál értékét. Láthatjuk, ez a mutató(csoport) sokkal sokrétűbb jelentéssel bír, mint a GDP mutatója, mely ugyan általánosan használt, de hiányosságait korábban már kifejtettem.

9.2. A kérdőívek kiértékelésének eredménye

A modell eredményeinek ellenőrzését **két kérdőíves felmérés** segítségével végeztem el. A felméréseket 2002 folyamán, tehát a begyűjtött adatok „korával” megegyező évben végeztem el. *A német felmérésre a Socrates/Erasmus ösztöndíj és az Universität Hohenheim Institut für landwirtschaftliche Betriebslehre segítségével nyílt lehetőségem.*

A magyar felmérés elvégzésénél a Debreceni Agglomeráció Önkormányzatainak Terület- és Településfejlesztési Társulása adatbázisára támaszkodtam, illetve segítséget kaptam az adatgyűjtésnél.

A kérdőívek a két kistérségben abban tértek el, hogy a magyar kérdőívekben szerepeltettem EU csatlakozással kapcsolatos kérdéseket, melyek szorosan nem kapcsolódtak disszertációmhoz. Az EU csatlakozással kapcsolatos vizsgálatomat 2004 júniusában, Németországban, Halléban publikáltam.

A kérdőívek kiértékelésénél egyszerűbb statisztikai módszereket alkalmaztam, módozt, mediánt számoltam. Meg kell ugyanakkor jegyeznem, hogy a kis mintaszám miatt a vizsgálat nem tekinthető relevánsnak. Erdőpuszta kistérségben a megkérdezettek aránya a lakosság 5%-át, míg Hohenlohe kistérségben a lakosság közel 2%. Erdőpuszta kistérségben a nagyobb településeken (Hosszúpályi, Mikepércs, Létavértes) 50 kérdőívet, míg a kisebb településeken 30 kérdőívet töltöttek ki, ez összesen 360 kérdőívet jelent. A megkérdezettek száma Hohenlohe térségben a nagyobb településeken (Schöntal, Muldingen, Ingelfingen) 30 fő, míg a kisebb településeken 15 fő volt, azaz összesen 150 fő.

A kérdőíves felmérés célja a modell eredményeinek ellenőrzése volt. A kérdőív felépítése hét fő részre tagozódott:

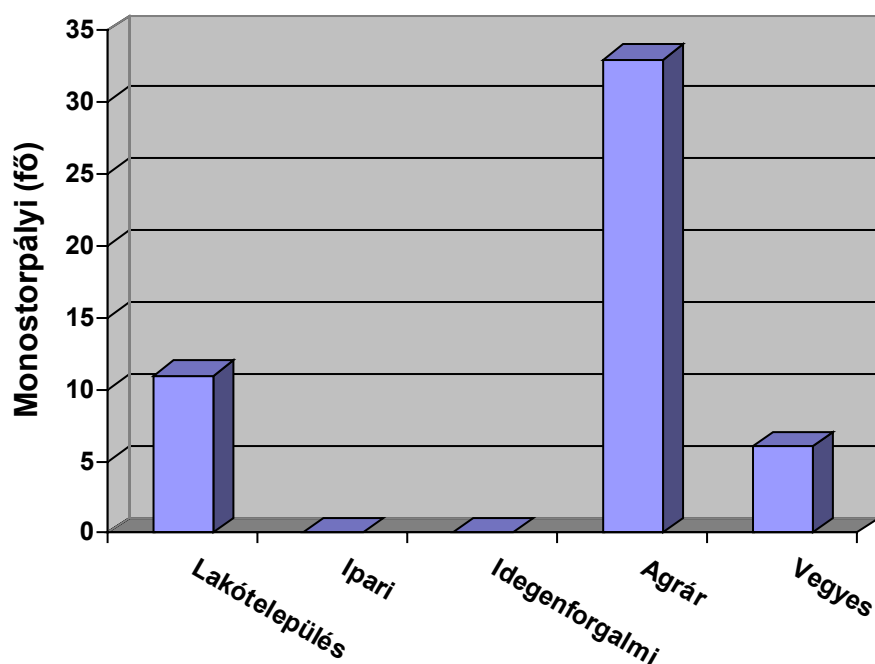
A kérdőív felépítése:

1. A település gazdasága
2. Települési célok
3. Települési feladatok
4. Vidéki élet
5. EU csatlakozás
6. Személyes adatok
7. Munkahelyi adatok

A kérdőívek felépítése az EU csatlakozás (5) rész kivételével azonos volt a német és a magyar kistérségben. A lakosok hajlandósága a kérdőív kitöltésére magas volt, a megkérdezettek 98%-ka kitöltötte a kérdőívet. A magyar és német települések között e tekintetben nem volt különbség. Minden kérdőív kitöltésében a kérdezőbiztos segítette a megkérdezettet. A kérdések jelentős része zárt kérdés volt a válaszadás megkönnyítése érdekében (ld 2. melléklet).

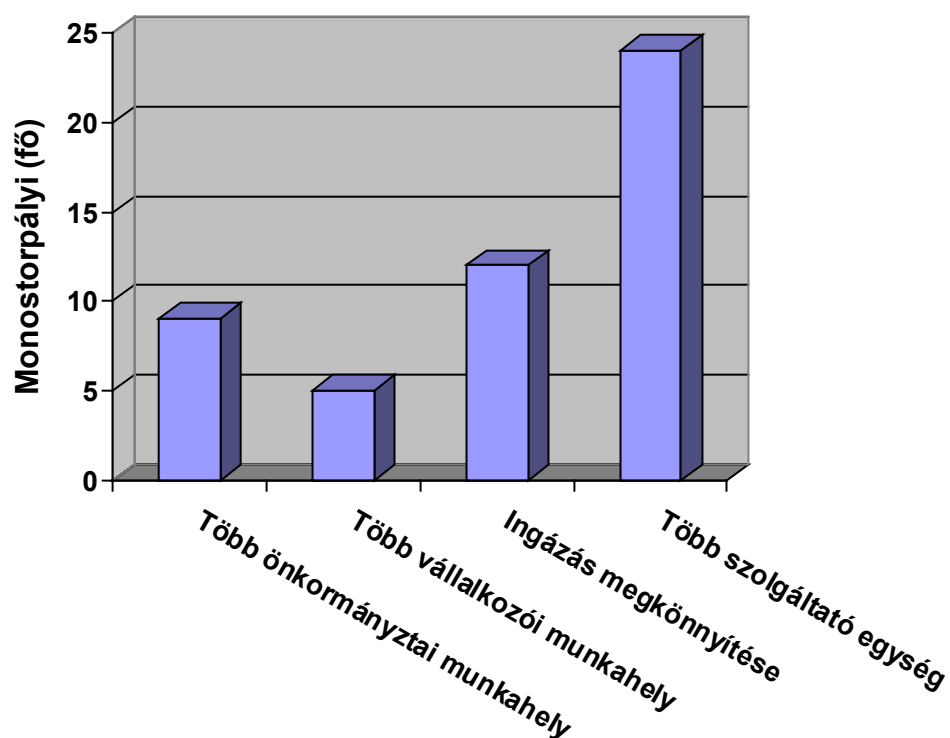
Mielőtt a két kistérségben végzett felmérés eredményeit összevetem a modell eredményeivel, bemutatom egy-egy kiválasztott település lakosai által adott válaszokat.

Monostorpályi településen a megkérdezettek 66%-ka (33 válaszadó) agártelepülés kategóriába sorolta be a települést, 22% lakótelepülés a nagyváros vonzáskörzetében címszó alá, míg 6 válaszadó vegyes funkciójú településként jellemezte a települést.

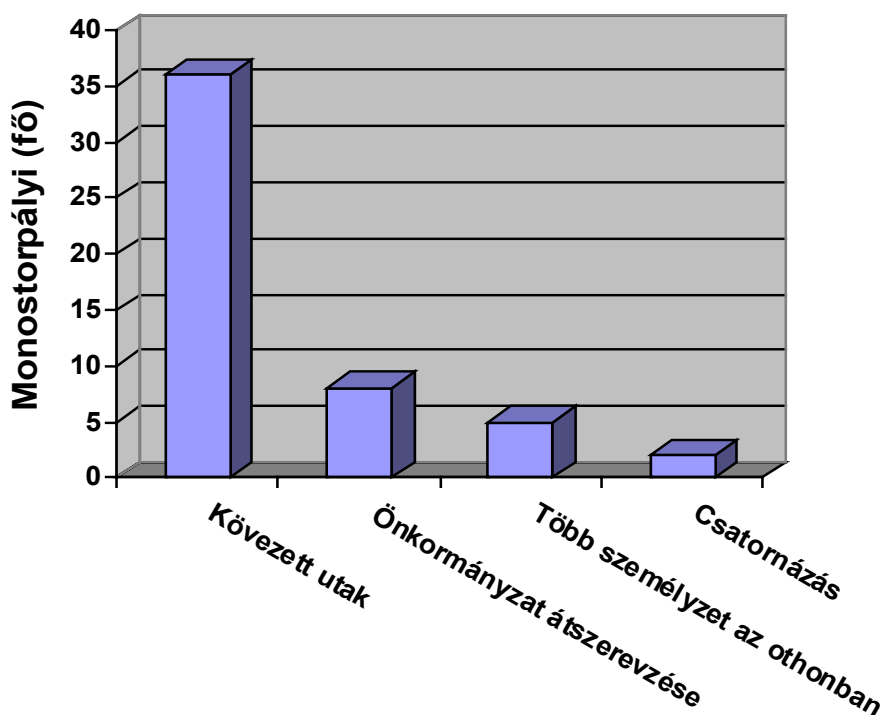
9.1. ábra: Monostorpályi gazdasági funkciói a kérdőívre adott válaszok alapján

A kérdés a település helyzetének felmérését szolgálja. A település céljai és feladatai segítettek annak ellenőrzésében, hogy a modellben meghatározott problémák valósak-e. Az önkormányzaton kívül a szövetkezetből alakult agrárvállalkozás a jelenlegi legnagyobb foglalkoztató a településen.

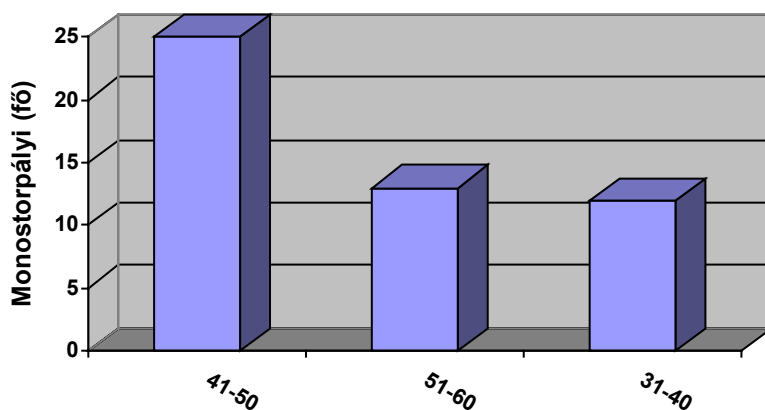
9.2. ábra: Monostorpályi gazdasági fejlődési feladatai a kérdőívre adott válaszok alapján

A válaszadók 48%-ka, azaz 24 megkérdezett a több szolgáltató egység teremtését jelölte meg feladatként. A munkahelyteremtés a gazdasági szférában 18%-os értéket, míg a munkahelyteremtés az önkormányzati szférában 10%-os értéket mutat. Ez megerősíti a modell adatainak eredményeit, amely szerint a munkanélküliek száma alacsony és a település leginkább infrastrukturális hiányosságokat mutat.

9.3. ábra: Monostorpályi aktuális gondjai a kérdőívre adott válaszok alapján

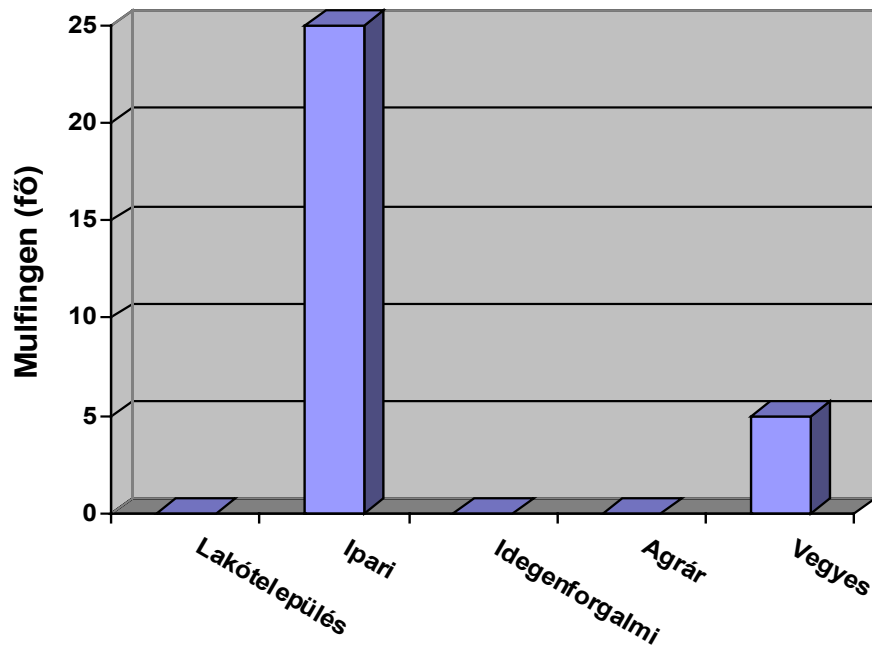
A megkérdezettek 72%-ka a kövezett utak problémáját emelte ki a nyílt kérdés kapcsán. Az önkormányzat átszervezését 16%, a gondozási otthon személyzetének hiányosságait 10%, a csatornázást 4% jelölte meg az aktuális gondok között. A többi kérdést a megkérdezettek közül csak 1-1 válaszadó jelölte meg, ezért nem tüntettem fel a grafikonon.

9.4. ábra: Válaszadók kora

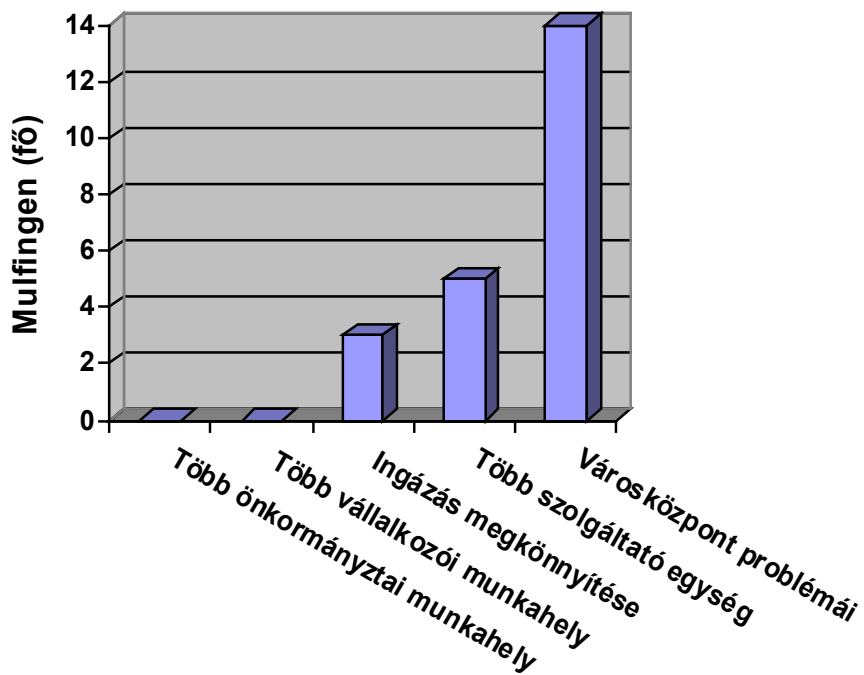
A válaszadók kora megfelel a település lakosainak kormegoszlásának. A lakosok több, mint 60%-ka 40 év feletti korú, a megkérdezettek 70%-ka volt 41 évnél idősebb.

A német településeken elvégzett vizsgálat során a nagyobb településeken 30 főt kérdeztem meg. Mulfingen településen is 30 fős mintát választottam ki.

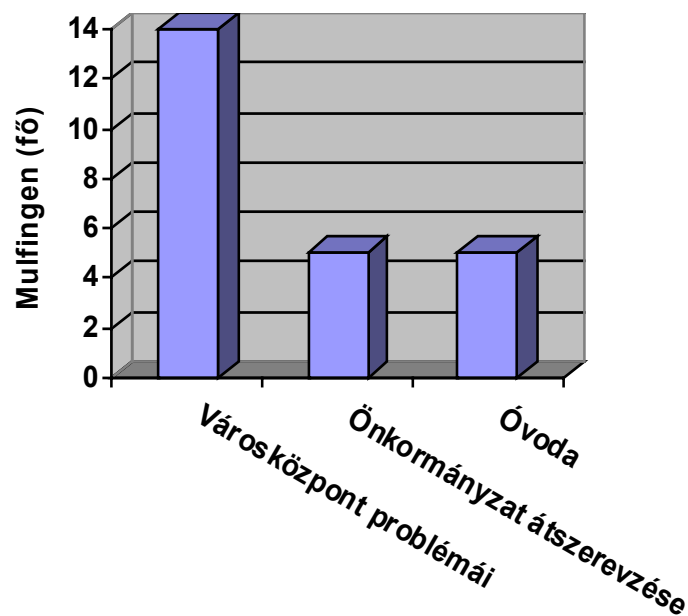
9.5. ábra: Mulfingen gazdasági funkciói a kérdőívre adott válaszok alapján

A válaszadók több, mint 83%-ka a települést ipari településként, a többi válaszadó vegyes települési funkcióval jellemezte. A megkérdezettek válaszait támasztja alá, hogy a településen foglalkoztatottak több, mint 70%-ka a település két nagy gyárában az EBM gyárban és a JAKO Sport üzemében dolgozik.

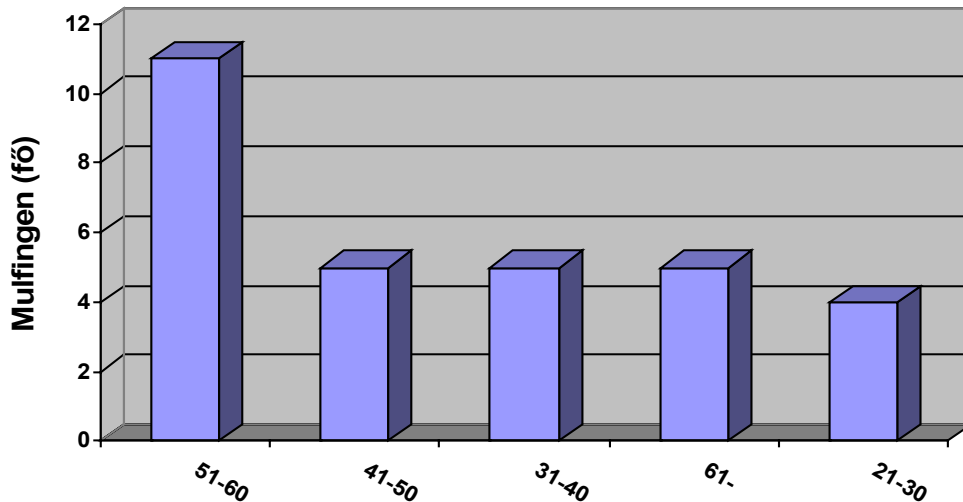
9.6. ábra: Mulfingen gazdasági fejlődési feladatai a kérdőívre adott válaszok alapján

A megkérdezettek 48%-ka jelölte meg az egyéb kategórián belül a városközpont elhanyagolt épületeinek problémáját. Mulfingen központjában több olyan gondozatlan gazdasági épület áll, amelyet az ipari fejlődés előtt mezőgazdasági célokra használtak, ám mára használaton kívül kerültek, állapotuk romlik. A válaszadók 26%-ka egyéb problémákat jelölt meg, mint a közlekedés vagy oktatásügy, azonban ezek a grafikonon nem megjeleníthetőek, hiszen mindössze 1-1 válaszadó jelölte meg a területeket.

9.7. ábra: Mulfingen aktuális gondjai a kérdőívre adott válaszok alapján

A válaszadók 48%-ka jelölte meg a nyílt kérdés lehetőségénél ismét az előbb említett városközponti problémákat. 16% az önkormányzat átszervezését és ugyanennyien az óvoda megszüntetésének problémáját emelték ki. A válaszadók 6%-ka egyéb problémákat jelölt meg.

9.8. ábra: Válaszadók kora

A válaszadók kora Mulfinger településen nem felelt meg a település korfájának, hiszen egy alapvetően fiatal településről van szó, ahol a lakosság, több mint 50%-ka 50 év alatti korosztályhoz tartozik. Az idős válaszadók magas arányát (36%) a település alacsony munkanélküliségi rátája magyarázza. A napközben, munkaidőben végzett felmérés során csak a vállalkozókat és az otthon lévő időseket lehetett elérni.

Az egyes településeken végzett felmérések eredményeit és összefüggéseit a modell eredményeivel a fejezet további része szemlélteti.

9.2.1. Erdőspusztai kistérség

Monostorpályi településen a legerősebb részpotenciálok a demográfia (164 pont) és a természeti erőforrások (164 és 144 pont). A demográfia részpotenciálon belül a regisztrált munkanélküliek aránya alacsony, míg a munkanélküliek végzettsége mutató magas értéket mutat. A természeti erőforrások részpotenciálon belül a nyersanyagok és a védett élőhelyek mutatók értéke elmagas értéket.

A településen élők a válaszadás során kiemelték az egészséges környezet előnyeit és a foglalkoztatottak magas számát (elsősorban a mezőgazdaság területén). Monostorpályiban a közösségi erőforrások és az épített környezet részpotenciál mutató alacsony értéket (47 pont és 92 pont). A közösségi erőforrások alacsony értékét elsősorban a szakrendelő hiánya és a beadott pályázatok alacsony száma okozza. Érdekes módon a válaszadók csak az épített környezet hiányosságait és fejlesztési szükségletét emelték ki; ezen belül is a további kövezett utak építésének és a csatornázás javításának szükségességét. A településen nem történik szennyvíztisztítás és a köves utak aránya is nagyon alacsony (29%).

Hosszúpályi település legerősebb részpotenciáljai a közösségi erőforrások és a vállalkozások részpotenciálok. A közösségi erőforrások részpotenciált elsősorban az oktatás mutató, a nonprofit szervezetek és a személyi szolgáltatások mutatók, míg a vállalkozások részpotenciált a turizmus mutatói erősítik. Ki kell emelni a kérdőívekre adott válaszokból, hogy a lakosság szerint a kis- és középvállalkozások erősítése fontos és a település jövőjét a kis- és középvállalkozásokon keresztül tudják elképzelni. A turizmus mutató erősségét a kérdőívekre adott válaszok nem igazolták. A személyi szolgáltatások meglétével és számával a lakosok elégedettek. A legalacsonyabb részpotenciál Hosszúpályi településen a természeti erőforrások részpotenciál, ezt a fellelhető nyersanyagok alacsony száma és a természetvédelmi terület alacsony aránya okozza. A kérdőívekre adott válaszok nem emelték ki a természeti gondokat, bár problémásnak jelölték meg a tiszta települési környezetet.

Létavértes a vizsgált kistérség legnagyobb települése. A település erősségei a vállalkozások, az épített környezet és a közösségi erőforrások részpotenciálok. A vállalkozások részpotenciál legmagasabb mutatói a társas vállalkozások, a mezőgazdasági terület és a vendéglátóhelyek mutatók. A kérdőívekre adott válaszok elsősorban a mezőgazdasági szektor erősségét emelték ki, ugyanakkor ezt az ágazatot javasolják a jövőbeli fejlesztések középpontjának. A jó vendéglátóhely-ellátottság nem jelent meg a válaszokban. Az épített környezet részpotenciált az infrastruktúra, a közmű és a kultúra mutatók javítják. Az említett tényezők közül egy sem jelent meg a válaszokban. A közösségi erőforrások részpotenciált személyi szolgáltatások, nonprofit szervezetek és oktatás mutatói segítik.

A válaszadók kiemelték a szolgáltatás-ellátottságot, vagyis ezen a téren a városnak megfelelő életszínvonalat érznek a létavértesiek. Az infrastruktúra mutató a fejlesztendő területek között jelent meg, a lakosok a kerékpárutak hiányát vetették fel. A település potenciálja kiegyensúlyozott, csak a demográfia részpotenciál vesz fel alacsonyabb értéket. A demográfia részpotenciált a munkanélküliek magas száma és alacsony iskolázottsága rontja. A munkahelyteremtés is megjelent a fejlesztendő területek között.

Kokad a legkisebb település az erdőpusztai településszövetségben. Kokad potenciálja nem egyenletes, a demográfia részpotenciál kiugró értéket mutat. A demográfia részpotenciál értékét elsősorban a munkanélküliek alacsony aránya és a viszonylag magas iskolázottsági szint javítja. Ez az erősség a kérdőíves felmérés során nem került felszínre. Kokad részpotenciáljai alapvetően alacsonyabbak, mint a többi település átlaga, kiemelkedően rossz részpotenciál az elérhetőség. Ez a személygépkocsi, busz, mind a vasút esetében a legrosszabb mutatókkal rendelkezik (67, 42 és 0 pont).

A lakossági kérdőívek elsősorban a buszközlekedés problémáit emelték ki, az elmúlt években a buszjáratok sűrűségének csökkentése komoly gondokat okozott a személygépkocsival nem rendelkező lakosoknak.

Álmosd részpotenciáljai közül kiemelkedik a természeti erőforrások és kisebb mértékben a demográfia részpotenciál. A természeti erőforrások részpotenciált elsősorban a természetvédelmi terület nagysága mutató erősíti. A természeti környezet pozitív állapota nem volt felismerhető a kérdőíves felmérés során, bár a válaszadók közül többen (bár kevesebb, mint 50%) megjelölték a városinál egészségesebb környezetet. A demográfia részpotenciált a munkanélküliek kora mutató javítja, vagyis a fiatal munkanélküliek magasabb aránya okozza a mutató magasabb értékét. Az eredményt a kérdőívekre adott válaszok nem erősítették meg.

Bagamér alapvetően alacsony részpotenciálokkal rendelkezik. A közösségi erőforrások részpotenciál az egyetlen, mely eléri a 100 pontos értéket. A részpotenciált a beadott pályázatok magas száma segíti. A kérdőíves felmérés során erre a kérdéskörre vonatkozott az Európai Unió kérdéscsoport is. A válaszadók ennek ellenére nem emelték ki a magas pályázati számot. Bagamér elérhetőség részpotenciálja hasonlóan Álmosdhoz, nagyon alacsony, még az 50 pontot sem éri el.

A részpotenciált a vasútközlekedés és buszközlekedés mutatók rontják. Mindkét településen említették a válaszadók az évek óta romló buszközlekedést, a személygépkocsival nem rendelkező válaszadók több, mint 76%-ánál megjelent ez a probléma.

Hajdúbagos részpotenciáljai közül három erős, míg három gyenge (100 pont alatt) kategóriába tartozik. A demográfia, vállalkozások és az elérhetőség 223, 178 és 115 pontos értéket vesznek fel, míg az épített környezet, természeti erőforrások és a közösségi erőforrások részpotenciálok 100 pont alatti értéket. A kérdőíves felmérés során a településen nem emelték ki a magas részpotenciálokat, igaz egyetlen problémás kérdés sem merült fel ezeken a területeken. A településen élők kiemelték az épített környezet hiányosságait, különösen a szennyvíztisztítás hiányát.

A közösségi erőforrások részpotenciált jelentősen rontja az idősek otthonának hiánya, ezt a válaszadók is kiemelték (a 41 év feletti korosztályok aránya 64%). A természeti erőforrások problematikája nem merült fel a válaszok során.

Mikepércs közepes nagyságú település az erdőpusztai kistérségben. A természeti erőforrások, a demográfia és nem utolsósorban az elérhetőség részpotenciálok emelkednek ki a mutatók közül. Az elérhetőség részpotenciál kiemelkedően magas a kistérségben, mind az utazási idő, mind a buszjáratok sűrűsége, mind a vasútközlekedés mutató magas értéket mutatnak. Indirekt módon a válaszokban is megjelent a jó elérhetőség, amennyiben a válaszadók túlnyomó része (64%) megjelölte, hogy Debrecenben végzi bevásárlásait. Az épített környezet részpotenciál éri el a legalacsonyabb értéket. Ezt a köves utak és a tisztított szennyvíz alacsony aránya okozza. Az utak rossz állapotát a válaszadók egyharmada (34%) is kiemelte.

Sáránd elérhetőségi részpotenciálja kiemelkedően magas, potenciálja kétszűcsú, második pólusán a demográfia részpotenciállal. Az elérhetőségi részpotenciált elsősorban a tömegközlekedés mutatói segítik, a demográfia részpotenciált pedig a munkanélküliek magas végzettsége. A két részpotenciál elemei nem jelentek meg a válaszokban. A vállalkozások részpotenciál az erdőpusztai kistérségben Sárándon a legalacsonyabb, ezt a turizmus mutatói okozzák.

A válaszadók jelentős többsége (73%) említette meg a falusi turizmust, mint fejlesztendő, javítandó területet, de emellett elhangzott az is, hogy jelentős javulást a turizmus ágazattól nem várnak. Az indokok között Erdély közelségét emelték ki.

Újléta részpotenciáljai közül csak a demográfia emelkedik ki, a többi részpotenciál mind 100 pont alatti értéket vesz fel. A regisztrált munkanélküliek alacsony aránya okozza a demográfia részpotenciál magas értékét. A legalacsonyabb az elérhetőség részpotenciál, a tömegközlekedés mutatói csökkentik elsősorban az értékét. A válaszadók 37%-ka jelölte meg a rossz tömegközlekedést fejlesztendő területként. A csekély munkanélküliséget, mint pozitív területet nem emelték ki a válaszadók.

9.2.2. Hohenlohe kistérség

Dörzbach település legmagasabb részpotenciálja a közösségi erőforrások részpotenciál. A közösségi erőforrások mutatót az egészségügy és a szegénység mutatói támasztják alá. A megfelelő orvosi ellátást a válaszadók is kiemelték, megemlítve, hogy a település elérte a kritikus méretet, ami felett már eltart a település gyermek- és háziorvost is.

Az elérhetőség részpotenciál minden hohenlohe-i településen alacsony (50 pont alatt), de Dörzbach és a települések között is kevés (27 pont). Az elérhetőség részpotenciált a tömegközlekedés mutató befolyásolja; tömegközlekedés a településeken gyakorlatilag nem létezik, az iskolabusz járatain kívül. A válaszadók ennek ellenére egyetlen településen sem emelték ki a tömegközlekedés hiányosságait, hiszen leépítése már a nyolcvanas években megtörtént.

Ingelfingen település részpotenciáljai közül csak a demográfia részpotenciál éri el a 100 pontos értéket (104 pont). A magas értéket a munkanélküliek kora mutató jó értéke okozza, vagyis a településen a munkanélküliek fiatalok, így nagyobb esélyük van az elhelyezkedésre. A kérdőívekre adott válaszokban ez a terület nem jelent meg. Az elérhetőség mellett alacsony értéket mutat a természeti erőforrások részpotenciál, természetvédelmi terület ugyan található a település közigazgatási területén, azonban védett vízbázisú táj nem.

A válaszadók kiemelték a többi településhez képest alacsony természeti értékek arányát, azonban elsősorban a turisztikai bevételek oldaláról közelítve a kérdéskört. A természeti környezettel minden településen elégedettek voltak a válaszadók.

Jagsthausen településen kiemelkedő a demográfia részpotenciál értéke. A településen nagyon alacsony a munkanélküliségi ráta (2,3%), illetve magas a munkanélküliek iskolázottsága, az általános iskolát nem végzett munkanélküliek aránya 2,7%. A természetvédelmi terület nagysága a legalacsonyabb a vizsgált német települések között, a problémák Ingelfingen településhez hasonlíthatóak. A két település egymás szomszédságában található. A válaszadók a problémás területek között emelték ki a közösségi erőforrások (54 pont) két mutatóját.

A településen 2000. évben megszűnt az általános iskola és nincs orvosi ellátás. A válaszadók 40%-ka említette a fenti területeket a fejlesztendő területek között.

Krautheim település közösségi erőforrások részpotenciálja a nonprofit szervezetek és a személyi szolgáltatások nagy száma miatt magas értéket ért el. *A válaszadók nagy része (93%) kiemelte az erős közösségi életet, amelyet a nonprofit szervezetek (egyesületek) fognak össze.* A településen a legalacsonyabb az elérhetőség részpotenciál a fentebb már említett problémák miatt.

Mulfingen-ben a demográfia és az épített környezet részpotenciálok a legerősebbek. A válaszadók mindegyike megemlítette a település fejlett iparát, először az EBM gyárat, másodsorban a JAKO kereskedelmi vállalatot, amelyek tevékenysége a munkanélküliség alacsony értékét eredményezte. Az épített környezet részpotenciált a válaszadók a problémás területek között említették, amennyiben a városközpontban lévő elhagyott gazdasági épületek jelentősen rontják a városképet. A modell ezt a területet nem fedi le. A településen a legalacsonyabb részpotenciál az elérhetőség.

Schöntalban az épített környezet és a vállalkozások részpotenciáljai kiemelkedőek. A megkérdezettek kiemelték (33%) a 2002-ben elkészült szennyvízhálózatot, amely a modellben jelentősen javítja az épített környezet részpotenciált. A vállalkozások részpotenciál magas értékét a turizmus mutatói okozzák, amelyek kapcsolódnak a schöntali kastély látványosságához, melynek pozitív hatásait a válaszadók is kiemelték. A település legalacsonyabb részpotenciálja az elérhetőség.

Widdern legmagasabb részpotenciálja a közösségi erőforrások. A részpotenciált elsősorban a beadott pályázatok és az oktatás mutatói erősítik. A válaszadók 26%-ka említette, hogy a vezetés innovációs képességeivel elégedettek és az elnyert pályázati összegek jelentősen javították a települési – elsősorban épített – környezetet. A vállalkozások részpotenciál kis értékét (29 pont) a turizmus mutatóinak alacsony értékei okozzák. A megkérdezettek 20%-ka emelte ki problémaként, hogy a településen nincs szálláshely.

9.3. Összefoglalás

A két kistérség összehasonlításánál megállapítottam, hogy a hohenlohe-i települések részpotenciáljai alacsonyabbak ugyan, de a potenciál kiegyensúlyozottabb, mint az erdőspusztai településeken. A német településeknél gyakoribb a „több lábon állás”, vagyis sok az erősebb részpotenciál. A magyar településeknél gyakori az egyetlen kiugró csúcs, az egyetlen kiemelkedő részpotenciál.

A potenciál meghatározása egy olyan döntés-előkészítő módszernek tekinthető, amely a települések stratégiai tervezését segítheti. A település vezetése eldöntheti, hogy a kiugró részpotenciálra építi fel stratégiáját vagy a többi „elmaradott” terület mutatóin kíván javítani. Amennyiben az utóbbi stratégiát választja a település vezetősége, a modellben visszakereshetők azok a mutatók, amelyeket javítani szükséges.

A kérdőíves felmérés nem igazolta teljes mértékben a modell eredményeit, a településen élők véleménye szerint nem mindig azok a területek a legproblémásabbak, amelyeket a modell kijelölt. A fenti eltérés oka többek között az is, hogy *a településen élők nem ismerik teljes mélységében a település erősségeit és problémáit*. Több esetben az is kiderült, hogy még a település vezetése sem ismeri a fontos mutatókat, sokszor még megközelítőleg sem. A nem ismert mutatók között találtam a szolgáltatások számát, a zöld terület (erdő) arányát vagy a vendégéjszakák számát.

Meg kellett állapítanom azt is, hogy vannak olyan területek, amelyeket a modell nem képes lefedni. Konkrét példaként említhető a Mulfingen település központjában található elhagyott gazdasági épületek problémája. Ezen területek, illetve építmények felmérését, illetve a hatások elemzését nem fedi le a modell rendszere. A modell jellegéből fakadóan nem képes az objektív valóság teljes körű leképezésére, azonban jelentős segítséget nyújthat a vezetőség döntés-előkészítésében.

A gazdasági potenciál egyetlen mutatóval való kifejezése csak csekély mennyiségű információval szolgál és csak adott területi kontextusban teszi lehetővé a települések összehasonlítását. A részpotenciálok meghatározása a település vezetői számára sok kiegészítő információval szolgál, a mutatók különbsége jelenti ezeket az addicionális információkat.

A vezetőség ez alapján meghatározhatja a települési stratégia főbb irányait, aszerint, hogy a részpotenciálok és ezáltal a település lehetőségeinek kiegyensúlyozására törekszik, vagy az egy-két „húzóágazatra” koncentrál. A stratégia tehát kiegyenlítő-felzárkóztató vagy koncentráló lehet.

A **kiegyenlítő-felzárkóztató stratégia** során a település a részpotenciálok, azaz a lehetőségek kiegyensúlyozására koncentrál. Olyan fejlesztéseket hajtanak végre, amelyek a gyenge részpotenciálok erősítését teszik lehetővé. Természetesen ez a meghatározás is feltételezi azt a modellem leírása elején kifejtett tételt, hogy a települések, illetve kistérségek tudatos stratégiát követnek és nem az állami, közösségi pályázatok által kijelölt kényszer-útvonalat követik.

A **koncentráló stratégia** választása elején a település a kiemelkedő részpotenciálra vagy részpotenciálokra koncentrál. A település ez esetben húzóágazatként kezeli a kiemelkedő részpotenciálokat és a kigyűrűző (spin-out) hatásokra építve erősíti áttételesen a többi ágazatot.

A grafikus megjelenítés egy könnyen átlátható hálószerkezetben, a vidékgazdasági potenciál gyors áttekintését teszi lehetővé. Az ábrák a vezetőség, a polgármester számára könnyen, gyorsan kommunikálható stratégia eszközt jelentenek.

10. Következtetések, javaslatok

A tizedik fejezetben bemutatom az új és újszerű tudományos eredményeket, kifejtem az eredmények gyakorlati hasznosíthatóságát és javaslatokat teszek a modell továbbfejlesztésére. Az eredmények gyakorlati hasznosíthatóságát részben az erdőspusztai települések polgármestereivel egyeztetve alakítottam ki. A modell továbbfejlesztésére vonatkozó javaslatokat, az aktuális szakirodalmi forrásokat és a területfejlesztés érintett szereplőinek véleményét figyelembe véve alakítottam ki.

A szakirodalom elemző értékelése során megállapítottam, hogy mind a vidékfejlesztési, mind a területi gazdaságtani, mind a közgazdaságtani tanulmányok más-más megközelítésben foglalkoznak a gazdasági potenciál kérdésével. Az elméletek összehasonlítása során megállapítottam, hogy a területi gazdaságtan elsősorban az elérhetőség oldaláról közelíti meg a potenciál definícióját. A közgazdaságtan a GDP maximalizálást tekinti a gazdasági potenciál központi kérdésének, míg a vidékfejlesztés a komplex gazdasági potenciál meghatározására nem tett kísérletet, jöllehet az általam részpotenciálként definiált részeredményeket vizsgálta. A szakirodalmi áttekintés során felismert tudományági különbségek összehangolására **javaslom** a tudományágak közötti interdiszciplináris egyeztetés elindítását a gazdasági potenciál kérdésével kapcsolatban.

Az adatbázisok vizsgálata során megállapítottam az általánosan használt területi GDP mutató problémáit. A GDP mutató kritikája a makrogazdasági megközelítésből is kiderült, disszertációmban azonban a területi GDP vizsgálatára helyeztem a hangsúlyt, és csak a területi GDP számítás problémáit vizsgáltam. Megállapítottam, hogy a területi GDP számítás gyakran becsléseken és extrapoláción alapul, ezért a mutató megbízhatatlan. **Javaslom** a területi GDP számítás során az alulról felfelé (bottom-up) módszer segítségével történő adatgyűjtési módszer megvalósítását, mely megbízhatóbb adatokat eredményez és az Európai Unió szubszidiaritással kapcsolatos alapelvével is harmonizál.

Megalkottam a vidékgazdasági potenciál mutatóját, majd a mutató alkalmazhatóságát magyar és német településeknél vizsgáltam. A vizsgálat során több megállapítást is tettem, bemutatva példa-településeket is. A települési önkormányzatok és döntéshozók számára **javaslom** a vidékgazdasági potenciál mutató használatát, mivel a mutatócsoport által nyerhető információk egy komplex, de gyorsan áttekinthető ábra segítségével mutatják be a települést. A mutató alapján a döntéshozók meghatározhatják a stratégiai irányokat a kiegyensúlyozottságra vagy a koncentrálásra törekedve.

Kérdőíves felmérés során vizsgáltam a mutató eredményességét. Kijelenthetem, hogy a mutató működése kielégítő, ám nem tudja lefedni a település gazdaságának minden aspektusát. A kérdőíves felmérés során azt is megállapítottam, hogy a lakosság tudása, ismerete településéről csekély; ezért **javaslom** a települések vezetői számára a lakossággal való kommunikáció fejlesztését, elsősorban a települések gazdaságát tekintve.

10.1. Új és újszerű tudományos eredmények

1. Áttekintettem és rendszereztem a magyar és nemzetközi szakirodalomban fellelhető potenciál definíciókat, értékeltem ezeket és megállapítottam, hogy a kistérségekre a definíciók közül egy sem alkalmazható.
2. A szakirodalomban található modellek közül egy sem tükrözi megfelelően a kistérségek stratégiai lehetőségeit. Megállapítottam, hogy a modellek nem elérhető illetve nem releváns adatokra épülnek és felülről lefele osztva, aggregált mutatók segítségével adják meg a gazdasági lehetőségek értékét, amely elfedi a különbözőségeket és az önkormányzatok számára helytelen következtetéseket eredményez.

3. Széleskörű szakirodalmi feldolgozásra alapozva **kialkítottam a vidékgazdasági potenciál definícióját**, miszerint „*a vidékgazdasági potenciál, olyan helyi erőforrásokon alapuló lehetőségek összessége, melyek alapját képezheti egy stratégiai program kidolgozásának*”.
4. A szakirodalmi ismeretanyag, a részpotenciálok alkalmazhatóságának vizsgálata valamint a vidékgazdasági potenciál definíciójának meghatározását kövően az előbbiekre építve modelt alakítottam ki a kistérségi, illetve települési gazdasági potenciál mérésére. A modell hat részpotenciált vizsgál, amely egyetlen értékkel is kifejezhető.
5. A modellel meghatároztam Erdőspusztá (Magyarország) és Hohenlohe (Németország) kistérség településeinek gazdasági potenciálját. Megállapítottam, hogy a német kistérségben az egyes részpotenciálok kiegyenlítettebbek, több az erősebb részpotenciál, míg a magyar kistérség településeit főként egy-két kiugró részpotenciál jellemzi. Megállapítottam, hogy a modell **alkalmazható nemzetközi összehasonlításokra** is.
6. A modell eredményeit átfogó kérdőíves felméréssel teszteltem az erdőspusztai, és a hohenlohe-i településeken. A felmérés során igazolást nyert a modell kielégítő működése.
7. A vidékgazdasági potenciáldefiníció segíti a kistérségek gazdasági potenciáljának meghatározását. A kialakított modell az önkormányzatoknak ad olyan eszközt, amellyel saját erőforrásaikra támaszkodva és kitörési pontokat meghatározva alakíthatják ki elképzeléseiket. A stratégiáknak ebben az esetben nem kell kínálat-vezérelt módon követni az állami és közösségi támogatáspolitikát, hanem távlati céljaiknak megfelelően célzott pályázatokkal segíthetik a térség gazdaságának kiegyensúlyozott fejlődését.

10.2. Az eredmények gyakorlati hasznosíthatósága

A települések vezetői kidolgozott gazdasági potenciál modellel egyszerűen számba vehetik a települések erőforrásait és lehetőségeit. A modell olyan adatbázisokra épül, amelyek a településeken fellelhetőek, vagy csekély utánajárással beszerezhetőek, így adatokkal egyszerűen feltölthető.

A modell eredményei segítséget nyújtanak a település stratégiák kidolgozásában; ezek reális és valós adatok alapján történő fejlesztésében. A települési stratégiák alapvetően a koncentráció, illetve a kiegyensúlyozó stratégiai irányokat vehetik fel. A modell grafikai ábrázolás segítségével könnyen, gyorsan áttekinthető képet ad a települések lehetőségeiről.

A települési stratégiai programok kidolgozása, bizonyos mértékű összehangolása segíti az egyes települési projektek egymáshoz kapcsolódását, az ad hoc jellegű tervezési folyamatok számának csökkenését és segítségével elkerülhetők a párhuzamos kapacitások bővítése. A stratégiai tervek település szintű meghatározása segíti a kistérségi programok gyakorlati hasznosíthatóságát, illetve harmonizálását.

A vizsgált kistérségek településeinek vezetői megvizsgálhatják a lakosok által elképzelt jövőképeket és felülvizsgálhatják saját települési stratégiáikat. A kidolgozott modell részpotenciáljának kiszámításához szükséges adatokat úgy választottam ki, hogy a helyi adatgyűjtés – szükséglet minimális, így a változások a modell újraszámításával évente követhetők. A modell felépítésének köszönhetően modellezhető a tervezett fejlesztések várható hatása is.

A kidolgozott definíció és modell segítséget nyújthat a kutatóknak a gazdasági potenciál fogalmának vizsgálatában és továbbfejlesztésében.

A gazdasági potenciál definíciójának, illetve elméletének tudományági egyeztetése segítheti az interdiszciplináris egyeztetési folyamatokat.

A település vezetői a település potenciálját egy mutatószámmal is kifejezhetik, mely a lakossági kommunikáció során a GDP-hez hasonló egyszerűséggel fejezi ki a település fejlettségét. Itt azonban fennáll a viszonylag egyszerű részekre bontás lehetősége, amely a területi GDP esetén nem adatott meg.

10.3. Javaslatok a modell továbbfejlesztésére

1. Az interdiszciplináris egyeztetés a tudományágak között elősegítheti a gazdasági potenciál elméletének további letisztulását. A definíció általános érvényű elfogadottsága tovább segíti a modell kialakítását, illetve fejlesztését.
2. A kidolgozott modell más európai országban is alkalmazható, így a nemzetközi felmérésekre és összehasonlításra is lehetőséget ad. Kérdőíves felméréssel minden esetben el kell végezni az ellenőrzést, és ezek eredményeinek felhasználásával a modell mutatói tovább finomíthatók.
3. A kérdőíves felmérés döntéshozói, vállalkozói, lakossági differenciálásával az egyes csoportok jövőképei is meghatározhatók. A differenciálással ellenőrizhető, hogy a modell mutatói a csoportok számára fontos problémákat fednek-e le. A felmérések eredményeinek feldolgozása után a stratégiában megfogalmazott fejlesztési területeken belül az adott csoport elvárásainak megfelelő fejlesztés határozható meg.
4. A modell Németországban történt publikálását követően egy szélesebb körű nemzetközi publikáció elősegítheti a modell továbbgondolását. Az Európai Unió országaiban különösen a vidékfejlesztési politika 2007-13-as átalakítására való felkészülés során felmerülő gondolati elemek építhetők be a modell elméletébe. Az új Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap kialakítása új metodológiák és gondolati elemek megjelenését fogja maga után vonni.

11. Összefoglalás

Disszertációmban vidéki kistérségek, és ezen belül a települések gazdasági potenciáljának felmérésével foglalkoztam. A második fejezetben a kutatás elméleti alapjait raktam le. A harmadik fejezetben a szakirodalomban fellelhető potenciálmodellek kérdéskörével foglalkoztam, kitérve a területi gazdaságtan, vidékfejlesztés és a közgazdaságtan (makroökonómia) potenciálmodelljeire és potenciál definícióira. A negyedik részben a regionális mutatószámok kérdéskörét elemeztem, külön kitérve az általánosan használt területi GDP problematikájára.

Az ötödik részben a modellhez tartozó egyes részpotenciálok, illetve mutatószámok elméleti megalapozását végeztem el. A hatodik részben a felhasznált adatbázisokat mutattam be, míg a hetedik részben részletesen elemeztem és csoportosítottam a felhasznált adatokat. A nyolcadik részben a modell eredményeit mutattam be grafikusán. A kilencedik részben a modell eredményeit fejtettem ki részletesen, illetve megismertettem a kérdőíves felmérés eredményeit, amelyeket összevetettem a modell eredményeivel.

A disszertáció a kistérségek, illetve vidéki települések gazdasági potenciáljának meghatározását taglalja. A vidékgazdasági potenciál mutató a szakirodalomban még nem került meghatározásra, ezért a szakirodalmi feldolgozás során több tudományág gazdasági potenciál mutatóit, illetve ezek komplementaritását is vizsgáltam. A gazdasági potenciál mutatók jelentős eltérést mutattak az elméleti megközelítések vizsgálata során. A közgazdaságtan potenciálmodelljei elsősorban a maximális GDP elérésének lehetőségét vizsgálják. A területi gazdaságtan potenciálmodelljei közelebb állnak az általam megfogalmazott gazdasági potenciál definícióhoz, ezért ezek vizsgálatára nagyobb figyelmet fordítottam. A mutatók, bár elsősorban a GDP és a fizikai elérhetőség kapcsolatából alakulnak ki, több aspektust is figyelembe vesznek, mint például az elválasztó határokat és az üzletemberek preferenciáit. A mutatók kidolgozása részben európai uniós finanszírozással történt és az Európai Unió is messzemenően alkalmazta.

A vidékfejlesztés nem hozott létre önálló potenciál mutatókat, bár mind nemzetközi, mind a magyar szakirodalomban gyakran felmerül a potenciál szó, ám értelmezése, definiálása általában elmarad. A gazdasági potenciál kifejezést, többek között a Nemzeti Fejlesztési Terv Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Programja is használja, ám nem értelmezi a kifejezést. A vidékfejlesztés ugyanakkor több, általam részpotenciálként meghatározott mutatót, illetve mutatócsoportot is vizsgál. A leginkább elfogadott ilyen mutatócsoport a Humán Fejlettségi Index magyar továbbfejlesztése volt, melyet az ENSZ is vizsgált tanulmányaiban. A vidékfejlesztés ezen túl is vizsgált részpotenciál mutatócsoportokat, többek között a vállalkozási mutatócsoport indikátorait.

Részletesen elemeztem a GDP problematikát, amely esetében kiemeltem a területi GDP számítás gondjait. A területi GDP általánosan használt mutató, amelyet előszeretettel használnak fel politikai kommunikáció során. A mutató ugyanakkor – vizsgálataim szerint – nagymértékben becsléseken alapul, így nem ad képet a valós helyzetről, még kevésbé az adottságokról. A lehetőségek meghatározására végül értelmeztem a vidékgazdasági potenciál definícióját, melynek grafikus megjelenítése politikai kommunikáció céljára is alkalmas.

A modell megalkotásához meghatároztam a szakirodalmi feldolgozás eredményeképpen kialakított ideális modellt, amelyet a két meghatározott vidéki kistérségben vizsgáltam. Az adatbázisok vizsgálata során világossá vált, melyek azok a mutatók, amelyek egyszerűen előállíthatók, könnyen beszerezhetők. Az adatok könnyű elérhetősége fontos szempont, hiszen egy gyakorlatban is hasznosítható modellt kívántam előállítani, amelynek alapfeltétele a könnyű kezelhetőség. A részpotenciálok tehát az adatbázisok korlátait szem előtt tartva kerültek kialakításra, természetesen a szakirodalmi háttérrel figyelembe véve.

A modell megalkotása után részletesen vizsgáltam a két kistérség településeinek mutatóit, elemezve a mutatók közötti eltéréseket. Az egyes részpotenciálok különbözőségét a grafikus megjelenítésben látható különbségek teszik érzékelhetővé. A modell grafikus megjelenítése így elősegíti a modell átláthatóságát.

Az eredmények grafikus ábrázolása során bemutattam az összes település potenciálrajzát, majd kiemeltem mindkét kistérségből két települést és példájukon keresztül részletesen elemeztem a részpotenciálok különbözőségét. A vidékgazdasági potenciál, mint aggregált mutató jellemzésére elvettem az egyetlen mutató lehetőségét, mivel a részpotenciálok különbözősége jelentős mennyiségű addicionális információval is szolgál.

A modell eredményeit, a kapott részpotenciálok értékeit részletesen vizsgáltam mind Hohenlohe, mind Erdőspusztai térségében, illetve településein. A meghatározott részpotenciálok az adott területi összefüggésben vizsgálva megmutatják a települések adott lehetőségeit, illetve kiemelik a hiányos lehetőségeket.

Az elvégzett kérdőíves felmérés megmutatta a modell alkalmazásának korlátait, ugyanakkor a továbbfejlesztés lehetőségeit is felvázolta. A település vezetése és a lakosság közötti kommunikáció hiányait is megmutatta felmérés, különösen az általános stratégiai kérdéseket illetően.

A vidékgazdasági potenciál definíciójának meghatározása segíti a gazdasági potenciál meghatározás letisztulását. Az interdiszciplináris vita megindulása tovább gyorsíthatja a folyamatot. A modell, illetve az alkalmazott modell eredményei segítik a települések vezetőségét a stratégiai irányok kialakításában. Így kidolgozhatják fejlesztési koncepciójuk legfőbb irányait és egyeztetve ezeket, kistérségi stratégiai programot alkothatnak.

Irodalomjegyzék

Jogszabályok, jelentések

- 1260/1999 EK: Council Regulation (EC) No 1260/1999 of 21 June 1999 laying down general provisions on the Structural Funds, Brüsszel
- 1783/1999/EK: Az Európai Parlament és Tanács 1783/1999/EK a Regionális Fejlesztési Alapról (ERFA) szóló rendelete, Brüsszel
- EU BIZOTTSÁG Kohéziós Jelentése (1997): Second report on economic and social cohesion,
http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/contentpdf_en.htm
- EURÓPAI BIZOTTSÁG, (2005): Transz-Európai Hálózatok, www.europa.eu.int
- ERDF (2000): The territorial effects of the structural and cohesion funds, ESPON, Brussels
- ERFA (1999): Europäische Kommission Generaldirektion für Regionalpolitik und Kohäsion, Der neue Programmzeitraum 2000-2006: methodische Arbeitspapiere, Indikatoren für die Begleitung und Bewertung, Arbeitspapier 3, Brüssel
- HM TREASURY (2000): Realising Europe's potential, Economic reform in Europe, Chancellor of the Exchequer, London
- UN Human development report (2004): <http://hdr.undp.org/>
- MAASTRICHTI SZERZŐDÉS (1993): Szerződés az Európai Unióról, http://www.eu2004.hu/kulugy/upload/M_26/rek5/7.pdf
- OECD Organisation for Economic Co-operation and Development (2002): Measuring the Information Economy, OECD, Paris, www.oecd.org
- NEMZETI FEJLESZTÉSI TERV (2004): www.nfh.hu
- ENSZ, United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD (2002): Unctad Benchmarks Fdi Performance, Potential, ThisDayOnLine, 2003. 08. 06.
- A FOGLALKOZTATÁSI TÖRVÉNY (1991 évi IV. tv.): CD Jogtár, 2004
- CÖTKÉNY Térségfejlesztő Szövetség alapszabálya (1999), Tiszabábolna, www.cotkeny.hu

Szakirodalom

- ADLER K. - BABUSIK P. (2001): Romákat foglalkoztató vállalkozások, OFA tanulmány, Budapest
- ANDORKA R. (2000): A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése a rendszerváltás óta, MTA Politikai tudományok Intézete, <http://buster.mtapti.hu/mtapti/index.php>
- AUDRETSCH D. B. (2001): The dynamic role of small firms: Evidence from the U.S., World Bank, Washington
- BALCSÓK I. (2002): Gúzsba kötött óriás, avagy az észak-alföldi régió munkaerőpiacának évtizedes gondjai, Területi Statisztika, január
- BARANYI B. (2001): A határmentiség kérdőjelei az Északkelet Alföldön, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs
- BENE L. - TEKSE K. (1966): Vizsgálatok a népesség területi eloszlásának alakulásáról Magyarországon 1900-1960. KSH Népességtudományi Kutatóintézet Közleményei 9., Budapest
- BERTA Gy. (2003): Konferenciaturizmus a Közép-Dunántúlon, Területi Statisztika, 2003. január

- BIEHL D. (1986): The Contribution of Infrastructure to Regional Development. Final Report of the Infrastructure Studies Group to the Commission of the European Communities. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- BIRG, H. (2001): Die demographische Zeitenwende. Der Bevölkerungsrückgang in Deutschland und Europa, Verlag C.H. Beck, München:
- BORJAS G. J. (1995): The Economic Benefits from Immigration, Journal of Economic Perspectives 1995/9
- BORZÁN A. (2003): Az interregionalizmus főbb közgazdasági összefüggéseinek és lehetőségeinek vizsgálata a dél-alföldi magyar-román határ mentén, PhD disszertáció, 2004
- BOYD M. (1989): Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas, International Migration Review, Vol. 23, No. 3
- BÖKEMANN D. (1982): Theorie der Raumplanung. Oldenbourg, München/Wien.
- BRUCKNER J. - GETHER I. (2003): A területi GDP számítás helyzete, a továbbfejlesztés lehetőségei, Területi Statisztika, július
- BRUINSMA F. - RIETVELD P. (1998): The accessibility of European cities: theoretical framework and comparison of approaches, Environment and Planning, Vol. 30.
- BRÜDERL J. - PREISENDÖRFER P. - ZIEGLER R. (1996): Der Erfolg neugegründeter Betriebe, eine empirische Studie zu den Chancen und Risiken von Unternehmensgründungen, Dunker & Humblot, Berlin
- BURDA M. (1993): Labour Markets in Eastern Europe, Economic Policy, No.16, April
- BURNETT J.(1994): Idle Hands, The Experience of Unemployment 1790-1990, Routledge, London
- CARLUCCI F. - PISANI S. (1995): A multiattribute measure of human development, Social Indicators Research, 36(2)
- CASTLES S. - MILLER M. J. (1995) : The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World, MacMillan, London
- CHATELUS G. – ULIED A. (1995): Final Report on Union Territorial Strategies linked to the Transeuropean Transportation Networks, Paris - Barcelona.
- CHRISTALLER W. (1933): Die zentralen Orten in Süddeutschland, München.
- COPUS A. (1997): A New Peripherality Index for European NUTS II Regions, Report for the Highlands and Islands European Partnership.
- DOBOSI E. (2003): A komplex regionális fejlettség matematikai-statisztikai elemzése, Területi Statisztika, január
- DORGAI L. - MISKÓ K. (2000): Az Európai Unió új vidékfejlesztési politikája, A falu, XIV/3.
- ELLIOT R. F. (1991): Labor Economics, A Comparative Text, Mc Graw Hill, London
- EWERS H. J. - FRITSCH M. (1987): Zu den Gründen staatlicher Forschungs- und Technologiepolitik, in: Boettcher u. a. (Hrsg.), Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie Band 6, Tübingen
- FASSMANN H. - MÜNZ R. (1995): Migration in Europa, Campus Verlag, Frankfurt a. Main/New York
- FEHÉR A. (1996): Regionális és foglalkoztatási feszültségek az Észak-magyarországi agrárkörzetekben. In: Agrárátalakulás, stabilizáció, modernizáció, szerk. Bogyó Tibor, MTA Agrárközgazdasági Bizottság, MTA, Budapest

- FEHÉR A. (2004): A vidékfejlesztéssel kapcsolatos fogalmi rendszer értelmezési és adaptációs kérdései, s az erre vonatkozó magyar szabályozások szakmai megalapozása, NFM Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport Agrár- és Vidékfejlesztési Témacsoportja, Debrecen
- FÓTI K. (1999): Human Development Report Hungary 1999, ENSZ, <http://hdr.undp.org/>
- FRIEDBERG R. M. - HUNT J. (1995): The Impact of Immigrants on Host Country Wages, Employment and Growth, The Journal of Economic Perspectives, Volume 9/2
- FROST M. E. és SPENCE N. A. (1995): The rediscovery of accessibility and economic potential: the critical issue of self potential, Environment and Planning A27
- TÖRNQUIST, G. (1990) Multilevel Networks Barriers: The Methodological Challenge, Journal of Regional Science, annals, 1990/24.
- GHALI S. (2002): TFP and Economic potential of the Tunisian economy, Département des Sciences Economiques, Faculté des Sciences Economiques et de Gestion de Tunis, Université de Tunis, El Manar
- GOODCHILD M. – RUSSELL S. – SANDERSON K. (2001): Unleashing the Economic Development Potential of Our Communities, Local Government New Zealand Economic Development Working Party, New Zealand
- GREEN A. E. (1999): Insights into unemployment and non-employment in Europe using alternative measures, Regional Studies 33
- GREENWAY, D. és R.C. HINE (1991), “Intra-industry specialization, trade expansion and adjustment in the European economic space”, Journal of Common Market Studies 29(6)
- GREN J. (2003): Reaching the Peripheral Regional Growth Centres Centre-periphery convergence through the Structural Funds’ transport infrastructure actions and the evolution of the centre-periphery paradigm, European Journal of Spatial Development, ISSN 1650-9544, Jan 2003
- GURAK D. T. - CACES F. (1992): Migration Networks and the Shaping of Migration Systems. in: Kritiz, M.M.- Lim, L.L. - Zlotnik, H.: International Migration Systems, A Global Approach, Oxford
- GUTIEREZ J. - URBANO P. (1996): Accessibility in the EU: the impact of the trans-European road network, Journal of transport geography, 4.
- HANSEN W. G. (1959): How Accessibility shapes land-use, Journal of the American Institute of Planners 25
- HARRIS, J. R. - TODARO, M. P. (1970): Migration, unemployment and development: two sector analysis, American Economic Review, March 1970, 15(1)
- HAYNES K. E. - FORTHERINGHAM A. S. (1991): The Impact of Space on the application of Discrete Choice Models, Review of Regional Studies, 20 (2)
- HINDER A. (1979): Modelle, in. Jöhr, W. A.: Einführung in die Wissenschaftstheorie für Nationalökonomien, Wilhelm Surbir, St. Gallen
- HUSZ I. (2001): Az emberi fejlődés indexe, Szociológiai Szemle 2001/2.
- JAKOBI Á. (2002): Előrejelezhetők-e a területi egyenlőtlenségek?, Fiatal Regionalisták III Országos Konferenciája, Budapest, 2002
- KEEBLE, D. (1979): Peripheral Regions in a Community of 12 Member States, Official Publications EC, Luxembourg
- KEEBLE, D. – COPUS M. (1981): Core Periphery Disparities: Recession and New Regional Dynamism in the EC, Geography, Cambridge

- KEEBLE, D. - OFFORD, P. L. - WALKER, S. (1988) *Peripheral Regions in a Community of Twelve Member States*, Commission of the European Community. Luxemburg.
- KEEBLE, D. - OWENS, P.L. - THOMPSON, C. (1981): "Regional accessibility and economic potential in the European Community", *Regional Studies* 16: 419-432.
- KLAUS, G. – BUHR, M. (1975): *Philosophisches Wörterbuch*, 2 Bde., 11. Aufl..
- KOVÁCS CS. (1976): Főbb településeink egymáshoz viszonyított vasúti átlegtávolságai és forgalmi potenciáljai, in. Enyedi Gy.: *A magyar népgazdaság fejlődésének területi problémái*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- KOVÁCS K. (2005): A vidéki térségek fejleszthetőségének súlypontjai, MTA RKK, az MTA Agrárostályán elhangzott előadás, 2005. 05. 04.
- KOVÁCS T. - TÓTH G. (2003): Agglomerációk, település-együttesek a magyar településrendszerben (A területbeosztás 2003. évi felülvizsgálatának eredményei), *Területi Statisztika*, 6(43) évf. 4. szám,
- KRUGMAN (1991): *Geography and Trade*, MIT Press, Cambridge, MA.
- LAUBY, J. és STARK, O. (1988): *Individual Migration as a Family Strategy*, *Population Studies* 42
- LAYARD, R. (1994): Vermeidung von Langzeit-Arbeitslosigkeit. In: Alfred Herrhausen Gesellschaft für internationalen Dialog, *Arbeit der Zukunft – Zukunft der Arbeit*, Schäffer-Poeschel, Stuttgart
- LINNEKER B. J. - SPENCE N. A. (1992): Linneker B J and Spence, N A (1992) An accessibility analysis of the M25, London Orbital Motorway on Britain, *Regional Studies* 26
- LÖCSEI H. (2002): A vidéki városi agglomerációk fejlődési pályája, *Munkagazdasági Tükör, Műhelytanulmányok*, 2004/24
- LUTTER, H. (1992): *Accessibility and Peripherality of Community Regions*, Report to the Commission, Bruxelles
- LUTTER, H. (1993) *Accessibility and Regional Development of European Regions and the Role of Transport Systems*, European Regional Planning. 55, Council of Europe Press, Luxembourg
- MAIGNAN C., PINELLI D. - OTTVIANO G. I. P.(2003): *ICT, Clusters and Regional Cohesion: A Summary of Theoretical and Empirical Research*, Social Science Research Network Electronic Paper Collection, Bologna
- MAILLAT D. (1974): *The Economic Effects of the Employment of Foreign Workers: the Case of Switzerland*, *The Effects of Employment of Foreign Workers*, OECD
- MAJOR K. - NEMES NAGY J. (1999): Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években, *Statisztikai Szemle* 77
- MASSEY D. et al. (1998): *World in Motion, Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Clarendon Press, Oxford
- MATKOVSKY R. (2001): Determining and researching an economic potential of a country and its structure, *Economic Research*, www.economicresearch.com
- MAYER G. - TÖDTLING F. (2002): *Regional und Stadtökonomik* 1-2, *Regionalentwicklung und Regionalpolitik*, Springer Verlag, Béc
- MICROSOFT ENCARTA ENCYCLOPEDIA (2002)
- MILNE D. (1997): Placeless power: constitutionalism confronts peripherality, *North*, 3, november
- MONNESLAND J. - LIAN J. I. (2003): Designation of regional policy zones – Evaluation of the zone map for differentiated labour poll tax, Ministry of Local

Government and Regional Development by the Norwegian Institute for Urban and Regional Research (NIBR), Oslo

- MÜLLER G. (1997): Dienstleistungen in Ostdeutschland: Weitgehende Angleichung an westdeutsche Strukturen, *Wirtschaft im Wandel*, 5/1997
- NAGY G. (2002): Területi különbségek az információs korszak küszöbén, *Területi Statisztika*, 2002. január
- NAGY G. (2004): A gazdasági távolság meghatározása potenciálmodell felhasználásával, *Területi Statisztika*, 2004. január
- NAUSTDALSLID J. (1983): Centre-Periphery Models and Theories: Some Introductory Notes, in Hansen J C, Naustdalslid J and Sewel J, *Centre-Periphery Theory: Theory and Practice*, Sogndal
- NEMES NAGY J. (1987): A regionális fejlődés összehasonlító vizsgálata – keresztmetszet vizsgálatok, Akadémiai Kiadó, Budapest
- NEMES NAGY J. (1998): A tér a társadalomkutatásban, Bevezetés a regionális tudományba – Gravitáció és potenciálmodellek, *Ember-Település-Régió 2.*, MTA Stratégiai Kutatások, Budapest
- OBÁDOVICS CS - KULCSÁR L. - MOKOS B. (2000): Vidéki térségek emberi erőforrás fejlettségének alakulása Magyarországon, *A falu*, XVI. évf. 4.sz
- OBÁDOVICS CS. – KULCSÁR L. (2003): A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon, *Területi Statisztika*, 2003. július
- OWEN D. W. - COOMBES M. G. (1983) An index of peripherality for local areas in the United Kingdom, Scottish Economic Planning Department, ESU Research Papers No 6
- PAPP A. (1978): A Tiszántúl középső részének központjai, területi elrendeződésük, potenciáljuk, *Földrajzi Közlemények* 26/CII/3
- PHILLIPS, D. R. (1994): Epidemiological Transition, In: *Geographien Annales* 76
- PIORE, M.J. (1979): Birds of passage, Migrant labour in industrial societies, Cambridge, Cambridge University Press
- RAA T. - MOHNEN T. - MOHNEN P. (2002): Neoclassical Input-Output Analysis, *Regional Science and Urban Economics* 24
- RÉTHELYI ZS. – TÚRY G. (2003): A közlekedési hálózatok és a térségi (regionális, országos) fejlettség összefüggéseire vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintése, és ennek alapján a hálózati hatékonyság és versenyképesség megfogalmazása, értelmezése, A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium: „VIII. A hazai közlekedési hálózatok hatékonysága, versenyképessége növelésének lehetőségei a nemzetközi tapasztalatok alapján” című kutatási témához készült tanulmány, Budapest
- RICHARDSON H. W. (1973): *Regional Growth Theory*, MacMillan Press, London.
- ROCKETT I. R. H. (1999): *Population and Health: An Introduction to Epidemiology*, *Population Bulletin* 54/4, Washington D. C.
- ROUSSEAU M.-P., PRUD'HOMME R. (1992): The benefits of the Paris concentration, Paris, L'OEIL-IAURIF
- SAMUELSON D. - NORDHAUS G. (2003): *Közgazdaságtan*, KJK, Budapest
- SCHETTKAR R. – FREEMAN R. B. (2002): *Marketization of Production and the US-Europe Employment Gap*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, USA
- SCHMID, J. (1984): *Bevölkerung und soziale Entwicklung. Der demographische Übergang als soziologische und politische Konzeption. Schriftenreihe des Bundesinstitutes für Bevölkerungsforschung*, Bd. 13. Boppard am Rhein

- SCHOORL, J.J. (1995), Determinants of international migration: Theoretical approaches and implications for survey research. In: R. van der Erf and L. Heering, Causes of international migration, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities
- SCHÜRMANN, C. - TALAAT, A. (2000): Towards a European Peripherality Index, Final Report. Institut für Raumanplanung, Dortmund, Report for DG Regio
- SHOOKNER M. (1999): The Quality of Life in Ontario, Spring 1999, www.lks.net
- SHOOKNER M. et al. (2002): Quality of Life Research: International and Canadian Perspectives. Background Paper for the National Workshop on Quality of Life Research. Atlantic Health Promotion Research Centre, Halifax, <http://www.ahprc.dal.ca/Workshop%20Report.pdf>
- SIMON J. (1989): The Economic Consequences of Immigration, Basil Blackwell, Oxford
- SMITH D. M. - GIBB R. (1993): The regional impact of the Channel Tunnel: A return to potential analysis, *Geoforum* 24/2
- SJAASTAD, L. (1982): The Costs and Returns of Human Migration, *Journal of Political Economy* 70
- SPIEKERMANN K. - NEUBAUER J. (2002): European Accessibility and Peripherality: Concepts, Models and Indicators, Nordregio Working Paper 2002/9 ISSN 1403-2511, Stockholm
- SPIEKERMANN, K. és WEGENER, M. (1996): "Trans European Networks and unequal accessibility in Europe", *European Journal of Regional Development* 1996/4
- STARK, O. (1991): The Migration of Labor. Cambridge, UK, Basil Blackwell.
- STARK, O. és YITZHAKI, S. (1986): Remittances and Inequality, *Economic Journal*, Royal Economic Society, vol. 96, September.
- STEWART, J. Q. (1948): Demographic Gravitation: Evidence and Application. *Sociometry* 1
- SZALAINÉ H. A. (2003): Esélyek és segélyek (Munkaerő-piaci helyzet az Észak-Magyarországi régióban), *Területi Statisztika*, 2003 január
- SVED NÖVEKEDÉSTUDOMÁNYI INTÉZET (Swedish Institute for Growth Policy Studies), ITPS (2003): The spatial effects of demographic growth and migration, 1st interim report, Oslo
- TAKÁCS B. (2003): Algyő társadalma és gazdasága, *Területi Statisztika*, 2003. január
- TAYLOR, A. M. (1994): Convergence in the Age of Mass Migration, Working Paper No. 4711, NBER
- UDOVECZ G. – VARGA GY. – DORGAI L.: Agrárpolitika, vidékfejlesztés, területfejlesztés, az MTA Agrárostályán elhangzott előadás, 2005. 05. 04.
- VÁMOS A. - FARKAS T. (2004): Az életminőség mérése a Bátorfyerenyei kistérségben, *Területi Statisztika*, 2004. január
- VICKERMAN R. W. (1995): Regional impacts of trans-European networks, *The Annals of Regional Science* 29: 237-254
- VICKERMAN, R., SPIEKERMAN K., WEGENER M. (1999): Accessibility and Economic Development in Europe", *Regional Studies* 33(1)
- VÖRÖS L. (2003): Az Írottő Natúrpark turisztikai vonzereje, *Területi Statisztika*, 2003. május
- WILSON A. G. (1967): A statistical theory of spatial distribution models, *Transportation Research* 1967/1

- WOODS, R. (1979): Population analysis in geography, Longman, London, New York
- ZELISNKY W. (1971): The Hypothesis of the Mobility Transition, Geographic Review 1971/61
- ZIMMERMANN, K. (1995): Tackling the European Migration Problem, Journal of Economic Perspectives 9
- ZLOTNIK H. (1992): Empirical identification of international migration systems, in. Kritz – Lim – Zlotnik: International Migration Systems, Clarendon Press, Oxford
- ZUCK J. W. – KLYNSTRA P. – NORTIE P. (2000): Herring Cove Area Settlement and Service Strategy, Land Design Engineering Services, Halifax
- ZURECK E. és WILAMOWITZ-MOELLENDORF U. (1991): Entwicklung ländlicher Räume II, Zur Assymetrie räumlicher Entwicklungen, FAA ev., Bonn
- YITZHAKI M. (1982): On an Extension of the Gini Inequality Index, International Economic Review no. 6, University of Pennsylvania

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

3.1. táblázat:	Elérhetőségi indikátorok összefoglalása	22
3.2. táblázat:	Az európai elérhetőségi modellek összefoglalása	38
3.3. táblázat:	A gazdasági potenciál részpotenciáljai	46
5.1. táblázat:	A NIBR vizsgálatainál alkalmazott mutatók	58
5.2. táblázat:	Monnesland és Lian modellje	62
5.3. táblázat:	QLI magyar adaptációja Vámos és Farkas szerint	64
5.4. táblázat:	A Vámos Farkas-féle életminőség indikátorok rendszere	65
5.5. táblázat:	Az indikátorok értéke 1994. évi bázisértékkel	66
5.6. táblázat:	A Vámos Farkas-féle életminőség indikátorok rendszerének kiegészítése	67
5.7. táblázat:	Carlucci és Pisani által használt mutatók	68
5.8. táblázat:	Obádovics és Kulcsár humánindexének összetevői	71
5.9. táblázat:	A háromszintű modell legfőbb mutatói	73
5.10. táblázat:	Mutatócsoportokból kiválasztott indikátorok	74
5.11. táblázat:	Elsődleges és másodlagos turisztikai vonzerők	90
5.12. táblázat:	Telephelyválasztásnál a területi szinten kapcsolható kritériumok	94
5.13. táblázat:	Takács társadalmi és gazdasági fejlődést jellemző mutatói	95
5.14. táblázat:	Dobosi komplex gazdasági fejlettség vizsgálatánál alkalmazott mutatói	97
5.15. táblázat:	Nagy versenyképesség vizsgálatnál használt mutatói	101
5.16. táblázat:	Nagy városi információs indexének összefoglalása	103
5.17. táblázat:	Zuck kistérséget meghatározó mutatói	104
6.1. táblázat:	Demográfiai mutatók meghatározása	107
6.2. táblázat:	A turizmus részpotenciál mutatói	109
6.3. táblázat:	A turizmus részpotenciál felosztása a vállalkozások, az épített környezet és a természeti	111

	erőforrások között	
6.4. táblázat:	A vállalkozások részpotenciál mutatói és másodrendű mutatói	112
6.5. táblázat:	Az épített környezet részpotenciál kívánatos mutatói	114
6.6. táblázat:	Az épített környezet részpotenciál lehetséges mutatói	114
6.7. táblázat:	Épített környezet részpotenciál végleges mutatói	115
6.8. táblázat:	Természeti erőforrások mutató meghatározása	116
6.9. táblázat:	Közösségi erőforrások részpotenciál meghatározása	117
7.1. táblázat:	A modell részpotenciáljai	129
7.2. táblázat:	A modell elsődleges mutatói	129

ÁBRÁK JEGYZÉKE

3.1. ábra:	Munkaerő potenciál az Európai Unióban	12
3.2. ábra:	Gravitációs modell ábrázolás	27
3.3. ábra:	Az EU-15 gazdasági potenciál térképe (1998)	33
5.1. ábra:	Jövedelemkülönbségek Magyarországon	61
5.2. ábra:	Legalább középiskolát végzettek aránya a 18- évesek százalékában	83
5.3. ábra:	A foglalkoztatott nélküli háztartások aránya	85
8.1. ábra:	Erdőpuszta települési potenciáljainak grafikus megjelenítése	139
8.2. ábra:	Mikepércs potenciáljának grafikus megjelenítése	140
8.3. ábra:	Létavértes település potenciáljának grafikus megjelenítése	141
8.4. ábra:	Hohenlohe települési potenciáljainak grafikus megjelenítése	142
8.5. ábra:	Jagsthausen település potenciálmutatói	143
8.6. ábra:	Schöntal település potenciálmutatói	144
9.1. ábra:	Monostorpályi gazdasági funkciói a kérdőívre adott válaszok alapján	147
9.2. ábra:	Monostorpályi gazdasági fejlődési feladatai a kérdőívre adott válaszok alapján	148
9.3. ábra:	Monostorpályi aktuális gondjai a kérdőívre adott válaszok alapján	149
9.4. ábra:	Válaszadók kora	149
9.5. ábra:	Mulfingen gazdasági funkciói a kérdőívre adott válaszok alapján	150
9.6. ábra:	Mulfingen gazdasági fejlődési feladatai a kérdőívre adott válaszok alapján	151
9.7. ábra:	Mulfingen aktuális gondjai a kérdőívre adott válaszok alapján	151
9.8. ábra:	Válaszadók kora	152

MELLÉKLETEK

1. melléklet:	Erdőpuszta	180
2. melléklet:	Hohenlohe	184
3. melléklet:	Lakossági kérdőív	188

1. melléklet

Erdőpuszta

Mutató-csoport	Elsődleges mutatók	Másodlagos mutatók	Mértékegység	ÁLMOSD	BAGAMÉR	HAJDU-BAGOS	HOSSZU-PÁLYI	KOKAD	LÉTA-VÉRTES	MIKE-PÉRC	MONOS-TORPÁLYI	SÁRÁND	UJLÉTA	ERDŐS-PUSZTA ÁTLAG
ELÉRHETŐSÉG	Személygépkocsi	Utazási idő	Perc	37	33	20	20	39	34	10	26	15	29	26,3
	Tömegközlekedés	Buszjáratok sűrűsége a legközelebbi gazdasági csomópontba	Db naponta	15	14	15	23	10	23	67	15	58	0	24
		Vasútközlekedés sűrűsége a legközelebbi gazdasági csomópontba	Db naponta	0	0	6	6	0	6	7	6	9	0	4
DEMOGRÁFIA	Humánindex	Elvégzett osztályok száma	Átlagos osztályszám	7,86	7,38	8,39	8,09	7,5	8,16	8,59	8,22	8,62	7,58	8,039
	Munkaerő	Regisztrált munkanélküliek száma	Fő	104	236	65	226	39	354	126	78	93	76	155,2222222
		Munkanélküliek iskolázottsága	Ált isk alatti végzettségű munkanélküliek aránya %	75	177	34	138	26	229	67	36	46	57	98,33333333
		Munkanélküliek kora	%	0,288461538	0,572033898	0,2	0,446902655	0,48717948	0,556497175	0,69047619	0,653846154	0,58064516	0,5657894	0,522548318
VÁLLALKOZÁSOK	Működő társas vállalkozások	Száma	Db	17	20	25	61	8	80	51	28	22	7	31,9
	Rendelkezésre álló iparterület	Nagysága	Ha	1	2	4,5	1,2	3	1	2,3	1,4	1,8	1,2	1,94
	Mezőgazdasági terület	Nagysága	Ha	1272,07	2002,97	1427,98	3020,62	827,62	6208,21	1861,96	1264,59	838,44	843,07	1956,753
	Adózás	Iparüzési adó	%	1,6	1	1	1,8	1	1,6	1	1	2	2	1,4
	Turizmus	Férőhelyek száma	Db	0	0	20	33	0	4	0	10	0	25	7,3
		Vendégéjszakák száma	Db	0	0	10	10	0	0	0	3	0	0	2,3
		Vendéglátóhelyek száma	Db	7,5	6	1	8	8,5	14	2	3	2,5	5,5	5,8

ÉPÍTETT KÖRNYEZET	Közmű	Tisztított szennyvíz aránya	%	0	0	0	100	0	100	0	0	0	0	45,58258643
		Ivóvíz kiépítettsége	%	86,61945583	88,2602546	78,14371257	88,29915561	99,0119604	90,30100334	96,25	93,59391965	100	80,414746	90,76951707
	Kultúra	Látnivalók száma	Db	5	3	9	18	4	23	7	14	8	8	9,9
	Erdő	Aránya az összes területből	%	12,81863463	41,55253084	18,54166667	14,69436726	15,7142857	14,06534042	11,2049824	35,98334833	4,54144620	26,178888	19,47370685
	Infrastruktúra	Köves utak aránya az összes útból	%	0,34962406	0,121212121	0,099009901	0,074074074	0,38028169	0,419141914	0,066666667	0,062937063	0,18934911	0,1702127	0,213700234
TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK	Nyersanyagok	Száma	Db	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0,3
	Föld minőség	Aranykorona	Átlagérték	16,03	14,88	17,48	17,99	15,12	20,6	23,09	14,95	21,49	9,53	17,116
	Természet- védelem	Terület nagysága	Ha	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1
		Védett élőhelyek száma	Db	2	4	4	1	1	2	3	4	1	1	2,3
		Védett vízbázis nagysága	m³	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	0,8
KÖZÖSSÉGI ERŐFORRÁSOK	Egészségügy	Szakrendelő nyitvatartási ideje 1000 lakosra	Óra	0	452,7788574	342,0130195	534,2345506	0	237,5531477	436,2622036	0	350,524109	0	307,1136828
		Házi (gyermek és fog-) orvosok száma 1000 lakosra	Fő	0,55401662	0,38865138	0,500751127	0,351123596	1,36986301	0,411466191	0,836820084	0,447027269	0,41928721	0,9250693	0,510551396
		Idősek otthona kihasználtság	%	0	100	0	95	0	100	100	0	0	0	99,73753281
	Szolgáltatások	Nonprofit szervezetek száma	Db	8	14	7	27	4	32	11	9	6	7	12,5
		Személyi szolgáltatások száma	Db	19	13	11	47	30	51	3	14	7	13	20,8
	Vezetés	Beadott pályázatok száma	Db	12	18	2	6	9	13	1	0	3	5	6,9
	Oktatás	Intézmények száma	%	0,2	0,4	0,2	0,8	0,2	0,8	0,4	0,2	0,2	0,2	0,36
	Szegénység	Szociális segélyben részesülők aránya	%	0,102493075	0,115818111	0,281422133	0,23630618	0,28767123	0,074475381	0,035425384	0,131873044	0,11572327	0,2377428	0,139516678

Mutató-csoport	Elsődleges mutatók	Másodlagos mutatók	Mértékegység	ÁLMOSD	BAGAMÉR	HAJDU-BAGOS	HOSSZU-PÁLYI	KOKAD	LÉTA-VÉRTES	MIKE-PÉRC	MONOS-TORPÁLYI	SÁRÁND	UJLÉTA
ELÉRHETŐSÉG	Személygépkocsi	Utazási idő	Perc	71%	80%	132%	132%	67%	77%	263%	101%	175%	91%
	Tömegközlekedés	Buszjáratok sűrűsége a legközelebbi gazdasági csomópontba	Db naponta	63%	58%	63%	96%	42%	96%	279%	63%	242%	0%
		Vasútközlekedés sűrűsége a legközelebbi gazdasági csomópontba	Db naponta	0%	0%	150%	150%	0%	150%	175%	150%	225%	0%
DEMOGRÁFIA	Humánindex	Elvégzett osztályok száma	Átlagos osztályszám	98%	92%	104%	101%	93%	102%	107%	102%	107%	94%
	Munkaerő	Regisztrált munkanélküliek száma	Aránya	149%	66%	239%	69%	398%	44%	123%	199%	167%	204%
		Munkanélküliek iskolázottsága	Ált isk alatti végzettségű munka-nélküliek aránya	131%	56%	289%	71%	378%	43%	147%	273%	214%	173%
		Munkanélküliek kora	Év	181%	91%	261%	117%	107%	94%	76%	80%	90%	92%
VÁLLALKOZÁSOK	Működő társas vállalkozások	Száma	Db	53%	63%	78%	191%	25%	251%	160%	88%	69%	22%
	Rendelkezésre álló iparterület	Nagysága	Ha	52%	103%	232%	62%	155%	52%	119%	72%	93%	62%
	Mezőgazdasági terület	Nagysága	Ha	65%	102%	73%	154%	42%	317%	95%	65%	43%	43%
	Adózás	Iparüzési adó	%	88%	140%	140%	78%	140%	88%	140%	140%	70%	70%
	Turizmus	Férőhelyek száma	Db	0%	0%	274%	452%	0%	55%	0%	137%	0%	342%
		Vendégéjszakák száma	Db	0%	0%	435%	435%	0%	0%	0%	130%	0%	0%
		Vendéglátóhelyek száma	Db	129%	103%	17%	138%	147%	241%	34%	52%	43%	95%
ÉPÍTETT KÖRNYEZET	Közmű	Tisztított szennyvíz aránya	%	0%	0%	0%	219%	0%	219%	0%	0%	0%	0%
		Ivóvíz kiépítettsége	%	95%	97%	86%	97%	109%	99%	106%	103%	110%	89%
	Kultúra	Látinivalók száma		51%	30%	91%	182%	40%	232%	71%	141%	81%	81%
	Erdő	Aránya az összes területből	%	66%	213%	95%	75%	81%	72%	58%	185%	23%	134%
	Infrastruktúra	Köves utak aránya az összes útból	%	164%	57%	46%	35%	178%	196%	31%	29%	89%	80%

TERMÉSZETI ERŐ- FORRÁSOK	Nyersanyagok	Száma	Db	0%	0%	0%	0%	0%	333%	333%	333%	0%	0%
	Föld minőség	Aranykorona	Átlagérték	94%	87%	102%	105%	88%	120%	135%	87%	126%	56%
	Természet- védelem	Terület nagysága	Ha	1000%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
		Védett élőhelyek száma		87%	174%	174%	43%	43%	87%	130%	174%	43%	43%
		Védett vízbázis nagysága		125%	125%	125%	125%	125%	0%	0%	125%	125%	125%
KÖZÖSSÉGI ERŐFORRÁSOK	Egészségügy	Szakrendelő nyitvatartási ideje 1000 lakosra	Óra	0%	147%	111%	174%	0%	77%	142%	0%	114%	0%
		Házi (gyermek és fog-) orvosok száma 1000 lakosra	Fő	109%	76%	98%	69%	268%	81%	164%	88%	82%	181%
		Idősek otthona kihasználtság	%	0%	100%	0%	95%	0%	100%	100%	0%	0%	0%
	Szolgáltatások	Nonprofit szervezetek száma	Db	64%	112%	56%	216%	32%	256%	88%	72%	48%	56%
		Személyi szolgáltatások száma	Db	91%	63%	53%	226%	144%	245%	14%	67%	34%	63%
	Vezetés	Beadott pályázatok száma	Db	174%	261%	29%	87%	130%	188%	14%	0%	43%	72%
	Oktatás	Intézmények száma	%	56%	111%	56%	222%	56%	222%	111%	56%	56%	56%
	Szegénység	Szociális segélyben részesülők aránya	%	73%	83%	202%	169%	206%	53%	25%	95%	83%	170%

Mutatócsoport	ÁLMOSD	BAGAMÉR	HAJDUBAGOS	HOSSZUPÁLYI	KOKAD	LÉTAVÉRTES	MIKEPÉRC	MONOSTORPÁLYI	SÁRÁND	UJLÉTA
Elérhetőség	45%	46%	115%	126%	36%	108%	239%	105%	214%	30%
Demográfia	140%	76%	223%	89%	244%	71%	113%	164%	144%	141%
Vállalkozások	55%	73%	178%	216%	73%	143%	78%	98%	45%	91%
Épített környezet	75%	80%	64%	122%	82%	164%	53%	92%	61%	77%
Természeti erőforrások	261%	77%	80%	55%	51%	108%	120%	144%	59%	45%
Közösségi erőforrások	71%	119%	76%	157%	105%	153%	82%	47%	57%	75%

2. melléklet

Hohenlohe

Mutató- csoport	Elsődleges mutatók	Másodlagos mutatók	Mértékegység	DÖRZBACH	INGELFINGEN	JAGSTHAUSEN	KRAUTHEIM	MULFINGEN	SCHÖNTAL	WIDDERN	HOHENLOHE ÁTLAG
ELÉRHE- TŐSÉG	Személygépkocsi	Utazási idő	Perc	58	45	39	53	56	42	34	46,71428571
	Tömegközlekedé- s	Buszjáratok sűrűsége a legközelebbi gazdasági csomópontba	Db naponta	0	0	0	0	0	0	0	0
		Vasútközlekedés sűrűsége a legközelebbi gazdasági csomópontba	Db naponta	0	0	0	0	0	0	0	0
DEMOGRÁFIA	Humánindex	Elvégzett osztályok száma	Átlagos osztályszám	10,86	11,06	12,67	10,98	11,23	10,56	12,05	11,34428571
	Munkaerő	Regisztrált munkanélküliek száma	Fő	83	99	36	87	53	91	43	70,28571429
		Munkanélküliek iskolázottsága	Ált isk alatti végzettségű munkanélküliek aránya %	4	7	1	7	2	5	0	3,714285714
		Munkanélküliek kora	%	8	17	3	14	6	12	1	8,714285714
VÁLLALKOZÁSOKK	Működő társas vállalkozások	Száma	Db	25	11	23	43	38	21	15	25,14285714
	Rendelkezésre álló iparterület	Nagysága	Ha	0	3,1	0	0	9	0	0	0
	Mezőgazdasági terület	Nagysága	Ha	1969	2965	1061	3356	4637	4614	1321	2846,142857
	Adózás	Iparüzési adó	%	2,9	3,3	3,5	2,7	2,9	3,5	3,3	3,157142857
	Turizmus	Férőhelyek száma	Db	0	149	64	72	93	290	0	95,42857143
		Vendégéjszakák száma	Db	0	22232	5394	2782	7806	33360	0	10224,85714
		Vendéglátóhelyek száma	Db	5,5	1	5	7	3	3	1	25,5
ÉPÍTETT KÖRNYEZET	Közmű	Tisztított szennyvíz aránya	%	100	100	100	100	100	100	100	100
		Ivóvíz kiépítettsége	%	100	96	84	100	89	99	92	94,28571429
	Kultúra	Látóvalók száma	Db	11	8	7	7	8	10	7	8,285714286
	Erdő	Aránya az összes területből	%	25,09270705	23,08519793	25,63667233	25,72292572	30,55694306	31,4268218	34,08640507	28,45591296
	Infrastruktúra	Köves utak aránya az összes útból	%	99	98	100	95	100	100	92	97,71428571

TERMÉSZETI ERŐ- FORRÁSOK	Nyersanyagok	Száma	Db								
				0	1	0	0	0	0	0	0,142857143
	Föld minőség	Pontok	Átlagérték	54	54	52	54	54	54	52	53,42857143
	Természetvédelem	Terület nagysága	Ha	612	567	137	768	1222	1234	598	734
KÖZÖSSÉGI ERŐFORRÁSOK	Egészségügy	Védett élőhelyek száma	Db	0	0	0	0	0	0	0	0
		Védett vízbázis nagysága	m ³	0	0	0	0	0	0	0	0
		Szakrendelő nyitvatartási ideje 1000 lakosra	Óra	456,98	0	0	274,02	0	0	458,99	169,9985714
	Szolgáltatások	Házi (gyermek és fog-) orvosok száma 1000 lakosra	Fő	0,408496732	0,169808117	0	0,206058108	0,258732212	0,167897918	0	0,188501414
		Idősek otthona kihasználtság	%	100	0	98	87	0	100	100	69,28571429
		Nonprofit szervezetek száma	Db	26	29	40	69	28	39	21	36
	Vezetés	Személyi szolgáltatások száma	Db	55	21	40	83	69	73	33	53,42857143
		Beadott pályázatok száma	Db	10	12	3	0	14	0	21	8,571428571
	Oktatás	Intézmények száma	%	0,2	0,2	0	0	0	0,2	0,2	0,114285714
	Szegénység	Szociális segélyben részesülők aránya	%	0,032679739	0,012056376	0,009222661	0,009684731	0,008279431	0,013096038	0,01753507	0,013459001

Mutató- csoport	Elsődleges mutatók	Másodlagos mutatók	Mértékegység	DÖRZ- BACH	INGELFINGEN	JAGST- HAUSEN	KRAUTHEIM	MULFINGEN	SCHÖNTAL	WIDDERN
ELÉRHETŐSÉG	Személygépkocsi	Utazási idő	Perc	81%	104%	120%	88%	83%	111%	137%
	Tömegközlekedés	Buszjáratok sűrűsége a legközelebbi gazdasági csomópontba	Db naponta	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
		Vasútközlekedés sűrűsége a legközelebbi gazdasági csomópontba	Db naponta	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
DEMOGRÁFIA	Humánindex	Elvégzett osztályok száma	Átlagos osztályszám	96%	97%	112%	97%	99%	93%	106%
	Munkaerő	Regisztrált munkanélküliek száma	Aránya	85%	71%	195%	81%	133%	77%	163%
		Munkanélküliek iskolázottsága	Ált isk alatti végzettségű munkanélküliek aránya	93%	53%	371%	53%	186%	74%	27%
		Munkanélküliek kora	Év	92%	195%	34%	161%	69%	138%	11%
VÁLLALKOZÁSOK	Működő társas vállalkozások	Száma	Db	99%	44%	91%	171%	151%	84%	60%
	Rendelkezésre álló iparterület	Nagysága	Ha	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
	Mezőgazdasági terület	Nagysága	Ha	69%	104%	37%	118%	163%	162%	46%
	Adózás	Iparüzési adó	%	109%	96%	90%	117%	109%	90%	96%
	Turizmus	Férőhelyek száma	Db	0%	156%	67%	75%	97%	304%	0%
		Vendégéjszakák száma	Db	0%	217%	53%	27%	76%	326%	0%
		Vendéglátóhelyek száma	Db	22%	4%	20%	27%	12%	12%	4%
ÉPÍTETT KÖRNYEZET	Közmű	Tisztított szennyvíz aránya	%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
		Ivóvíz kiépítettsége	%	106%	102%	89%	106%	94%	105%	98%
	Kultúra	Látnivalók száma		133%	97%	84%	84%	97%	121%	84%
	Erdő	Aránya az összes területből	%	88%	81%	90%	90%	107%	110%	120%
	Infrastruktúra	Köves utak aránya az összes útból	%	101%	100%	102%	97%	102%	102%	94%

TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK	Nyersanyagok	Száma	Db	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
	Föld minőség	Aranykorona	Átlagérték	101%	101%	97%	101%	101%	101%	97%
	Természet-védelem	Terület nagysága	Ha	83%	77%	19%	105%	166%	168%	81%
		Védett élőhelyek száma		0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
		Védett vízbázis nagysága		0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
KÖZÖSSÉGI ERŐFORRÁSOK	Egészségügy	Szakrendelő nyitvatartási ideje 1000 lakosra	Óra	269%	0%	0%	161%	0%	0%	270%
		Házi (gyermek és fog-) orvosok száma 1000 lakosra	Fő	217%	90%	0%	109%	137%	89%	0%
		Idősek otthona kihasználtság	%	144%	0%	141%	126%	0%	144%	144%
	Szolgáltatások	Nonprofit szervezetek száma	Db	72%	81%	111%	192%	78%	108%	58%
		Személyi szolgáltatások száma	Db	103%	39%	75%	155%	129%	137%	62%
	Vezetés	Beadott pályázatok száma	Db	117%	140%	35%	0%	163%	0%	245%
	Oktatás	Intézmények száma	%	175%	175%	0%	0%	0%	175%	175%
	Szegénység	Szociális segélyben részesülők aránya	%	243%	90%	69%	72%	62%	97%	130%

Mutatócsoporthat	DÖRZBACH	INGELFINGEN	JAGSTHAUSEN	KRAUTHEIM	MULFINGEN	SCHÖNTAL	WIDDERN
Elérhetőség	27%	35%	40%	29%	28%	37%	46%
Demográfia	91%	104%	178%	98%	122%	96%	77%
Vállalkozások	43%	89%	51%	77%	87%	140%	29%
Épített környezet	106%	96%	93%	96%	100%	108%	99%
Természeti erőforrások	37%	36%	23%	41%	54%	54%	36%
Közösségi erőforrások	167%	77%	54%	102%	71%	94%	136%

3. melléklet

Lakossági kérdőív

1. A település gazdasága

1. Ön szerint milyen regionális gazdasági funkciókat tölt be a település?

☐ Lakótelepülés Debrecen vonzáskörzetében	☐ Főleg agrártelepülés
☐ Főleg ipari település	☐ Vegyes: Milyen?
☐ Főleg idegenforgalmi település	☐

2. Melyik a legfontosabb gazdasági ágazat a településen? Az alapján, hogy

a, legtöbb embert foglalkoztat

☐ Ipar	☐ Turizmus
☐ Mezőgazdaság	☐ Kereskedelem
☐ Szolgáltatás	☐ Egyéb:
☐ Kultúra, oktatás	☐

b, legnagyobb értéket állít elő

☐ Ipar	☐ Turizmus
☐ Mezőgazdaság	☐ Kereskedelem
☐ Szolgáltatás	☐ Egyéb:
☐ Kultúra, oktatás	☐

3. Melyek a település fejlesztésének legfontosabb területei?

☐ Ipar	☐ Turizmus
☐ Mezőgazdaság	☐ Kereskedelem
☐ Szolgáltatás	☐ Egyéb:
☐ Kultúra, oktatás	☐

2. Települési célok

1) Milyen célokat kell követnie a településnek az ipar területén?

☐ A jelenlegi helyzet fenntartása	☐ Kis- és középvállalkozások fejlesztése
☐ A meglévő vállalkozások fejlesztése	☐ Nagyvállalkozások fejlesztése
☐ Speciális iparágak vonzása és letelepítése	☐ Más célok:
☐ Melyek?	☐

2) Milyen célokat kell követnie a településnek a mezőgazdaság területén?

☐ A jelenlegi helyzet fenntartása	☐ Zöldség-gyümölcsstermesztés fejlesztése
☐ Szerveződések segítése (TÉSZ, BÉSZ, stb.)	☐ A lakóterület és a mezőgazdasági tevékenység szétválasztása
☐ Állattenyésztés fejlesztése	☐ Más célok:
☐ Szántóföldi növénytermesztés fejlesztése	☐

3) Milyen célokat kell követnie a településnek a kereskedelem területén?

☐ A jelenlegi helyzet fenntartása	☐ Kiskereskedelem és szaküzletek támogatása
☐ Nagykereskedelem támogatása	☐ Településközpont kiépítése bevásárlóközpontként
☐ Szupermarketek támogatása	☐ Településen kívüli bevásárlóközpontok támogatása
☐	☐ Más célok:

4) Milyen célokat kell követnie a településnek a turizmus területén?

☐ A jelenlegi helyzet fenntartása	☐ Hétfégi turizmus fejlesztése
☐ Drága szállodák támogatása	☐ Sportlétesítmények építése
☐ Olcsó szállodák támogatása	☐ Kulturális létesítmények támogatása
☐ Kiadó szobák támogatása	☐ Pihenő (természeti) környezet javítása
☐ Agroturizmus, ökoturizmus fejlesztése	☐ Más célok:

5) Milyen célokat kell követnie a településnek a szolgáltatások területén?

☐ A jelenlegi helyzet fenntartása	☐ Kulturális szolgáltatások támogatása
☐ Bankfiókok és biztosítók letelepítése	☐ Más célok:
☐ Egészségügyi és ápolási szolgáltatók támogatása	☐
☐ Lakossági szolgáltatások támogatása (fodrász stb.)	☐

6) Ön szerint a település jövője

- ☐ Pozitív ☐ Semleges ☐ Negatív

7), Ön melyik szlogent választaná az alábbiak közül?

- ☐ Monostorpályi, a torma városa
☐ Monostorpályi, a zeller városa
☐ Monostorpályi, az Erdőpuszták szíve
☐ Más javaslat:

3. Települési feladatok

Kérem, jelölje meg melyiket tartja a település legfontosabb feladatának az alábbi területeken:

1, Környezet

☐ Több zöld terület létrehozása	☐ Szelektív hulladékgyűjtés elindítása
☐ Tisztább környezet megvalósítása	☐ Kevesebb szennyezés és zaj
☐ Több nyílt terület létesítése a belterületen	☐ Egyéb:
☐ Fejlesztések illeszkedjenek a környezethez	☐

2, Közlekedés

☐ Gyalogosok és kerékpárosok érdekei a legfontosabbak	☐ A tömegközlekedés erősítése a legfontosabb
☐ Az autósok érdeke a legfontosabb	☐ Egyéb:

3, Gazdasági fejlődés

☐ Létesüljön több munkahely helyben	☐ Több önkormányzati munkahely kell
☐ Az ingázás megkönnyítése a fontos	☐ Egyéb:
☐ Több kis bolt és szolgáltató egység kell	☐

4, Településtervezés

☐ Jobb gyalogutak és kerékpárutak	☐ Természeti értékek védelme
☐ Kulturális értékek védelme	☐ Egyéb:
☐ Kedvezményes építési telkek/lakások	☐

5, Társadalmi és szociális kérdések

☐ Biztonságosabb település	☐ Alacsonyabb megélhetési költségek
☐ Minden réteg érdeke érvényesüljön	☐ Jobb szociális ellátás a rászorulóknak
☐ Emberközpontú hivatal	☐ Egyéb:
☐ Jobb ellátás és segítség az új lakosoknak	☐

6, Szolgáltatások

☐ Jobb egészségügy	☐ Közműhálózat (csatorna, víz, gáz) javítása
☐ Jobb oktatás	☐ Kommunikációs hálózat (telefon, Internet) javítása
☐ Több ifjúsági létesítmény	☐ Kommunális szolgáltatások (szemétszállítás, stb.) javítása
☐ Több szociális létesítmény	☐ Biztonság (rendőrség, tűzoltóság) fejlesztése
☐ Több kulturális létesítmény	☐ Egyéb:

7, Problémák: Milyen aktuális gondokat kell Ön szerint a település vezetésének megoldani?

.....

4. Vidéki élet

1. Ön mióta él a településen?

☐ 1 évnél kevesebb	☐ 10 évnél több
☐ 1-5 év között	☐ születésem óta
☐ 6-10 év között	☐

2. Milyen életszínvonalat vár Ön a vidéki élettől?

☐ A városinál magasabb életszínvonalat
☐ A városival azonos életszínvonalat
☐ A városinál alacsonyabb életszínvonalat

3. Milyen előnyei vannak a vidéki településnek a városival szemben?

☐ Természeti környezet közelsége	☐ Alacsonyabb megélhetési költségek
☐ Jobb közbiztonság	☐ Egészségesebb életmód
☐ Biztonságosabb közeg a gyerekeknek	☐ Egyéb:

4. Milyen hátrányai vannak a vidéki településnek a városival szemben?

☐ Szórakozási lehetőségek hiánya	☐ Rosszabb tömegközlekedés
☐ Vásárlási lehetőségek hiánya	☐ Egyéb:

5. Tervezi, hogy elköltözik a közeljövőben?

☐ Igen	☐ Nem
☐ Amennyiben igen, miért?	☐ Amennyiben nem, miért?

6. Ön miért választotta Monostorpályit lakhelyéül?

.....

7. Ön hova jár leggyakrabban vásárolni?

☐ Helyi üzlet (ABC)	☐ Piac
☐ Szupermarket (TESCO, SPAR, stb.)	☐ Egyéb
☐ Debreceni üzlet	☐

8. Legnagyobb értékű bevásárlásait hol bonyolítja?

☐ Helyi üzlet (ABC)	☐ Piac
☐ Szupermarket (METRO, CORA, stb.)	☐ Egyéb
☐ Debreceni üzlet	☐

5. EU csatlakozás

1. Ön felkészültnek érzi magát az EU csatlakozásra?

☐ Igen	☐ Nem
-------------------------------	------------------------------

2. Felkészültnek érzi vállalkozását/munkahelyét az EU csatlakozásra?

☐ Igen	☐ Nem
-------------------------------	------------------------------

3. Tájékozódott már az Önre/munkájára vonatkozó EU szabályokról?

☐ Igen	☐ Nem
☐ Amennyiben igen, hol, milyen fórumokon, szervezeteknél?	☐ Amennyiben nem, kinek lenne a tájékoztatás a feladata?

4. Kíván-e Ön vagy vállalkozása (nonprofit szervezet) Európai Unió alapokhoz pályázni?

☐ Igen	☐ Nem
-------------------------------	------------------------------

5. Ön szerint a település helyzete az Európai Unióban?

☐ Javul	☐ Azonos marad	☐ Romlik
--------------------------------	---------------------------------------	---------------------------------

6. Mit kell tennie a településnek az új lehetőségek kihasználása érdekében?

.....

6. Személyes adatok

1. Neme:

☐ Férfi

☐ Nő

2. Kora:

☐ 18 év alatt

☐ 19-30 év

☐ 31-40 év

☐ 41-50 év

☐ 51-60 év

☐ 60 év felett

3. Végzettsége

☐ Általános iskola

☐ Szakmunkásképző

☐ Szakközépiskola

☐

☐ Gimnázium

☐ Főiskola

☐ Egyetem

☐ Egyéb

4. Családtagok száma (egy háztartásban)

☐ 0

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4 vagy több

5. A család nettó havi jövedelme

☐ kevesebb, mint 50 000 Ft

☐ 50 001 – 100 000 Ft

☐ 100 001 – 200 000 Ft

☐ 200 001 – 300 000 Ft

☐ 300 001 – 500 000 Ft

☐ több, mint 500 001 Ft

6. Végez valamilyen jövedelemkiegészítő tevékenységet? (pl. háztáji kert)

.....

7. A háztartásában hány személygépkocsi található?

☐ 0

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4 vagy több

7. Munkahely

1. Ön melyik ágazatban dolgozik?

☐ Ipar

☐ Mezőgazdaság

☐ Szolgáltatás

☐ Kultúra, oktatás

☐ Turizmus

☐ Kereskedelem

☐ Egyéb:

☐

2. Az Ön munkahelye?

☐ Saját vállalkozás

☐ Kisvállalkozásnál (max. 5 fő) alkalmazott

☐ Közepes (5-50 fő) vállalkozásnál

☐ Nagyobb (50 fő felett) vállalkozásnál alkalmazott

☐ Közalkalmazott, köztisztviselő stb.

☐ Nem munkaképes: nyugdíjas stb.

☐ Munkanélküli

☐ Egyéb:

3. Munkája során tevékenysége főleg?

☐ Fizikai

☐ Szellemi

☐ Szellemi és fizikai

☐ Egyéb:

4. Hol található az Ön munkahelye?

☐ Helyben

☐ Debrecenben

☐ Környező településen. Melyik?

☐ Egyéb: